

EURIPIDES
TROIALI KADINLAR'IN PROLOG'UNUN
EKSEGETİK VE KRİTİK ŞERHİ

Doç. Dr. SUAT SİNANOĞLU

Filologların son zamanlarda üzerinde ısrarla durdukları ve mevzuunun beşerî cephesini öve öve bitiremedikleri *Troialı kadınlar* bugüne kadar esaslı bir tetkike tabi tutulmuş değildir. Weil'in örnek olacak bir şekilde şerh ettiği yedi tragedyanın (Hippolytos, Medeia, Hekabe, Iphigeneia A., Iphigeneia T., Elektra, Orestes : Paris 1878) dışında kalan bu eser diğer tragedyalarla birlikte dikkatli ve titiz tâbiler bulmuşsa da — burada bilhassa, Porson ve G. Hermann'dan sonra Hartung (Leipzig 1848-1878), Kirkhoff (Berlin 1855; 2. tabı 1867-8), Nauck (Leipzig 1854; 2. tabı 1869-71), Prinz ve Wecklein (Leipzig 1879-1902) ve son olarak Murray (Oxford 1925) ile Collection des Universites de France için Euripides'i neşreden Fransız filologlarının isimleri anılmalıdır —, eksegetik ve kritik bir şerhe mazhar olmamıştır. *Troialı kadınlar'ın* mekteplerde okutulmasını temin edecek küçük ve iddiasız şerhler mevcuttur; fakat talebenin cümleleri anlamasına yardım etmek gayesinden başka gaye gütmeyen bu çalışmalar filolojik meselelere umumiyetle yanaşmamaktadır. Bunların arasında, Torino Üniversitesi Profesörlerinden A. Taccone'nin (*Euripide, Le Troiane, con introduzione e commento di A. Taccone, Società Editrice Internazionale* 1937) ve G. Martellotti'nin (*Euripide, Le Troiane, a cura di G. Martellotti, Gismondi, Roma*) şerhleri bir takım sıhhatli müşahedeleri ile dikkati çekmektedir; fakat bunlar da talebe için metin açıklaması mahiyetinde eserlerdir. Teminini Prof. O. Burian'ın nezaketine borçlu olduğum Tyrell'in tabı [*The Troades of Euripides, with revised text and notes by R. Y. Tyrrell, London, Macmillan* 1907] daha etraflı bir araştırmanın mahsulü ise de, bilhassa metin tespiti meselelerinde modern filolojinin görüşüne ve icaplarına uymayan eskimiş bir eserdir.

Metin tespiti hususunda, bilhassa son araştırmaları da nazarı itibara alması bakımından en sağlam metin olarak L. Parentier'ninkini buldum [*Euripide, Tome IV., Collection des Universites de France, Paris, Les Belles Lettres* 1925]. Fakat muhtelif lectionlar arasında tercih yapma hususunda Murray'nin tabı (*Euripidis Fabulae, recognovit brevique adnotatione critica instruxit G. Murray, Oxonii. 1925*) dikkate şayandır.

Euripides skholionlarının umumiyetle sıhhatli olduğuna dair umumî kanaate uygun olarak *Troialı kadınlar*'ın. skholionlarını itimada lâyük buldum; yalnız açıklanmak istenen mısralar çoğu zaman, modern şerhçileri yanlış yola sevk edecek kadar serbest bir paraphrasla izah edilmiştir. Euripides skholionlarını son olarak ve en esaslı bir şekilde neşreden Schwartz'tır (*Scholia in Euripidem*, collegit recensuit edidit E. Schwartz, Berolini 1891).

L. Parmentier'nin *Revue des Etudes Grecques*'te 1923 yılında *Troialı kadınlar* üzerine neşrettiği dikkate değer notların (*Notes sur les Troyennes d'Euripide*, s. 46 vd.) fotokopisini B. G. Somtürk sayesinde temin edebildim.

Çalışmalarımı sınırlandırmak ve takip edeceğim yolu tayin etmek hususunda U. v. Wilamowitz - Moellendorff'un Euripides'in *Herakles*'ine yazdığı commentar (*Euripides - Herakles* erklâr von Ulrich von Wilamowitz - Moellendorff, zweite Bearbeitung, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1933) bana son derece faydalı olmuştur.

1 ἤκω: "geldim" veya "geliyorum". K. εἶκ, ἰκ, κς. ἴκω, ἰκάνω, ἰκνέομαι. Hom.ta -o da şühheli- yalnız iki defa geçer, E 478, v 325. Pindaros kullanmamış olsa gerek. Klâsik devirden itibaren çeşitli kurmalarla ve zengin mânâda, nesirde olsun şiirde olsun, sık sık kullanılır. εἰς ile, Herod. 8,50; yalın acc. ile, Aiskh. *Prom.* 729, Eur. *Bakkh.* 1; dat. ile. Xen. *Kyroup.* 5,3,26. Zaman ve hâdiseler h., Aiskh. *Ag.* 1301, Lysias 127,26, Soph. *Ai.* 186, Dem. 17,4. Metaph. mânâda bir takım deyimlerde, Plat. *Apol.* 25e. Kş. mis. 154. Perfect ἤκα şekli yenidir, en eski örnekler V.T.da görülmektedir.

ἤκω λιπών: "bırakıp geldim" veya sadece "-den geliyorum". Prologu söyleyenin seyircilere kendisini bu şekilde takdim etmesi hususu için κς. Eur. *Hek.* 1-3 ἤκω νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας / λιπών, ... / Πολύδωρος, Ἐκάβης παῖ; *Bakkh.* 1-2 ἤκω Διὸς παῖς τήνδε Θηβαίων χθόνα! Διότυσος; *Ion* 3-5 ... Μαῖαν, ἧ 'μ' ἐγείνατο / Ἐρμῆν... / Ἦκω δὲ Δελφῶν τήνδε γῆν.

1-2 Αἴγαιον... πόντου: enallag, "Ege denizinin tuzlu derinliklerini", ἄλμυρός: epik dilde ἄλς 'deniz', ἄλμη 'deniz suyu'; ἄλμυρός "tuzlu": ἡ'νιπ υ olması bir yana, sıfatın kuruluşu için κς. τόλμη'den τολμηρός, ἄτη'den ἄτηρός. Hom.ta ἄλμυρόν ὕδωρ, yalın olarak veya, bazen, θαλάσσης tasrihi ile, M 236 δεινὸν ἀνερροῖβδησε θαλάσσης ἄλμυρόν ὕδωρ; Hesiod. *Theog.* 107, [964] ve Eur. *Hipp.* 1273 ἄλμυρός πόντος; Pind. *Ol.* 7,105 ἄλμυροῖς βένθεσι; Eur. *Med.* 213 ἄλμυρὰν πόντου κλῆδ' ἀπέραντου (denizin aşılmaz tuzlu geçidi); Epikharm. ap. Athen. 3,91c ἄλμυρὰν ἄλα; A.P. 11,220 ἄλμυρόν ἐς πέλαγος; A.P. 6,30 ἄλμυρόν οἶδμα θαλάσσης (denizin tuzlu dalgaları); Herod. 7,35, Hellespontos h., δολερῶ καὶ ἄλμυρῶ ποταμῶ (hain ve tuzlu akıntı). ἄλμυρός deniz suyunun, denizin veya κλῆς, οἶδμα, βένθος,

βάθος, ποταμός gibi denizle ilgili bir ismin sıfatıdır. Tek başına 'tuzlu su' mânâsında, Xenokrit. Rhod., A.P. 7,291 *χαῖται σου στάζουσιν ἔθ' ἄλμυρά* (saçlarından hâfâ tuzlu sular damlıyor). Yiyecek h., Pallad. 21, A.P. 9,377,7 *ἡμεῖς δ' ἠσθίομεν κεκλημένοι ἄλμυρά πάντα, χέννια καὶ τυρούς* (bir çeşit bildircin ve peynir). Plat. *Tim.* 84, kan h., *τραχὺ καὶ ἄλμυρόν*; 85b, iltihap h., *φλέγμα... ὄξυ καὶ ἄλμυρόν*. Acı mânâsında, Theokr. 23,34 *ἄλμυρά κλαύσεις* (acı acı ağlıyacaksın) ; metaph. Athen. 3,121f *λόγοι*; Plut. *Symp.* 685e *κάλλος γυναικὸς... ἄλμυρόν καὶ δριμύ*.

πόντος : "açık deniz" şiiir dilinde kullanılan bir kelime. Attike yazarlarında nâdirdir (Thuk. 4,26; Plat. *Polit.* 611e, *Tim.* 25a, *Ep.* 312d; Plut. *Eth.* 399a). Aynı kökten **πάτος** (< **ρητο-s**) 'işlek yol', *πατεῖν* 'çiğnemek', lât. pons 'köprü'. *ἄλς* (bk. yukarıya), *πέλαγος* (bk. mis. 88) ve menşei meçhul *θάλαττα'nın* synonymi olmakla beraber, esasta mevcut mânâ farkı zaman zaman belirir gibi olmaktadır: kş. **Φ 59 πόντος ἄλός** (tuzlu suyun, yani denizin engin yayılışı); *Tro.* 88 *πέλαγος Αἰγαίας ἄλός*; B 145 *θάλασσα πόντου* (enginin dalgalan) : *θάλαττα'nın* 'dalgalı deniz' mânâsına geldiğini, bu misalden başka, Theog. 674 *ὑπερβάλλει δὲ θάλασσα ἀμφοτέρων τοίχων*, ve *πόντος ἀγαθῶν* (Skhol. Aristoph. *Pl.* 1 0 *χρυσίου πόντος ο i n i x ap.* Athen. 12, 530e) gibi ifadelere mukabil *θάλασσα κακῶν* (Aiskh. *Hept.* 758) gibi bir ifadenin meycudiyeti teyit ediyorlar; semantik bakımından kş. türkçede 'deniz var', i.e. 'deniz dalgalı'.

Αἴγαιος sıfatı ilk defa galiba Aiskh.ta (*Ag.* 659 vs.) ve Herod.ta (7,55) geçiyor. Kş. bu tragedyada mis. 82 *παράσχεε Αἴγαιον πόρον* ve mis. 88.

Αἴγαιον ἄλμυρόν βάθος πόντου : şairin gözleri önünde birdenbire canlanan bir manzaranın içli bir tasviri olmaktan zivade, aldığı geniş edebî terbiyenin dile getirdiği oldukça ağır bir ifade. Bu ifadenin, M 236 *θαλάσσης ἄλμυρόν ὕδωρ*, **Σ 36 ἐν βένθεσσιν ἄλός**, Hesiod. *Theog.* 107 *ἄλμυρός πόντος*, Pind. *Ol.* 7,105 *ἄλμυροῖς βένθεσι* gibi ifadelerden mülhem olduğu şüphesizdir. Homeros tek sıfatla bütün bir manzarayı canlandırır; Euripides'in sanatı, Homeros, Aiskhylos ve Sophokles'inkine nazaran son derece reflex bir sanattır. Belki de bu yüzden Eur. diğer iki tragedya şairi kadar büyük değildir : sanatı teknil insanlığı kavramıyor, en derin beşerî hakikatlere dayanmıyor; bazen o kadar derinlere yaramadan satıhta kalıyor, bazen fazla deşmeye kalkıştığı için beşerî hakikatlerin öte tarafına geçerek mücerret düşünce, hayal, faraziye âlemine dalıyor.

2 **Νηρηῶν χοροί: Νηρεὺς ve Νηρηίδες** isimleri *νάω* 'fışkırmak, kaynamak', *ναρός* 'akıcı' ile ilgili olsa gerek. Nereidler Nereus'la Doris'in kızları idiler. Bu elli - daha sonraki mythographlara göre yüz - kızkardeş ihtiyar babaları ile birlikte denizin dibinde ışıltılı ışıltılı ışıldayan bir mağarada yaşarlardı. Nereus en can alıcı hali ile sakin, faydalı denizi temsil ederdi; Nereidler de fırtınasız denizin kıvrım kıvrım hareketli dalgalarını temsil ederlerdi. En meşhurları arasında Poseidon'un eşi Am-

phitrite, koroları idare eden ve Peleus'la evlenerek dünyaya Akhilleus'u getiren Thetis, Sicilia ve Güney İtalya efsanelerinde sık sık adı geçen Galatea, Arethusa, Amaltheia var. Aylı gecelerde sahilin yakınlarında Tritonlarla çalgı çalarlar veya nehirlerin denize döküldüğü yerlerde sahile çıkar, oynarlar, şarkı söylerlerdi. Nereus'la kızları en çok adalarda, sahil-lerde, nehir ağızlarında (buralarda bilhassa Thetis'le Akhilleus) ibadet görürlerdi. Nereidlere Yunan şiirinde ve tasvir sanatlarında (bk. P. Weizsäcker, Roscher, *Lexicon der griech.u.röm. Mythologie* III, s. 216 vd. ; Navarre, Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiques* IV, 1, s. 72-75) geniş bir yer verilmiştir.— Ege denizinin koyu mavi suları daimî olarak hareket halindedir; karadan esen rüzgârlar Ege denizine has olan o köpüklü dalgaları hasıl ederler. Homeros'un denize taktığı *πολιός* sıfatı en çok Ege'ye uyar. Ege'nin mavi, köpüklü, hareketli, canlı suları Yunanlılara Nereidlerin raksettiklerini hayal ettirmiş, Aiskhylos'a (*Prom.* 89 - 90) 'dalgaların binbir gülüşü' gibi içten gelme bir *image* ilham etmiştir.—'Nereidlerin burada anılmalarına gelince : gerçi Nereidlerin korolarının başında, her Yunanlının derhal hatırlıyacağı gibi, Thetis vardır ve Thetis'in, oğlu Akhilleus'un intikamının alındığı bir sırada, zımnen anılması hiç yersiz değildir, bhusus ki şiirin kurduğu ananeye uygun olarak tasvir sanatlarında Nereidler kızkardeşleri Thetis'le alâkalıdır ; Peleus'la evlenmesine, oğlu Akhilleus'un acıklı âkibetine ilgi gösterirler; Hephaistos'un yaptığı silâhları Akhilleus'a getirmeleri en çok sevilen motiflerden biridir. Böyle olmakla beraber, Eur. Nereidlerin korolarını anmakla yalnız bu hisleri uyandırmak değil, üstelik bir de tezat yaratmak istemiştir : koca Troia yerle bir olmuş tütüyor, fakat insanları sevincin veya kederin son hadine sevk eden bu ve buna benzer hâdiseler tabiatı tamamiyle alâkasız bırakıyor: denizde gene, her zamanki gibi, binlerce ve binlerce dalga oynaşiyor !

3 ἔχνος... ποδός. Yunanca ἀΐξ, 'sıçramak' mânâsına gelen K. aig ile ilgili ise, ἔχνος kelimesinin de aynı köke bağlandığından şüphe edilmemelidir, ἔχνος "ayak izi", "iz", ρ 317, av köpeği h., καὶ ἔχνεσι γὰρ περιήδη; Soph. *Ai.* 6 ἔχνη τὰ κείνου νεοχάραχθ' ἔπως ἔδη; Plat. *Polit.* 290d ἤδη μοι δοκοῦμεν οἷόν γέ τινος ἔχρους ἐφ' ὃ πορευόμεθα προσάπτεσθαι. Metaph. mânâda, Pind. *Nem.* 6,27 ἔχνεσιν ἐν Πραξιδάμαντος ἐὸν πόδα νέμων (ayağımı P.in izinden sevk ederek, i.d. P.in izinden yürüyerek); Aiskh. *Ag.* 1184 ἔχρος κακῶν ῥινηλατούση τῶν πάλαι πεπραγμένων, *Prom.* 845, *Hik.* 1017; Soph. *O.T.* 109 ἔχρος παλαιᾶς... αἰτίας; Eur. *Kel.* 107 ὡς οὐδ' ἔχρος γε τειχέων εἶναι σαφές (surların izi dahi belli olmayacak şekilde); Plat. *Pol.* 365d ταύτη ἰτέον ὡς τὰ ἔχνη τῶν λόγων φέρει, *Ep.* 7,330e; sık sık Plut.— ἔχνος τίθημι veya ἔχνος ποδός τίθημι 'izini basmak' mânâsına geldiğine göre hareket ifade eder, Eur. *Or.* 140 σῆγα σῆγα, λεπτόν ἔχρος ἀρβύλης τίθετε, μὴ κτυπεῖτε (sst, susun! ayakkabınızın izini hafifçe basın, gürültü etmeyin, i.d. gürültü etmeden yürüyün), Skhol.in da izah etmek istediği

budur: κούφως καὶ ἐλαφρῶς τιθεῖτε τὸν πόδα μετὰ τῆς ἀρβύλης. Skhol. πούς kelimesinin ἔχνος¹la karşılandığını söylemek istemiyor, tekmil cümleyi açıklamaya çalışıyor. Eur. Or. 234 χρόνιον ἔχνος θεῖς, Phoin. 1718 πόθι γεραίων ἔχνος τίθημι gibi misallerde ἔχνος τίθημι; Phoin. 105 ποδός ἔχνος ἐπαντέλλων, Iph.T. 752 μή ποτε κατ' Ἄργος ζῶσ' ἔχνος θεῖην ποδός (hayatta iken Argos'a ayak basmıyayım!) gibi misallerde de ἔχνος ποδός τίθημι ifadesi türkçede 'ayak basmak' veya 'adım atmak' şeklinde karşılanabilir. Şu muhakkaktır ki ἔχνος ποδός bir bütündür ve "adım" veya "hareket" mânâsını taşır. Fix'in kelime kelime tercümesine (pulcherrimum pedis vestigium evolunt) dayanarak 'ayağın izi' şeklinde çevirmeye kalkışanlar ve κάλλιστον sıfatının ἔχνος'a bağlanmasını bir enallag olarak anlıyanlar yanılıyorlar. Gerçekte güzel olan ne ἔχνος²tur, ne de müstakil olarak mânâlandırılmak istenen πούς³tur: güzel olan "adım" dir, "hareket" tir. Parmantier, doğru olarak: 'la grâce de leurs pas'.

ἐξελίσσουσιν: ἐλιξ 'helozonî' ve ἐλίσσω her ş e k e ί λ ί σ σ ω ı d ü r m e k , yuvarlamak, sarmak', K. ael'e bağlanırlar. ἐλίσσω her türlü helezonî hareketi ifade eder, Soph. Ai. 357 ἐλίσσων πλάταν ἄλιαν (denizlerde kürek çekerek): ἐλίσσω hareketi türkçedeki 'çekmek'ten daha iyi belirtiyor, çünkü kürek yalnız ufki olarak gidip gelmez, suya dalarken aşağıya doğru, sudan çıkarken yukarıya doğru hareket eder: gerçekte kürek havada ve suda helezonlar çizer; A 317 κνίσση ἐλισσομένη περὶ καπνῶ. Bu sebeple dalgaların yuvarlanmasını ifade eder; hattâ deniz tanrısı Poseidon'un ibadet gördüğü başlıca merkezlerden biri olan Ἐλικη şehrinin adının (Poseidon'un epithetlerinden biri Ἐλικώνιος⁴tur) ἐλίσσω ile aynı kökten gelme olduğu iddia edilmektedir. Kş. göl h., Eur. Iph.T. 1103 λίμαν θ'εἰλίσσουσαν ὕδωρ; akar sular h., Apoll. R. Arg. 2,368 ἐλίσσεται εἰς ἄλα, Dionys. Alex. Perieg. 198 ἐξείης δ' ἐπὶ σύρτις ἀγάρβροον ὀλκὸν ἐλίσσει.— ἐλίσσω⁵nun en yaygın mânâlarından biri de 'dönmek, dolambaçlı adımlar atmak, raksetmek' tir, Eur. Tro. 332 χόρευε, μᾶτερ, ἀναγε, πόδα σὸν / ἔλισσε τᾶδ' ἐκεῖσε μεθ' ἐμέθεν ποδῶν / φέρουσα φιλτάταν βάσιν, Iph. T. 1145 παρὰ πόδ' εἰλίσσουσα φίλας ματρὸς ἡλικίων θιάσους, Phoin. 235 εἰλίσσων ἄθανάτας θεοῦ χορὸς γενοίμαν ἄφοβος (raksederek), Herak. 689 τὸν Λατοῦς εὐπαιδα γόνον εἰλίσσουσαι καλλίχορον (raksederek kutlamak), vs.— ἐξ-ελίσσω: aslında 'helezonlarını açmak' veya sadece 'açmak', Eur. Hipp. 864 ἐξελίξας περιβολὰς σφραγισμάτων (mührün ipini). Metaph. mânâda, Eur. Hik. 141 αὐ δ' ἐξελίσσεις πῶς θεοῦ θεσπίσματα (izah etmek), Ion 397 μὴ... προβῆ λόγος οὐχ ἥπερ ἡμεῖς αὐτὸν ἐξελίσσομεν; kş. ayrıca Herak. 977 ve Parmentier'nin verdiği mânâ. Burada ἐξ-ελίσσω doğrudan doğruya ἐλίσσω mânâsında kullanılmıştır. Şairin kullandığı fiil doğrudan doğruya "raksetmek" mânâsına gelmekle beraber, dalgaların 'kıvrımlı hareket' ini de ifade ediyor. Parmentier, çok doğru olarak: 'deploient en danses sinueuses'.— Askerî istilâh olarak, 'açmak' Xen. Hell. 4,3,18, 'çark ettirmek' Kyrouip. 8,5,15. Geç devir müelliflerinde 'etrafında dolaşmak' Plut. Pyrrh. 28;

'yılankavi bir gidişle takip etmek' Appian. *Emphyl.* 5,84; ' (oradan oraya) koşuşmak' Aelian. *Z.H.* 13,14, vs.

4 Τρωικὴν χθόνα : χθών < χθωμ, aynı kökten χαμαί 'yerde', lât. huml, humilis (alçak), homo, nemo (< ne-hemo). γαῖα, γῆ şiiir ve nesir dilinin müşterek malı olduğu halde, χθών şiiir diline has kalmıştır. Muh-telif mânâlara gelir : 'toprak' Ξ 347, Pind, *Pyth.* 9,82 vs. ; 'yeryüzü' θ 222 ve bilhassa tragedya şairlerinde, bk. meselâ Aiskh. *Prom.* 139 ve 394 (κίον' οὐρανοῦ τε καὶ χθονός); 'kara, kıta' Aiskh. *Ag.* 576 (ὑπὲρ θαλάσσης καὶ χθονός ποτωμένους); 'yer' Ω 459 (ἐξ ἵππων ἀπέβαιναν ἐπὶ χθονί), Soph. *Tr.* 789 (χθονὶ βίπτων ἑαυτόν). Ve nihayet, burada olduğu gibi, "ülke, memleket" v 352 εἶσατο δὲ χθών (Ithake), Pind. *Pyth.* 6,3 ἐριβρόμου χθ.; 9,13 πολυκαρποτάτας χθ. (Libya h.), vs. Sık sık tragedya şairlerinde bir sıfatla: Aiskh. *Hik.* 768 ἀλιμένος, *Hept.* 668 vs. πατρώα, *Hik.* 6 δια; Soph. *O.K.* 1256 ξένη, *Ant.* 1203 οἰκεία; Eur. *Hel.* 863 βάρβαρος. Memleket, şehir, ada isimleri ile: Aiskh. *Prom.* 815 Νειλῶτις, *Hept.* 1015 Καδμείων, *Pers.* 61 vs. Ἀσιᾶτις; Soph. *Phil.* 986 Αἰγυπτίαν, 479, 664 Οἰταίαν, *O.T.* 798 Κορινθίαν; Eur. *Hik.* 1 Ἐλευσίνος χθονός, *Tro.* 4 Τρωικὴν χθόνα. Şu halde Τρωικὴν χθόνα ile sadece "Troia şehri, Troia" demek isteniyor, kş. Wilamowitz (*Eur. Herak.*, s. 336, mis. 542 son kısım): allein die tragödie hat, wenn man sich nicht erlaubt, an sehr vielen stellen, die für den vers indifferenten formen zu vertauschen, χθών und πόλις ganz synonym gebraucht und das edlere wort bevorzugt.

τήνδε : "şu". Her ihtimalle frons scaenae'yi boydan boya kaplıyan tasvirde Troia kalesi, surlar ve yanan şehir görülüyordu. Poseidon eli ile seyircilerin dikkatini uzakta alevler ve dumanlar içinde kaybolan şehrin üzerine çekiyor.

5 Φοῖβος τε κἀγώ : Poseidon'la Apollon Zeus'a suikast tertip etmek suçu ile, Olympos'tan sürüldükleri zaman, Laomedon'un hizmetinde Troia'nın surlarını inşa etmişler (H 452-453); yahut ta Apollon kiralın sürülerine bakmış, Poseidon bu işi tek başına görmüş, fakat Laomedon vaad ettiği karşılığı vermiyerek iki tanrıyı yanından kovmuş (Φ 441 - 457). Değişik bir rivayete göre surların yapılmasına Aiakos ta yardım etmiş. Başka bir rivayete göre Laomedon'dan intikam almak üzere, Apollon bir veba salgınının patlak vermesine sebep olmuş, Poseidon da bir ejder göndermiş. Kiralın kızı Esione'yi ejderden Herakles kurtarmış: buna mukabil Laomedon, babası Ilos'un Zeus'tan aldığı atları vermeyi vaad ettiği halde, bu sefer de sözünü tutmamış. Herakles te bir ordu ile Ilion'u zaptetmiş, kiralı ve oğullarını öldürmüş, yalnız Priamos'un hayatını bağışlamış. Bu efsaneye bağlı olarak, bir rivayete göre Herakles'le birlikte sefer edenler arasında Telamon da bulunuyormuş. Telamon'un payına düşen ganimet arasında Esione de varmış. Telamon'la Esione'den Teukros doğmuş.

λαίνους πύργους : kş. Eur. *Iph.A.* 774 λαίνους περι πύργους. πύργος "kule" dir, türkçedeki 'burç' aynı kelime olsa gerek; Δ 462, Α 485; veya "kulelerle mücehhez sur", Z 386, 431; ζ 262. Kş. Eur. *Hek.* 1209 ὅτ' ἠτύχει Τροία, περίξ δὲ πύργος εἶχ' ἔτι πόλιν (Troia'nın mesut olduğu, surların henüz şehrimizi çevrelediği günlerde).

πέριξ : ἀμφί'den sonra geldiğine bakarak περίξ pleonastik addedilmelidir: ἀμφί'nin mânâsı "her bir yan; etraf" tır, περί veya πέριξ, ise "çerçevre" demektir, kş. B 305 ἀμφί περι κρήνην (undique circa fontem); Φ 10 ἔχθαι δ'ἀμφί περι μεγάλη' λαχόν. Şu halde geniş bir el işareti ile söylenen περίξ kelimesi fazlalık değil, yerinde bir tasrihtir. Bk. ayrıca Eur. *Herak.* 243 βωμόν πέριξ νήσαντες ἀμφήρη ξύλα ve Wilamowitz'in notu (*Eur. Herak.*, s. 273).

6 ὀρθοῖσιν... κανόνσιν : κανών aslında 'kamuş sapi' dir. κάνα (lât. canna) 'kamuş, arundo donax L.' ile münasebetlidir. κάνα ise Sumer - Akad menşeli bir kelimedir. Burada κανών "cetvel" veya "mesaha ipi" ; kş. Aiskhin. 82,25 ὥσπερ ἐν τῇ τεκτονικῇ, ἔταν εἰδέναι βουλόμεθα τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ μῆ, τὸν κανόνα προσφέρομεν. Euripides'in realismus'una uygun bir ifade, fakat kş. Soph. frgm. 433 (Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Lipsiae 1926) ὥστε τέκτονος παρὰ στάθμην ἰόντος ὀρθοῦται κανών. Bk. ayrıca Aristoph. *Batr.* 799 καὶ κανόνας ἐξορίσουσι καὶ πῆγεις ἐπῶν, Plat. *Phil.* 56b κανόνι καὶ τὸρῶν χρητῆται (τεκτονική); Eur. *Hik.* 650 ἀκτίς ἡλίου κανών σαφής; *Hek.* 602 κανόνι τοῦ καλοῦ μαθῶν; *El.* 52 γνώμης πονηροῖς κανόνσιν ἀναμετρούμενος τὸ σῶφρον.

ἐκ φρενῶν : Skhol. τὸ ἐξῆς' ἐκ φρενῶν τῶν ἐμῶν. Parmentier, Skhol. tan ayrılarak, τῶν ἐμῶν Φρυγῶν anlıyor. Fakat bir has isme bağlı olup muhabbet ifade eden ἐμός misali bulmak çok güçtür, bk. Arr. *Epikt.* 2,2,17 ὁ ἐμός 'Ἡράκλειτος.

6 - 7 οὔποτ' ... εὐνοια ἀπέστη : Skhol. παρὰ <τὸν> 'Ομηρικὸν [δὲ] Ποσειδῶνα ταῦτα. Hakikaten *Iliasha* Poseidon daima Yunanlıların tarafını tutar. XIII. kitapta Zeus, Troialıların Yunan ordugâhına girdiklerini görerek, Thetis'e verdiği sözün yerine geldiğine hükmedip gözünü başka tarafa çevirdiği zaman, Poseidon fırsattan istifade ederek Yunanlıları dövuşe sürer. XIV. kitapta, Yunan komutanları Troia'dan ayrılıp ayrılmamak meselesini görüşürlerken, bir ihtiyar kılığında giren Poseidon cesaret verici sözler söyler (135 -146) ve, Hera'nın Zeus'u uyutmasından istifade ederek, Troialıların bozguna uğratar. XV. kitapta uykusundan uyanan Zeus Hera'ya öfkeli tehditler savurur. Iris Poseidon'a Yunan safalarını terk etmesi emrini getirir (174 -183). Poseidon kızar (184), fakat istemiyerek te olsa itaat eder (205 - 219). XX. kitapta, Zeus tanrılara arzu ettikleri tarafta yer almalarını emrettiği zaman (23 - 25), Hera, Athene, Hermes ve Hephaistos ile birlikte Poseidon Yunanlıların yanında yer alır (33 - 36). Dövuş başlar, Zeus gürler, Poseidon yeri sarsar (57 - 65). Apollon Aineias'ı Achilleus'un üzerine sevk ettiği zaman, Hera Posei-

don'la Athene'ye danışır (115-131), fakat Poseidon seyirci kalmayı tavsiye eder (133 - 143), ancak Aineias'm hayatı tehlikeye düşünce Poseidon Troialı kahramanı muharebe meydanından uzaklaştırır (293-308). Troialıların lehine yaptığı yegâne hareket te budur. XXI. kitapta Akhilleus'un Skamandros'la ümitsiz bir mücadeleye giriştiği sırada, Athene ile beraber yardımına Poseidon yetişir (284 - 286). Böyle olunca ister istemez akla bir soru geliyor : niçin Euripides burada Poseidon'u Troia'ya bağlı, yok olmasına üzülen bir tanrı olarak göstermiştir? Eur.in, muzaffer ordunun başına gelecek felâketleri ilk sahnede haber vermek istediğine dair umumî kanaat doğrudur. Yunan ordusu denize açılınca mahvolacaktır, Poseidon'un ise bu husustaki rolü malûmdur. Şu halde Yunanlıları bekleyen felâketleri bildiren bir sahnede Poseidon'un mevcudiyeti yerindedir. Ancak deniz tanrısını Troialıların iltizam eder göstermek şart mıydı? Ve bu hakikaten Homeros'taki Poseidon'la tezat teşkil eden bir durum yaratmakta mıdır? Şüphesiz Troia için merhametli sözler söylenmesi ve müteessir bir edâ ile şehre veda edilmesi daha ilk andan itibaren mağluplara karşı *sympatheia* uyandırıyor. Bundan başka birinin gönlü Yunanlılara, öbürününki Troialılara meyleden iki tanrının galip orduyu felâkete sürüklemek için anlaşması sahneye daha dramatik bir edâ veriyor. Böyle olmakla beraber Eur.in sadece temsil icabı, Poseidon'u Homeros'taki duruma aykırı bir durumda göstermeye razı olduğuna bence inanılmaz. Netekim, Poseidon'un Ilias'taki rolü dikkatle tetkik edilirse, görülür ki miss. 6 - 7'deki iddia büsbütün aykırı düşmemektedir. Ilias'ta Poseidon, tıpkı bu prologda olduğu gibi, ağır başlı, temkinli, mutedil, mukadderatı zorlamaktan kaçınan bir tanrıdır. Müşkül duruma düşen Yunanlılara yardım etmesi, onlara acıdığındandır (N 15 ἐλέαιρε; E 44 ἐλέησεν). Muharebeye derhal müdahale etmek isteyen Hera'yı yatıştırır (Y 133 -143). Aineias'ı kurtarmak istemesinin sebebini kendisi açıklar (Y 293-308): Aineias dini bütün bir insandır (298 - 299 καγαρισμένα δ' αἰεὶ δῶρα θεοῖσι δίδωσι), hem kurtulması mukadderdir (302 μόριμον δὲ οἷ ἐστ' ἀλέασθαι), çünkü Zeus, oğlu Dardanos'un ahfadı sönsün istemiyor. Skamandros'la mücadele eden Akhilleus'un yardımına koştuğu zaman da gene o mukadderata saygı hissi belirir: Φ 291 οὐ τοὶ ποταμῶ γε δαμήμεναι αἰσιμὸν ἔστιν. Poseidon'un, meselâ Hera veya Athene gibi şiddetli bir kinle hareket etmeyip, bir kırgınlık yüzünden Yunanlıları tuttuğu hissi, Apollon'u dövüşe davet ettiği sözleri ile daha iyi belirlemektedir (Φ 436-460): Poseidon Laomedon'un sözünü tutmadığına, hakaret ettiğine kızmıştır. Poseidon bu ışık altında görülürse, buradaki iddiası insana pek aykırı gelmez: intikamı alındıktan sonra, Poseidon, her şeye rağmen, Troia'ya karşı daima teveccüh beslemiş olduğunu anlamıştır. Beşerî bir his bu sevgiyi uyanık tutmaya yardım etmiş olsa gerek : Poseidon Troia'yı o surları inşa ettiği andan itibaren sevmiştir (miss. 4-7): ξεσιδὸν πύργωμα (mis. 46)! Zaafı var. Buna benzer bir hisle Homeros'ta (H 452-453), kendisi için hiç te şerefli olmıyan bir vakayı hatırlatmakla beraber, Apollon'la birlikte inşa

ettiği surların insanlar arasında unutulup gitmesine razı olamıyor. Hypothesis'in müellifi de aşağı yukarı bunu söylemek istiyor: τοῦ μὲν (i.d. Poseidon) εὐνοοῦντος τῇ πόλει διὰ τὴν κτίσιν. Poseidon'un tahlil ettiğimiz bu karakteri ve Iliion'dan hareketlerinden sonra, Yunan donanmalarına karşı düşmanca hareketi, onun daima Troialılara dost olduğu hissini uyandırmıştır, kş. *Iph.T.* 1414 πόντου δ' ἀνάκτωρ Ἰλιόν τ' ἐπισκοπεῖ / σεμνὸς Ποσειδῶν...

εὐνοια: **reg.i** πόλει.

Φρυγῶν πόλει: "Phrygiahların şehri" yani Troia; kş. Eur. *Andr.* 194, 291, 363, *Iph.A.* 682, 773, 1270, *Hek.* 4 vs.; bk. ayrıca *Andr.* 204, Andromakhe kendisi h., τύραννος Φρυγῶν. Troialılarla Phrygiahların karıştırılması h. Skhol. *Hek.* 4 ...οἱ νεώτεροι συγγέουσι Φρυγίαν καὶ Τροίαν, Ὅμηρος δὲ διαίρει. Skhol. B 862 ὅτι οἱ νεώτεροι τὴν Τροίαν καὶ τὴν Φρυγίαν τὴν αὐτὴν λέγουσιν, ὁ δὲ Ὅμηρος οὐχ οὕτως. Αἰσχύλος δὲ συνέχευεν.

Hattâ Homeros iki Phrygia tefrik ediyor: Skhol. *ibid.* οὗτοι δὲ (i.e. Phorkys ve Askanios) τῆς μικρᾶς εἰσὶ Φρυγίας. ἡ δὲ μεγάλη παρὰ τῷ Σαγγαρίῳ κεῖται, ὅθεν καὶ Ἄσιος (bk. aşağıya), ὃς μήτρως ἦν Ἐκτορος ἵπποδάμοιο [*Schol. gr. in Hom. Iliadem*, ed. G. Dindorfius, Lipsiae 1877, I, s. 134, kş. III, s. 154). Skhol. II 719 ὅτι Ὅμηρος ἐτέραν τὴν Φρυγίαν τῆς Τροίας οἶδεν (*o.c.* II, 119). Skholiastlar Troialılarla Phrygiahların Homeros'tan sonra karıştırıldıklarını açık olarak belirtiyorlar. Hattâ ilk karıştırmayı Aiskhylos'un yaptığı da tasrih edilmektedir. Mevcut tragedyalar bunu teyit etmemekle beraber, Aiskhylos'un Φρύγες ἢ Ἐκτορος λύτρα adında bir tragedyası olduğu malûmdur; mevzuunu Skhol. A II. X 351'den tanıdığımız bu tragedyanın adını teşkil eden Φρύγες ile Troialıların kastedildiği şüphesizdir (A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Lipsiae 1926, s. 84 ve frgm. 271, 446). Strabon 14, 665 ise οἱ ποιηταὶ δέ, μάλιστα οἱ τραγικοί, συγγέοντες τὰ ἔθνη, καθάπερ τοὺς Τρῶας καὶ τοὺς Μυσοὺς καὶ τοὺς Λυδοὺς Φρύγας προσαγορεύουσιν (kş. 12,573) demekle hem Skholiastların verdikleri malûmatı teyit ediyor, hem de Aiskhylos'la başlayan bu karıştırmanın yerleştiğini gösteriyor; netekim yalnız bu tragedyada olmak üzere kş. 18 Φρύγιά τε σκυλεύματα, 1210 Φρύγες. Sophokles'in mevcut tragedyalarında ise böyle bir isim karıştırılmasına yalnız bir defa raslanıyor, *Ai.* 1054, Aias h., ἐξηύρομεν ζητοῦντες ἐχθίῳ Φρυγῶν. Pape'nin has isimler sözlüğündeki iddiasına rağmen, bence *Ai.* 488 misal olarak alınamaz, çünkü burada Φρυγῶν ile hakikî Phrygiahlar kastedilmektedir, netekim Sophokles'e göre Tekmessa Phrygiah Teleutas'ın kızıdır, *Ai.* 210 Tekmessa'ya hitap, παῖ τοῦ Φρυγίοιο Τελεύταντος: Troialılar bahis mevzuu değildir. — ilk defa Aiskhylos'ta görüldüğü nakledilen bu karıştırmanın nereden ileri geldiği araştırılmıya değer. Aiskhylos'un kayıp tragedyaları hakkında bir şey söylemek mümkün değilse de, Φρύγες şüphesiz Skholiastların elindeki delillerin en kuvvetlisini teşkil etmiştir. Karıştırmanın bu tragedyaya ile başlamış olması cazip bir tahmindir; mevzuu Hektor'un cesedinin iadesi olan bu tragedyada koroyu

Troialıların değil, Phrygiahların teşkil etmiş olması mümkündür: zira Hektor'un anası Hekabe ve dayısı Asios Phrygialıdır (II 715 vd., Strab. 13,590; bk. Tümpel, Pauly-Wissowa, *RE II* 2, süt. 1605). Tragedyada Hektor tarafına gelişi güzel Phrygiahlar, Troialılar denmiş olması muhtemeldir. Esasen iki adın karıştırılması kolaydı, çünkü Homeros'tan sonra meydana gelen bir rivayete göre Aineias'ın oğlu olarak bilmen Askanios, Troia'nın zaptından sonra, Troas'ta hüküm sürmüştür (Mytilene'li Hellanikos'un hikâyesi böyle olmalı, bk. *FHG I*, 127). Fakat Askanios *Iliasha* Mysialıların ve Phrygialıların - yani Askania mintakasının - komutanıdır (B 862, N 790; kş. Strab. 12,564 vd., 14,686 vd.; Plin. *N.h.* 5,144, Steph. Byz.). Askanios adı ayrıca Ege'de bir takım adaların (Plin *N.h.* 4,71 ve 5,138), Mysia'da bir kasaba, liman ve nehrin (Apollodoros ap. Strab. 14,681, bk. Steph. Byz.), bir gölün (bugünkü İznik gölü; Strab. 12.564 vd., 14,681; Plin. *N.h.* 5,148; Ptol. V 1,4; Steph. Byz.), Pisidia'da başka bir gölün (bugünkü Buldur gölü; Arr. *Anab.* I 29; Plin. *N.h.* 31,110 vs.) adı ile münasebetlidir. Askanios'un babası Aineias ile Batıya göç ettiği rivayetinin rağbet görmesi ile (*Tabula Iliaca*'dan anladığımıza göre, Stesikhoros'un *Ilioupersis'i* bu rivayeti takip ediyordu; Sophokles'in de malûmu idi, bk. Strab. 13,608), bu mahallî mahiyetteki nakiller unutulup gitmiştir. Fakat Homeros'un nakline uygun olarak, Phrygiah Askanios'un Troia'nın zaptından sonra o mintakada hüküm sürdüğü rivayetinin de bir müddet yaşamış olması muhtemeldir. Netekim Strab. 12.565 Troia'nın zaptından sonra memlekete Phrygia'lıların ve Mysialıların hâkim olduklarını söyler: καὶ γὰρ Φρύγες ἐπεκράτησαν καὶ Μυσοὶ μετὰ τὴν Τροίαν ἄλωσιν... Bu takdirde Troia sakinlerine Phrygiahlar demekle *anachronisme* yapılmış oluyor.

8 ἢ ῥῶν καπνοῦται: "duman olmak", biz, başka bir imoge'la, "kül olmak". Fakat Yunanca kelimedede Troia h. metaphorik mânânın yanında ("yok olmak") asıl mânâ da beliriyor ("tütme"). Kş. Seneca, *Tro.* 19-20 nec caelum patet / undante fumo. Eur. Pindaros'u hatırlamıştır, *Pyth.* 5,111, Troia h., καπνωθεῖσαν πάτραν. Kş. ayrıca Eur. *Hik.* 497 Καπανέως κεραύνιον δέμας καπνοῦται (şairin hoşlandığı yakıştırma etymologia var).

πρὸς Ἀργείου δόρυς: δόρυ aslında 'odun, kereste' Γ 61, Ω 450, β 167 vs., o 410 ve 495: νήϊον, B 135 νεῶν: dolayısı ile 'gemi', Aiskh. *Hik.* 846, 1007, *Pers.* 411, Soph. *Phil.* 721, Eur. *Andr.* 792, *Hel.* 1628 vs. Homeros'ta, Herodotos'ta, sık sık tragedya şairlerinde 'mızrak' mânâsında; dolayısı ile, bilhassa tragedya şairlerinde 'muharebe, dövüş', kş. Wilamowitz, *Eur. Herakles*, s. 251: Eur. gebraucht ἔγχος αἰχμῆ δόρυ ganz im sinne von πόλεμος μάχη; ve, burada olduğu gibi "ordu" mânâsında.— "Argos ordusu" yani "Yunan ordusu"; Ἀργεῖοι, Argoslular ile Hom. bütün Yunanlıları kasteder, B 352 vs.

πρός, gen. ile: act. ve pass. fiillerle "marifeti ile, eli ile, tarafından" Hom.ta, tragedya şairlerinde, bilhassa Sophokles'te, meselâ *Ü.T.* 949, ölen kiral Polybos h., πρὸς τῆς τύχης ὄλωλεν οὐδὲ τοῦδ' ὑπο; agent mânâsı açıktır (=ὑπό), ks. mis. 13 πρὸς ἀνδρῶν ὑστέρων. Daha nâdir de olsa nesirde de kullanılır, Herod. 1,47, 73; 7,209, 139 vs., Xen. *An.* 1,9,20.

9-10 ὁ γὰρ Παρνάσιος Φωκεὺς Ἐπειός: Panopeus'un oğlu Epeios Troia harbine otuz gemi ile iştirak etmiştir. *Ilias'ta.* Patroklos'un şerefine tertip edilen müsabakalarda, Eurialos'u yumruk dövüşünde yener (Ψ' 664-699), fakat disk atmakta o kadar beceriksizdir ki seyirciler gülmekten kırılırlar (Ψ' 836-840). Stesikhoros'un bir frgm.inde (10,456f) Atreus oğullarının sakası olarak gösterilir. Ahşap atı inşa etmiş olmakla meşhurdur. Bu hâdiseye ilk defa *Odyssieia'da.* temas edilir: 6 492-493 ἄλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον / δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήγη ve λ 523 αὐτὰρ ἔτ' εἰς ἵππον κατεβαίνομεν, ὃν κάμ' Ἐπειός. Vergilius'ta da atı inşa eden odur, II 264 et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos. Kyklik destanlar herhalde bu efsaneyi aynen muhafaza etmişlerdir; Epeios'un adı, Proklos'un özetlerini kısaltarak nakleden Photios'ta geçmiyorsa, bu şüphesiz özetlerin fevkalâde kısa olmasına atfedilmelidir.— Phokis'li Epeios'a niçin bir de Παρνάσιος, Parnassos'lu sıfatının takıldığı sarih bir şekilde olmasa dahi Skhol.ta izah edilmiştir. Skhol. *Tro.* 9, B 517 αὐτὰρ Φωκίων Σχεδῖος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον υἱέες Ἴφίτου μεγαθύμου Ναυβολίδαο ve 519 οἱ Κυπάρισσον ἔχον Πυθῶνά τε πετρῆεσσαν mısralarını zikrettikten sonra yakın tarihe geçerek şöyle diyor : παρ' ὃ δὴ ἤξιοῦντο τοῦ τε ἱεροοῦ καὶ τῶν αὐτόθι χρημάτων ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. ἔνθεν καὶ οἱ ἱεροὶ πόλεμοι κατηρράγησαν, Λακεδαιμονίων μὲν ἀποδόντων Δελφοῖς τὸ ἱερόν μετὰ τὸ καταπολεμηῆσαι Φωκέας, Ἀθηναίων δὲ ἔμπαλιν Φωκεῦσιν αὐτὸ παραδόντων αὐθις, ὡς Θουκυδίδης φησί (1,112,5). Parnassos'un zirvelerinden biri, Hyampeia zirvesi, yalçın Phaidriades kayalıkları ile Delphoi kutlağma hâkimdi. Parnassos dağı, Delphoi kutlağının bulunduğu dağ olmak sayesinde Yunan mythologiasında mühim bir yer işgal etmiştir: Parnassos dağı her Yunanlıya Delphoi'i hatırlatır. Eur. şüphesiz Atina - Delphoi münasebetlerine temas etmek istemiştir. Oinophyta muharebesini müteakip Atinalılar Phokis'te hâkim vaziyete geçmişler ve dostları vasıtası ile Delphoi'i elde tutmak istemişlerdir. Fakat oligarklı idareli Delphoi Isparta'dan yardım talep etmiş ve Phokisilerin müdahalesinden kurtulmuştur (M. ö. 448). Perikles'in müdahalesi II. Mukaddes harbin patlak vermesine sebep olmuş ve, kısa bir zaman için de olsa, Delphoi'i Atina'ya tabi kılmıştır. Skhol.in ileri sürdüğü iki tahminden - ὁ Φωκεὺς Παρνάσιος εἰρήται, ἐπεὶ Δελφοὶ σὺν τοῖς Φωκεῦσιν ἐτάττοντο, ἢ διὰ τὸ πλεσίον τῆ Φωκίδι εἶναι τὸν Παρνασσόν- ilki tereddütsüzce tercih edilmelidir: Eur.in yakın tarih hâdiselerine sık sık telmihte bulunduğu malûmdur. Siyasî temayüllü iore'da, Atina'nın Peloponnesos üzerindeki hâkimiyet iddiasını haklı göstermiye çalışan şair, Apollon'un oğlu olarak gösterdiği Ion'un, anası Kreusa tarafından Atina Akropolindeki mağaraya terkedilmesini müteakip, Delphoi kutlağına götü-

rülüp bırakılmasına şüphesiz hususî bir ehemmiyet ve mânâ atfetmiştir (bk. Schmid-Stählin, *Griech. Literaturgeschichte* I 3, s. 543).

10 μηχαναῖσι Παλλάδος: kş. 8 493 σὺν Ἀθῆνῃ; ayrıca O 70-71 εἰς δὲ κ' Ἀχαιοὶ / Ἴδιον αἰπὺ ἔλοιεν Ἀθηναίης διὰ βουλᾶς. Troia'nın zaptı Athene'nin marifetidir. Bunu Poseidon biliyor (kş. mıs. 23-24); sözlerinde, Homeros'ta olmiyan bir kızgınlık ve itham edası var; kş. Verg. *Aen.* II 15 Palladis arte.

11 ἐγκύμον(α) . . . τευχέων: "silâhlara gebe" yani "silâh dolu". Aynı *image* Verg.ta II 237 - 238 scandit fatalis machina muros feta armis. ἐγκύμων "gebe" mânâsında, Phokyl. 174 μηδὲ τεῆ ἀλόχῳ ἐγκύμονι χεῖρα βάλαιο; hayvanlar h. Xen. *Kyn.* 7,2, Aristot. *Z.H.* 5,14, Plut. *Num.* c. 12. "Dolu" mânâsına gelen kelimelerin kurmasına uygun olarak, gen. ile nâdirdir, Eur. *Tro.* 11 ve Diosk. 5,160. Metaph. Nonn. *Io.* 92,11 δυσσεβίης ἐγκύμονες, A.P. 9,210 κρατερῶν καμάτων ἐγκύμονα βίβλον. İlkah kabiliyeti olan' mânâsında, Plat. *Symp.* 208e ve 209a.

Ξυναρμόσας: ἀρμόζω fiili burada hakikî mânâsını haizdir, "inşa etmek", kş. Eur. *Hel.* 232 σάφρος συναρμόζειν. Bu fiilin hakikî mânâsı ve geç tragedya üslûbunda yapmacık ifadelerde kullanılışı için bk. Wilamowitz, *Eur. Herakles*, mis. 179 not, s. 257-258.

12 ἔπεμψεν: "soktu". Bu fiille Eur.in, atın şehre sokulması hususunda da Epeios'a bir rol atfedip etmediği açık değildir (Taccone, o.e., not mis. 8-14). Bizim bildiklerimiz *Aeneis'in* II. kitabına dayanmaktadır: Troialıları atı şehre sokmaya kandıran Sinon'dur. Quintus Smirnaeus (*K.* XII) doğrudan doğruya Vergilius'a bağlıdır. Sinon kyklik destanda yer almıştır. Rolü hakkında bir şey söylenemez; fakat *Küçük İlias'ta* mühim bir yer işgal ettiği şüphesizdir; çünkü adı Proklos'ta geçmemekle beraber, Aristoteles'e göre (*Poiet.* 23 son) bu destandan çıkarılabilecek en aşağı sekiz tragedya mevzuundan biri 'Sinon' olabilir.

βρέτας: "odundan heykel", etym.sı şüphelidir. Kş. mıs. 525 ξόανον. Günlük lisanda kullanılmayan bir kelimedir; Aiskh. *Hept.* 94 βρέτη δαιμόνων, *Pers.* 809 θεῶν βρέτη, *Eum.* 258 περὶ βρέτει θεᾶς ἀμβρότου. Sophokles'te hiç raslanmamasına mukabil, sık sık Eur.te, bk. meselâ *Phoin.* 1256 Ζηγνός ὀρθῶσαι βρέτας. Aristophanes'te yüksek edalı üslûp taklidinde, *Hipp.* 31 θεῶν ἰόντε προσπεσεῖν του πρὸς βρέτας ve *Lys.* 262 κατὰ μὲν ἄγιον ἔχειν βρέτας. Strab. (8,385) ve D. Cass. (frgm. 38,12) gibi geç devir yazarlarında ara sıra raslanır.

13 ἔθεν: metaphorik mânâda, "quamobrem: bundan dolayı", yani silâh dolu olmasından dolayı, *Phoin.* 26 - 27 σφυρῶν σιδηρᾶ κέντρα διαπείρας μέσον / ἔθεν νιν Ἑλλάς ὠνόμαζεν Οἰδίπουν.— Arada bir tekerrür eden relativler (2 ἔνθα, 4 ἐξ οὗ, 8 ἤ, 13 ἔνθεν), Herakles'in başlangıcındaki kadar sık olmayıp hikâyeye zorlanmış bir edâ (bk. Wilamowitz, o.c.,

s. 218) vermemekle beraber, Poseidon'un sözlerine dramatik heyecandan uzak, narrativ ve yavan bir edâ veriyor,

πρός: bk. mis. 8.

14 δούρειος: Epeios'un inşa ettiği at en eski kaynaklardan itibaren "tahtadan" dır, kş. 6 493 καὶ ἵππου κόσμον ἄριστον δουρατέου ve δ 272 ἵππῳ ἐνὶ ξεστῷ (odundan yontma, odundan yapma). Aristoph. *Om.* 1128 ἵππων ὑπόντων μέγεθος ὅσον ὁ δούρειος; Plat. *Theait.* 184d ἐν δουρείοις ἵπποις. Fakat Eur. burada δόρυ'nün hem "odun" hem "mızrak" mânâsına gelmesinden (bk. mis. 8) istifade ile ananenin Troia atına taktığı meşhur isim üzerinde türkçeye tercümesi imkânsız bir kelime oyunu yaparak δούρειος'u "mızraklı" mânâsına getiriyor.— Burges ve Hartung'dan sonra Wecklein'la Murray'nin de mıs. 13 - 14'ü kaldırmaları, mânâsı veya münasebetine nüfuz edilemiyen mısraları ortadan kaldırmaya kalkışmanın ne kadar tehlikeli ve yanlış bir teşebbüs olduğuna dair güzel bir delildir. Her şeyden evvel böylesine kelime oyunları Eur.in zevkine uygundur. Üstelik, Parmentier'nin (*Revue des Etudes Grecques* 1923, s. 46 - 49) dikkati celbettiği gibi, Troia atı o sıralarda günün mevzuu olmuştu : şair bu mısralarla heykeltraş Strongylion'un 415 yılından az evvel Akropolde, Artemis'in τέμενος'unda diktiği Troia atının bronz heykeline imada bulunmak istemiştir, bk. Pausanias I 23,8. Netekim, şairin (Skhol. in haklı olarak işaret ettiği gibi) halkın vatan hislerini okşiyarak alkış toplamak için mıs. 31'de zikrettiği Theseus'un oğulları Akamas ile Demophon da Strongylion'un siyasî temayüllü eserinde tasvir edilmişlerdi, Paus. 23,8 καὶ Μενεσθεὺς καὶ Τεῦκρος ὑπερύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ, προσέτι δὲ καὶ οἱ παῖδες Θησέως. Fakat Parmentier'nin bahis mevzuu etmediği bir şey daha var: Hesykhios'un verdiği izahat Eur.in kelime oyununu çok daha anlaşılır kılıyor: Δούρειος ἵππος, Ἀθήνησιν ἐν ἀκροπόλει χαλκοῦς ἐστὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκκύπτουσι δόρατα. Öyle anlaşılıyor ki başları ile beraber muhariplerin mızrakları da görünüyordu; "tahta at" bronzdandı, üstelik mızrakların uçları görünüyordu : seyircinin Eur.in ne demek istediğini anlamamasına imkân yoktu! Bu bakımdan Skhol.in tenkidi biraz haksızdır, ψυχρῶς ἠτυμολόγησε τὸν ἵππον ἀπὸ τῶν δοράτων. Hattâ δούρειος bu mânâsı ile Poseidon'un ağzında trajik bir edâ kazanıyor. Buna mukabil *Herakl.* 153 - 154'teki kelime oyunu (βρόχος - βραχίων) sadece hakaret dolu bir alaydır, *Bakkh.* 286 - 298'deki ise (μηρός - ὄμηρος) etymologia yolu ile eski bir efsaneyi akla daha uygun kılmak gayretini gütmektedir.

ἀμπισχών: elyazmalarında ἀμπίσχων V., ἀμφίσχων P.; fakat burada bir part.praes.in izahı güçtür. Dindorf haklı olarak ἀμπισχών (ἀμπέχω'nun aor.i) şeklinde düzeltmiştir.

15 ἔρημα δ' ἄλση: "kelimesiz, mukaddes korular", z.i. ἐστί: ne rahip kalmış ne ibadet eden.

θεῶν ἀνάκτορα: "tanrıların sarayları" yani "tapınaklar". Aslında ἀνάκτορον, "ἀναξ'in konağı"dır.— ἀνάκτωρ şekli, Aiskh. *Khoe.* 356 σεμνότιμος

ἀνάκτωρ ve Eur. *Tro.* 1217 πόλεως, *Iph.T.* 1414 πόντου.— ἀνάκτορον "saray, konak" Eur.ten itibaren, *Andr.* 43 Θέτιδος εἰς ἀνάκτορον, *ton.* 55 ἐν ἀνακτόροις θεοῦ vs., bilhassa sonrakiler tarafından sık sık kullanılmıştır. Sopb. frgm. 590'da kullanıldığı şüphelidir. Homeros'ta sıfat şekli ἀνακτόριος o 397'de geçer.

16 φόνω καταρρεῖ: φόνος 'katil'dir; burada 'katil esnasında akıtılan kan', "kan". Bu mânâsı için kş. II 162 ἐρευγόμενοι φόνον αἵματος ve Pind. *Isth.* 8,110 μέλανι φόνω ῥαίνων πέδον.— καταρρεῖ actividir, kş. mânâ bakımından türkçede 'musluk akıyor'.

κρηπίς 'kalın altlı ayakkabı'dır; "kaide" mânâsında kullandı: binanın, sütunların veya surların taş kaidesidir (bu ve metaphorik mânâsı için kş. Wilamovitz, *o.c.*, s. 466). Burada "kaide" yani "sunağın kaidesi", kş. *Soph. Tr.* 993 ὦ κηναία κρηπίς βωμῶν, Eur. *Herakl.* 985 βωμίαν κρηπίδα; ayrıca bu tragedyada, mıs. 215'te, Thessalia ovası için 'Olympos dağıının fevkâlede şirin kaidesi' denmiştir: κρηπίδ' Οὐλύμπου καλλίσταν.

βάθρον: geniş mânâsı ile "basamak". Burada "basamak", kş. Herod. 7,23, *Soph. O.K.* 1591, Eur. *Phoin.* 1179. Heykelin 'bastığı yer' yani 'kaide' mânâsında Aiskh. *Pers.* 812, Herod. 5,85; buradan 'oturacak' ve 'temel' (bk. mıs. 48) mânâları.

17 *Ilias'ta*. Priamos acıklı ölümünün nasıl olacağını gözünün önüne getirir, X 66 - 76; kş. Verg. *Aen.* II 550 vd. ve Seneca *Hec.* 44 - 56 (vidi execrandum regiae caedis nefas..). İhtiyar kiralın katli galiplerin en gaddarca hareketlerinden biri olmak dolayısı ile anılmaktadır. Priamos *Ilias'ta*. bedbahtlığı ile büyüktür: Akhilleus bile bu ihtiyar hükümdarın acısına dayanamaz. Oğlu Neoptolemos'un Priamos'u öldürmesi bu bakımdan daha da dehşet uyandırıcıdır.

Zeús ἐρκεῖος'un sunağı αὐλή'nin ortasında bulunurdu; ἔρκος etrafı çevrili avlu'ya denirdi; kş. χ 334 - 335 ἐκδύς μεγάροιο Διὸς μέγαλον ποτὶ βωμὸν ἐρκεῖου. Zeus Herkeios evin, ailenin koruyucusu idi.

18 Φρύγιά τε σκυλεύματα: σκυλεύματα "ganimet" tir. Bu ganimetler galiplerin evlerini ve tanrıların tapınaklarını süslemiştir, kş. Eur. *El.* 314 μήτηρ δ' ἐμὴ Φρυγίοισιν ἐν σκυλεύμασι θρόνῳ κάθηται ve 1000 - 1001 σκύλοισι μὲν γὰρ θεῶν κεκόσμηται δόμοι Φρυγίοις. Bk. mıss. 1206-1207.

20 οὔρος: şiir dilinde kullanılan bu kelime "müsait rüzgâr" demektir; bu sebeple πρόμνηθεν "pupadan" kelimesi ile ifade edilmek istenen "müsait" fikri esasen οὔρος'ta mevcuttur.

δεκασπόρω χρόνος: "onuncu ekim zamanında" yani 'on yıl sonra'; kş. ifade için Eur. *El.* 1151 - 1152 τί με, γύναι, φονεύσεις φίλα πατρίδα δεκέτεσιν ἔλθόντ' ἐμάν. Seneca daha geniş bir manzarayı göz önüne getirerek söyle diyor, *Tro.* 73 - 76 deciens nivibus canuit ide, / deciens nostris nudata rogis, / et Sigeis trepidus campis / decumas secuit messor aristas...

20-21 ὥς... εἰσίδωσιν ἄσμενοι: "görmek saadetine kavuşmak için", εἰσορᾶν'ın "göreceğimiz gelen insanları görmek" mânâsı için kş. Soph. Tr. 755 οὗ νιν τὰ πρῶτ' ἔσειδον ἄσμενος πρόθω.

23 νικῶμαι: compl. agentis yerine, üstünlük veya (meselâ ἡττῶμαι gibi) aşağılık belirten ifadelere uygun olarak, genitivle; türkçede de •yenilmek' fiili normal bir compl. agentis'e (belki 'birine mağlup olmak, birine üstün olmak' ifadeleri örneğince) dativli kurmayı tercih eder: 'birine yenilmek'.

23 - 24 Ἀργείας θεοῦ Ἥρας: Hera hususî surette ibadet gördüğü Argos şehrinin koruyucu tanrıçasıydı. Hiç bir zaman panhellenik bir ehemmiyet kazanmamış olmakla beraber Hera, Homeros'ta, Argos'tan başka Mykene ve Isparta'da hususî surette ibadet gören bir tanrıça olarak belirmektedir; Zeus'un kudretli karısıdır. Athene ile Yunanlıların en candan bir müttefiki olarak gösterilmesi Iliias'a uygundur: iki tanrıçanın Troialılara besledikleri kinin sebebi, Paris'in güzellik birinciliğini onlara değil de, Aphrodite'ye vermesidir. Troia'nın mahvı başlıca surette onların eseridir; Poseidon haklı olarak συνεξεῖλον Φρύγας demektedir.— Troialı kadınlar'ın temsilinden bir kaç yıl evvel (a.y. M. ö. 423 yılında) Polykleitos Argos'taki Heraion - Hera kutlağı - için tanrıçanın altın ve fildişinden muazzam bir heykelini yapmıştı.— Mıs. 24'ü kaldırmak teşebbüsü yersizdir: Troialıların başlıca düşmanları arasında Athene'nin adının geçmesi, prologun ikinci kısmına hazırlık teşkil etmesi bakımından da, şarttır. Zafere ulaşan Yunanlılar o kadar aşırı, azgın hareketlerde bulunmuşlardır ki, kendilerini en çok koruyan tanrıçanın bile düşmanlığını kazanmışlardır.

25 Poseidon özleyiş ve üzüntü duymaktadır. Prolog seyircilerde yenilenlere karşı derin bir *sympathela* uyandırmak gayesi ile kaleme alınmıştır: Poseidon sözleri ile buna muvaffak oluyor. İkinci kısımda Athene ile Poseidon'un Yunan donanmasını denizde mahvetmek kararı -hele Poseidon'un sahneyi terk etmeden evvel söylediği sön sözlerle (mıs. 95 - 96) bağlanınca - tanrıların haklı öfkesinin bir neticesi olarak beliriyor.— Poseidon'un şehri ve sunaklarını niçin terk ettiği müteakip iki mısradan izah edilmiştir.

26 ἐρημία... κακή: ἐρημία 'ıssızlık' demektir; fakat burada activ mânâ taşıması muhtemeldir: "tahrip yolu ile yapılan ıssızlık, tahrip". Yani burada ἐρημία herhalde ἐρημόω 'tahrip etmek, çöle çevirmek' veya '-den kurtarmak' fiilinin mücerret isim şeklidir: (kş. δουλεία: δουλεύω 'köle olmak'tan 'kölelik', δουλόω 'köle etmek'ten 'hâkimiyet altına alma'); bu son mânâ için kş. Eur. Herakl. 359-360 πρῶτον μὲν Διὸς ἄλσος / ἡρήμωσε λέοντος ve 1257-1258 ποῖ κακῶν ἐρημίαν / εὔρω. Hattâ belki de ἐρημία'nın, son misallerde görüldüğü gibi, iyi mânâyâ gelmesi şairi burada ἐρημία'yu κακή ile vasıflandırmaya sevk etmiştir; aynı şekilde mis. 464'te κατατόμος ἐρημία denmiştir. Aynı activ mânâ mıs. 97'de görülmektedir.

27 νοσεῖν 'hasta olmak', metaphorik mânâda sık sık kullanılır: "kötü durumda olmak", kş. Thuk. 2,31 ἀκμαζούσης ἔτι τῆς πόλεως καὶ οὐπω νενοσηκυίας, Xen. An. 7,2,32 ἐπεὶ τὰ Ὀδρουσῶν πράγματα ἐνόσησεν. Hattâ bir devlet hakkında Hesykh.un izahına göre doğrudan doğruya νοσεῖν: στασιάζειν.— Burada νοσεῖ, Thuk.te olduğu gibi ἀκμάζειν'in karşısı olarak anlaşılmalıdır: "solar, zayıf düşer".

οὐδέ τιμᾶσθαι θέλει: "saygı görmek arzusunu duymaz"; mantikî subject τὰ τῶν θεῶν'dan çıkarılması icap eden οἱ θεοί'dur. Tanrılar ibadet görmekten hoşlanırlar, bk. Eur. Hipp. 8 τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο. Fakat -ne çare!- Yunanlıların zaptından sonra, Priamos'un ve Paris'in mezarlarını sürüler çiğniyecek, yavruları için orada vahşî hayvanlar emin yuvalar yapacak (Hor. Odlar III 3,40-42). Tanrılar ise zapt edilen şehirleri terk ederler (Aiskh. Hept. 217 vd.). Tyrrell ve başkaları θέλει'e yardımcı fiil mânâsı vermek, yani lât. solet gibi anlamak istiyorlar (kş. Thuk. 2,89 ἡσσημένων δ' ἀνδρῶν οὐκ ἐθέλουσιν αἰ γυνῶμαι... ὁμοῖαι εἶναι); fakat burada esas mânâsında anlaşılması daha uygundur.

Tragedyaların dialog kısmında daima ἐθέλω'nun kısaltılmış şekli θέλω kullanılır. θέλω epos'ta ve İon yazıtlarında görülür: nâdir ve seçkin kelimedir; sonradan konuşma diline girmiştir (bk. Wilamo'witz, o. c. , s. 220-221).

28 κωντοῖσι: Hom.un ve tragedya şairlerinin kullandıkları bir kelime: "ümitsiz, acı feryatlar". Kokytos aynı zamanda yeraltı ülkesinde akan nehirlerden birinin adıdır: Feryatlar nehri. Esir kadınlar ölümden de beter olan akibetlerine ağlıyorlar.

29 βοᾶ: "gümbürder, yankılanır", kş. Homeros'un güzel mısraı ile, P 264-265 ἀμφὶ δὲ τ' ἄκραι / ἠῖόνες βοῶωσιν ἐρευγομένης ἄλδος ἔξω. Aynı şekilde Hel. 1434 βοᾶσθαι.

Παάμανδρος: dağından doğup bugünkü Hisarlık köyünün yakınından geçerek Rhoiteion burnunda denize dökülen Skamandros veya Xanthos nehri, yatağını kısmen değiştirmiş olması muhtemel olan bugünkü Menderes çayı olabilir. Yerli adı Skamandros belki yunanca adı Ξάνθος ile (kş. lât. flavus 'sarışın') aynı mânâdadır. Ilias'ta sık sık adı geçer; Troas'ın hayırhah nehridir. Akhilleus'a öfkesi ve tanrı Hephaistos'la mücadelesi meşhurdur (II. XXI. kitap). Vakanın Skamandros'un kıyıları civarında geçtiği mis. 1151'den anlaşılıyor. Sarp kıyılarının yankılanması için kş. Φ 10 ἄχθαι δ' ἀμφὶ περὶ μεγάλ' ἰαχόν.— Homeros'un ona yakıştırdığı sıfatlardan -βαθυδινήεις, δινήεις, δίος, διοτρεφής, ἐύρροος- biri de ἠύεις "sarp kıyık" dır (E 36), bk. Hsykh. s.v.

28-29 αἰχμαλωτίδων... δεσπότης κληρουμένων: "efendilerini kura ile çeken esir kadınlar". κληροῦμαι "kura ile çekiyorum" ile mis. 31'de geçen λαγχάνω 'kura ile elde ediyorum, bana düşüyor' arasındaki fark h. Ammon. s. 86 λαγχάνειν καὶ κληρώσασθαι διαφέρει· λαγχάνει μὲν εἷς οὗ ἄν

ὁ κληῖρος ἔλθη... κληροῦνται δὲ οἱ καθιέντες εἰς τὸν κληῖρον. Καὶ λαγχάνειν μὲν ἐστὶ τὸ ἐκ τῶν κληρουμένων τοῦ προκειμένου τυχεῖν, κληρώσασθαι δὲ τῷ κληῖρω χρήσασθαι. **Κς. Aiskh. Hepi. 55-56 κληρουμένους** (yedi komutanı) δ' ἔλειπον ὡς πάλω λαχῶν/ ἕκαστος αὐτῶν πρὸς πύλας ἄγοι λόχον.

30 - 31 Kıral Agapenor'un idaresi altında gösterilen Arkadiak kıtaların adı yalnız *Ilias'ın* katalogunda, B 603 vd., geçer. Burada anılmalarının sebebi, Parmentier'nin tahminine göre (*o.c.*, *Notice* s. 32), yakın tarihle ilgili olsa gerek: Arkadialılar o sıralarda şüphesiz Atina'nın siyasetinde mühim bir unsur teşkil ediyorlardı.— Thessalialılarla bilhassa Neoptolemos'un tebası, Phthiotisli bir kavim olan Myrmidonlar kastediliyor.— *Ilias'ta*, B 546 - 556, Atina kıtalarının başında Menestheus bulunmaktadır. Theseus'un oğulları Akamas'la Demophon Troia'ya büyük anaları Aithra'yı almıya gitmişlerdi (Dionysios ap. Skhol. *Eur. Hek.* 123, kş. Skhol. *Tro.* 31) : Aithra Helene'ye hizmet ediyordu (*T* 144). Hattâ Skhol.a göre (*Hek.* 123) Ἑλλάνικος δὲ φησι [**frgm. 75**] αὐτοὺς ἐστρατευκένας, ὅπως, εἰ μὲν ἔλοιεν Ἴλιον, λάφυρον αὐτὴν λάβοιεν, εἰ δὲ μὴ, κἂν λυτρώσαιεντο δῶροις. Atinalılar Theseus'un iki oğluna Troia harbinde gitgide daha ehemmiyetli bir rol vermekten şüphesiz hoşlanmışlardır. İki kahramanı Troia efsanesi ile ilk defa münasebetli gösteren, *Ilioupersis'te* Miletos'lu Arktinos olmuştur. Tragedya şairlerinin kaynağı odur: Soph. *Phil.* 562, *Eur. Hek.* 125, *Tro.* 31. Böylece geç devir müelliflerinin de takip ettiği kuvvetli bir tradition vücut bulmuştur. Şair burada iki Atinalıyı Troia'nın zaptında yer almış ve ganimetin paylaşılmasına iştirak eder göstermekle, Skhol.ın haklı olarak işaret ettiği gibi, hemşehrilerinin vatan duygusunu okşamak istemiştir. Strongylion'un eseri Theseus'un oğullarını günün mevzuu yapmıştı, bk. mıs. 14. *Eur.* hem bu eseri anmış, hem de onun taşıdığı siyasî mânâyı tebarüz ettirmek istemiştir.— *Eur.* başka bir eserinde, *lph.A.* 247 vd., Attike gemilerinin başında 'Theseus'un oğlu'nu gösterir.

32 ἄκκληροι: **scil. εἰσίν.** Miss. 28 - 29'daki ἀιχμαλωτῖδων... κληρουμένων'a tezat teşkil ediyor. En yüksek ailelere mensup kadınlar kuraya dahil edilmemişlerdir: ἄκκληρος'un mânâsı burada budur, kş. Hom. *Hymn. Aphrod.* 123 γῆν ἄκκληρόν (kura ile çekilme) τε καὶ ἄκτιτον. B u kadınlar ordunun komutanları için ayrılmışlardır.

32 - 33 ὑπὸ στέγαις ταῖσδε: "şu çadırların altında", Poseidon bir el işareti ile sahnenin arka kısmındaki çadırları gösteriyor. στέγη aslında 'dam'dır, Aiskh. *Ag.* 897 ὑψηλῆ στέγης στύλον ποδῆρη. Fakat, tıpkı lât. tectum ve türkçe 'dam' gibi, bütün binayı, evi kasteden bir mânâ kazanmıştır, Aiskh. *Ag.* 1087 -1088 ἃ ποῖ ποτ' ἔγαγές με; πρὸς ποίαν στέγην; - πρὸς τὴν Ἀτρειδῶν, bk. ayrıca miss. 1186, 3, 518, *Eum.* 56, *Prom.* 708. Sophokles'te yalnız 'bina, ev' değil (*O.T.* 637), hattâ 'mağara' mânâsına bile gelir, *Ant.* 888 ἐν τοιαύτῃ ζῶσα τυμβεύσει στέγη. *Eur.*te bu kelimenin kullanılışı farklı değildir. Nesirde de aynı mânâlar mevcuttur, hattâ Xenophon στέγη'yi ὑπαιθρος'a tezat olarak gösterir, *Oik.* 488 ἡ διαίτα

τοῖς ἀνθρώποις οὐχ, ὥσπερ τοῖς κτήνεσιν, ἐστὶν ἐν ὑπαίθρῳ (açık havada), ἀλλὰ στεγῶν δεῖται δηλονότι. 'Başını sokacak yer' mânâsını kazandıktan sonra, 'çadır' yerine kullanılması tabii karşılanmalıdır, kş. Soph. *Ai.* 108 πρὶν ἂν δεθεῖς πρὸς κίον' ἐρκείου στέγης...

33 - 34 τοῖς πρώτοισιν... στρατοῦ: πρῶτος'un metaphorik mânâsı "en iyi, başta gelen, en gözde olan" Homeros'tan itibaren mevcuttur, Δ 341 μετὰ πρώτοισιν ἐών. Şiir de, nesir de bol bol kullanır, kş. Soph. *Phil.* 1425 Philoktetes h., ἀρετῇ τε πρῶτος ἐκκριθεὶς στρατεύματος. Tâbir olarak πρῶτος στρατοῦ "ordunun başta geleni", Eur. *Hek.* 304 Akhilleus h., ἀνδρὶ τῷ πρώτῳ στρατοῦ; doğrudan doğruya "komutan" mânâsında, Soph. *Phil.* 1305 τοὺς πρώτους στρατοῦ.

ἐξηρημένα: ἐξαιρέω bütün mânâları ile 'ortadan kaldırmak'tır. Fakat bir mânâsı da "seçip ayırmak" veya doğrudan doğruya "tahsis etmek"tir, Δ 625 ἦν οἱ Ἀχαιοὶ ἐξέλον, Π 56 κούρην, ἣ ἄρα μοι γέρας ἐξέλον υἱὸς Ἀχαιῶν; sözde tmesis'li şekil A 369 ἐκ δ' ἔλον Ἀτρεΐδῃ Χρυσήϊδα. Eur. *Rhes.* 470 ἐπειδὴν θεοῖσιν ἀκροθίνι' ἐξέλης.— Burada olduğu gibi, passiv şeklinin de kullanıldığı vâkidir, Thuk. 3,114 Δημοσθένει ἐξηρέθησαν.

34 - 35 ἡ Λάκαινα Τυνδαρίς Ἑλλάνη: *Ilias'ta* Helene ile Menelaos'u Isparta'da gösteren yerler vardır, Γ 239, 244, 387, 443, Β 586; fakat Helene'ye Argoslu denmektedir, Ζ 323, Δ 19, Η 350 vs. , ve Η 363'te Paris onu Argos'tan kaçırdığını söyler. *Odyssieia'da* Telemakhos Isparta'da Menelaos ve Helene tarafından misafir edilir, fakat aynı destanın bir çok yerlerinde Argoslu olarak anılır, δ 121, 184, 296, 205, ο 100, 104, ψ 218 vs. Babası Zeus'tur, anası *Ilias'ta* anılmaz; iki kardeşi vardır, Kastor'la Polydeukes. *Odyssieia'nın*. nisbeten yeni bir kısmında - νέκυια'da - üç kardeşin anası Leda'dır. *Kypria'da* Helene Zeus'la Nemesis'in kızı, Hesiodos'ta ise Zeus'la Okeanos'un kızlarından birinin kızıdır. *Kypria'daki* rivayetle homerik νέκυια'daki rivayetin arasını bulmaya çalışan başka bir rivayete göre ise, Zeus Nemesis'e âşık olmuş, Nemesis muhtelif hayvan şekline girerek elinden kurtulmak istemiş, fakat Zeus kuğu şeklinde onunla birleşmiş. Meydana bir yumurta gelmiş, bu yumurta Leda'ya götürülmüş; yumurtadan doğan Helene Leda ile kocası Tyndareos tarafından evlât edinilmiş. Değişik bir rivayete göre yumurta doğrudan doğruya Leda'nın imiş. Efsanenin daha geç bir şekline göre yumurtalar iki imiş: birinden Kastor'la Polydeukes, öbüründen Helene ile Klytaimnestra doğmuşlar. Klytaimnestra ile Helene'yi kardeş gösteren nakil eskice olsa gerek, kş. ω 199.— Görülüyor ki "Tyndareos'un kızı Ispartalı Helene" demekle şair her ihtimalle Homeros'tan sonra vücut bulan rivayetlere bağlı kalıyor. Tyndareos, sürgünü esnasında Aitolia kiralı Thestios'un kızı Leda ile evlenen Isparta hükümdarıdır.

Λάκαινα; erkek cins şekli Λάκων Attik yazarlarda görülüyorsa da, tragedya şairlerinde raslanmamaktadır. Λάκαινα şekli ise liriklerde (Theog. 1002 λάκαινα κόρη), tragedya şairlerinde, Soph. *Ai.* 8 κυνὸς λακαίνης ve

sık sık Eur.te, bilhassa Isparta'yı ve bütün memleketi - Lakonike'yi - ifade etmek için kullanılır, *Andr.* 194 ὡς ἡ λάκαινα τῶν Φρυγῶν μείων πόλις, 151 ἐκ λακαίνης Σπαρτιάτιδος χθονός, 209 ἡ λάκαινα πόλις, *Tro.* 1110 γαῖαν λάκαιναν ve *Hel.* 1473 τᾷ λακαίνα γᾶ. Aynı kullanılış, *Aristoph. Lys.* 78 vs., *Herod.* 7,235, *Xen. Hell.* 7,1,25.

35 νομισθεῖσ(α): Ispartah Helene haklı olarak (ἐνδίκως) harp esiri (αἰχμάλωτος, kş. daha yukarıda αἰχμαλωτής) telâkki edilmiştir, çünkü Yunanlılara karşı suçu büyüktür. Mıs. 35'in Nauck tarafından kaldırılmak istenmesi tamamen yersizdir: Eur. Helene'nin bu tragedyadaki rolünü daha şimdiden tespit ediyor; böylece şair seyircileri üçüncü epeisoda hazırlıyor: Hekabe Helene'yi Troia'nın mahvından ve sayısız Yunanlının ölümünden mesul tutuyor; Yunanlıların ve zayıf iradeli Menelaos'un kanaati de bu olmalı: onun için Yunanlılar, şehrin zaptından sonra, Helene'ye esir muamelesi yapmışlardır. Fakat bu, efsanenin tasrih etmediği bir vaziyettir. Eur. efsanenin az bilinen bir şeklini ele aldığı veya efsanede bir değişiklik yaptığı zaman, bunu ilk fırsatta, mümkünse prologda, seyirciye bildirmekte kusur etmez; Wilamowitz'in *Herakles'in* prologu hakkında yazdıkları (*o.c.*, s. 218 "aber die genealogie des Amphitryon verdiente diese breite wahrhaftig nicht"; fakat bence Amphitryon'un genealogiasından fazla bahsedilmiyor (1 - 4), şayet Wilamowitz bununla mıs. 1 - 25'i kastediyorsa, o zaman kabul edilmelidir ki bu izahat hiç te fazla değildir, çünkü bu mısralarla şair Herakles'in bu dramdaki şahsiyetini belirtiyor, bk. bilhassa mıs. 19, 21, 22: iyi bir evlât, mukadderatın elinde zavallı bir insan, efsanenin ananevi kronolojisinde değişiklik) bu bakımdan gözden geçirilecek olursa, görülür ki Eur.e yapılan ithamlar yersizdir. Bk. ayrıca mıs. 40'ta λάθρα lectionu hakkında söylenenlere.

Poseidon'un ağzından ἐνδίκως (haklı olarak) hükmünü işitmek seyircilerde şüphesiz merak uyandırmıştır. Homeros anlatır, izah etmez. Büyüsüne kapılan "niçin?," diye sormaz, bir çocuğun dedesini dinlediği gibi, hayranlıkla ve kendinden geçerek dinler. Fakat anlatışın sihri dağıldı mı, o dinledikleriniz üzerinde düşünceye dalarsanız, bir çok noktaların zihninizi kurcaladığını müşahede edersiniz. İşte Eur. bu noktaları yakalar, onları heyecanlı ruhunda cevaplandırır, lehte ve aleyhte fikirleri yarattığı şahısların ağzına koyar, sahnede canlandırır. Kanaatimce şairin bu hususiyeti üzerinde kâfi derecede durulmamıştır. Halbuki Eur.in muvaffak oluşunun yegâne sırrı budur. Eur. seyircinin bir ihtiyacına cevap verir, onu kendisinin kurtulamadığı o polemik havası içine sürükler. Bu böyle olmasa, hâdiselerin seyrini çok defa aksatan, daima ağırlaştırılan ve esasen dram tekniği ile pek telif edilemiyen o uzun münakaşa sahneleri insanı sıkardı. Ve ἀμιλλαι λόγων'dan hususî bir zevk alan Atinalı seyirci değilse de, hiç olmazsa biz, meselâ *Hekabe'de* ihtiyar Troia kraliçesinin Trakya sahillerinde Agamemnon'un huzurunda Polymestor'a karşı hakkını müdafaa ederken kullandığı V. asır sonu Atina sophisti ağzını yadırgar,

hattâ gülünç bulurduk! Eur., vatandaşlarının o devirde mythos'a karşı besledikleri hisleri ve tereddütleri nazarı itibara almak, devlet işlerine ve yakın tarihe sık sık telmihlerde bulunmak sureti ile, işlediği efsane mevzularına yeni bir öz, yeni bir mânâ, yeni bir hayat vermiye ve geniş bir alâka toplantıya muvaffak olmuştur! Aiskhylos mythos mevzularını εὐσέβεια mefhumunun ölçüsüne, Sophokles daha beşerî bir mahiyet arz eden σωφροσύνη mefhumunun ölçüsüne vurmuşlardı. Eur. bu aynı mevzuları günlük hayatta daima faal rol oynar görünen şahsî kanaatlerin itibarî ve değişken ölçülerine vurur. Dramlarına bahsettiği hayatiyetin derecesini anlamak isterseniz, Eur.inkinden sonra Seneca'nın Troades'ini okuyunuz: aradaki büyük fark derhal kendiliğinden belirecektir.

36 Poseidon sözleri ile seyircilerin dikkatini umumî bir mevzu içinde bir nokta üzerinde topluyor: tanrı Ege denizinden geliyor; o, Troia'yı daima sevmiştir. Fakat Troia şimdi harap olmuş tütüyor. Epeios surlardan içeriye bir at saldı; korular ıssız, kutlakları kan götürüyor; Priamos cansız yatıyor, ganimet götürülüyor. Seyircinin dikkati böylece enginlerden Troia sahiline, sahilden yok olan şehre çekiliyor. Epeios'un atı ile beraber giriyorsunuz. Her tarafta harabe ve ölüm. Onun için Poseidon -ne yapsın: iki tanrıça üstün çıktı - Troia'ya veda etmiye gelmiş: orada ibadet diye bir şey kalmamış! Ne ibadeti? Skamandros'un kıyıları esir kadınların feryatları ile yankılanıyor. Henüz paylaşılmıyanlar ise, işte şu çadırların içindeler. Helene de onlarla beraber. Perişan şehrin umumî manzarasından esir kadınlara geçilmiş oluyor. Şu dışarıda yatan da Hekabe'dir. Böylece açık denizden ihtiyar kraliçenin yattığı kapı önüne kadar geldik. Ustaca mevzua giriş, ustaca tasvir, ustaca *tableau'lar*: fakat Aiskhylos'un tahayyül bütünü ve dehşet verici azametinden eser yok! Dehşet yerine hüznü, hayal yerine düşünce hâkimdir.

36 - 37 πάρεστιν: impers.dir, "ἔξεστι, lât. licet, datur" mânasında. Dat.siz kurma için kş. Aiskh. Pers. 401 - 402 παρῆν ὁμοῦ κλέειν πολλῆν βόην ve Aristoph. Pl. 638.

37 Cod. P.ta Ἐκάβη κειμένη ve (mis. 38'de) χέουσα okunmaktadır; tabiatıyla böyle okununca πάρεστιν'i 'adest' olarak anlamak icap eder. P.un lectionu kabul edilebilirse de, kanaatimce V.un Ἐκάβην κειμένην'i ve (mis. 38'de) χέουσαν'i tercih edilmelidir. Netekim P.un lectionunu tercih eden Parmentier tercümede (o.c., s. 29) metinden ayrılmak mecburiyetinde kalıyor: 'Si quelqu'un veut contempler une grande infortune (?) il peut voir ici (?) Hecube', üstelik πάρεστιν'e impers. mânâsı (= ἔξεστι) ile pers. mânâsı (= lât. adest) arasında bir mânâ veriyor.— Hakikatte ise Poseidon τὴν δ' ἀθλίαν τήνδε(ε) derken eli ile Hekabe'nin bulunduğu tarafı gösteriyor. 'Şu zavallı kadını görmek istiyen varsa' dedikten sonra da 'işte burada Hekabe' diyemez, çünkü bu suretle aynı şahsı seyircilere iki defa takdim etmiş olur (böyle bir tekerrürden kaçınmak için Parmentier τὴν δ' ἀθλίαν τήνδε'yi gayet serbest olarak 'une grande infortune'

şeklinde tercüme etmek mecburiyetinde kalmıştır).— Cod. V.un lectionu ise çok daha basittir: "şu zavallı kadını görmek isteyen varsa, görebilir..." 'Ἐκάβην κειμένην, cümlelerin başındaki τήν δ' ἄθλιαν τήνδ(ε)'nin appositionu olarak anlaşılmalıdır. Tereddüde düşüren ve bir subiecti ('Ἐκάβη κειμένη) aramıya sevkeden, πάρεστιν'in tek başına kalmasıdır; normal kurma şöyle olmalı: τήν δ' ἄθλιαν τήνδ', εἴ τις θέλει, πάρεστιν εἰσορᾶν... kş. Aristoph. Pl. 638 πάρεστι χαίρειν, ἦν τε βούλησθ' ἦν τε μή.

πυλῶν πάρος: "kapının önünde", miss. 32 - 33'te zikredilen çadırlardan birinin kapısı kastediliyor. πάρος şiir dilinde kullanılır. Praeposition olarak πρό yerine: genitiv alır ve genitivden sonra gelir; bilhassa tragedya şairlerinde görülür; mekân ifade eder, Soph. Ai. 73, Eur. Hek. 1049, Or. 112 vs.; kş. Homeros'ta Θ 253 - 254 ἐνθ' οὔτις πρότερος Δαναῶν... / εὖξαστο Τυδείδαο πάρος σχέμεν ὠκέας ἵππους.

38 δάκρυα χέουσιν: homerik ifade. Hislerinin serbest tezahürünü zaaf addetmiyen destan kahramanları çekinmeden göz yaşı dökerler: Akhilleus anasına ağlıyarak yalvarır, A 357 ὣς φάτο δάκρυα χέων. taraf göz yaşları dökerek muharebe meydanından ölümlerini toplarlar, H 426 δάκρυα θερμὰ χέοντες. Dostuna Yunanlıların mağlûbiyetini haber vermeye gelen Patroklos'un gözlerinden yaşlar boşanır, H 3 δάκρυα θερμὰ χέων ὡς τε κρήνη μελάνυδρος. Antilokhos Patroklos'un ölümünü ağlıyarak bildirir, Σ 17. Akhilleus arkadaşının cesedini görünce ağlar, Σ 235. Fakat bu güçlü kuvvetli muhاریpler, intikam hırsı ile atıldıkları yeni dövüşlerde acılarını unuturlar: hiç birinin ümitleri ve gayeleri ortadan kalkmış değildir. Hiçbirinin ağlayışı bu zavallı ihtiyar kraliçenininkine kadar ümitsiz ve kederli değildir. Kullanılan homerik ifade aradaki farkı düşündürmese bile, hissettiriyor: Hekabe daha ilk andan itibaren bahtsız Troia'nın bütün felâketini kendinde aksettiren bir şahsiyet olarak beliriyor. Hekabe'nin ağlar vaziyette gösterilmesi, seyircide, göz yaşlarının insanda daima uyandırdığı o ânî heyecan, teessür, acıma hislerini uyandırmıya muvaffak oluyor. Hekabe'nin bu ağlayışı ve sonraki sızlanışı akla Dante'nin bir mısraını: D.C., Inf. V 126) 'dirö come colui che piange e dice', ve Dadaloğlu'nun bu mısra kadar güzel bir mısraını: (P. N. Boratav - H. V. Fıratlı, Halk şiiri antolojisi, Ankara 1943, s. 179) 'ağlayı ağlayı Dadalım söyler', akla getiriyor.

37 κειμένην: Hekabe kendinden yarı geçmiş bir halde sırt üstü yatmaktadır, bk. miss. 113 - 114; Hekabe'de aynı acıklı vaziyette görülüyordu, Hek. 485-486 νῶτ' ἔχουσ' ἐπὶ χθονὶ... κεῖται ζυγκεκλημένη πέπλοις.

38 δάκρυα... πολλὰ καὶ πολλῶν ὕπερ: kş. Seneca Tro. 161 sua quemque tantum, me omnium clades premit. Bu bir iki mısradan da anlaşıldığı gibi, Troialı kadınlar, çocuklarını, kocasını, evini barkını, yurdunu kaybetmiş, hâlâ da felâketlerinin sonunun gelmemiş olduğunu gören ihtiyar Hekabe'nin faciasıdır. Muhtelif epeisodlardan mürekkep olan tragedya

böylece bir vahdete ermiş oluyor. Euripides gibi, seyircinin mehamet hislerine bilhassa hitap eden bir tragedya şairi için Hekabe bulunmaz bir mevzudur.

39 - 40 Poseidon Yunanlıların gaddarca işledikleri suçlara örnek olarak ihtiyar Priamos'un, sığındığı sunakta kılıçtan geçirilmesinden başka (mıss. 16 - 17), daha iki hâdise zikrediyor: bunlardan biri, Kassandra hâdisesi, çok yerinde anılmaktadır, çünkü kâhin kızın önce Athene'nin tapınağından Oileus oğlu Aias tarafından zorla çıkarılması (kş. Verg. *Aen.* II 403-406), sonra da cariyeye olarak Agamemnon'a tahsis edilmesi, Yunanlıların zaferden sonra tanrı korkuşa diye bir şey tanımadıklarına güzel bir misaldir. Fakat diğer hâdise, Polyxene'nin Akhilleus'un mezarı üzerinde kurban edilmesi hâdisesi başka mahiyettedir: bunda, iptidaî de olsa, V. asır Atinalısının kabul edemeyeceği de olsa, dinî bir taraf ta vardır. Yani Yunanlıların zulmüne bundan çok daha güzel misaller - meselâ, esasen bu tragedya bahis mevzuu olan küçük Astyanax'ın acıklı ölümü gibi misaller - şüphesiz bulunabilirdi. Ancak şairi prologda Polyxene'yi anıma sevk eden sebep başkadır: şair, bu eserde Polyxene'nin kurban edilışinin, bir kaç yıl evvel temsil edilen *Hekabe'de* görülenden başka türlü cereyan ettiğini seyircilere ihtar etmek mecburiyetini duymuştur. *Hekabe'de* Polyxene, Trakya Khersonnesos'u sahillerinde, Yunan donanmasının aksi rüzgârlar yüzünden denize açılmadığı bir sırada, Akhilleus'un gölgesinin talebi üzerine kurban edilir; Hekabe vaziyetten haberdardır, hattâ kötü haberi kızına bizzat verir. Burada ise Yunanlılar Troia sahillerini terk etmeden ve anasının haberi olmadan kurban edilir. Poseidon'un sözleri bu değişikliği bildirmeye matuftur, bk. ayrıca λάθρα (mis. 40) h. söylenenlere.— Polyxene'nin Akhilleus'la münasebetine ilk defa *Kypria'da* temas edilir: Akhilleus kızı çeşme başında görür, fakat Polyxene kaçıp kurtulur. Bu hâdiseden Akhilleus'un kıza âşık olduğu motivi doğmuştur.

39 μνήμα(α)... τάφος: "anıt kabir". Gerçi μνήμα nesirde bu mânâyı tek başına ifade eder, şairler arasında da doğrudan doğruya onu bu mânâda kullanan tam da Euripides'tir (kş. meselâ *Hik.* 663), fakat μνήμα ile τάφος arasında esasta mevcut bir mânâ farkı vardır, kş. Plat. *Phaid.* 81d περί τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κουλινδουμένη ('elle se vautre parmi les monuments funéraires et les sepultures', L. Robin tercümesi, ed. Les Belles Lettres). Aynı tefrik τάφος ile σῆμα arasında Hesiodos'ta, *Asp.* 477 τοῦ δὲ τάφου καὶ σῆμ' αἰδὲς ποίησεν Ἄνακτορος. Bambaşka mânâda Homeros *Ψ* 669 Πατρόκλοιο τάφου μνήμ' ἔμμεναι (τάφος = ταφή mânâsında, μνήμα asd mânâsı 'hâtıra' olarak: Patroklos'un gömülmesine bir hâtıra olarak).— Euripides bu dolgun ifade ile Akhilleus'un abidevî mezarını göz önüne getiriyor ve - onda çok defa görüldüğü gibi - Polyxene'nin kurban edilmesi hâdisesini heykeltraşi bir grup şeklinde canlandırıyor.

40 λάθρα: V.un λάθρα'sı P.un οἰκτρά'sına tercih edilmelidir. Her şeyden evvel λάθρα *lectio difficilior* addedilmelidir: οἰκτρά (acıklı bir şekilde) kolayca akla gelecek bir tashih iken, οἰκτρά'yi λάθρα şeklinde düzeltmek bilgince bir buluştur. Polyxene, *Hekabe'den* farklı olarak, anasının haberi olmadan öldürülmüştür: burada - daha yukarıda işaret edilen düşünceye uygun olarak- bu değişiklik haber verilmek istenmiştir, kş. mıs. 260 vd. ve mıs. 622. Diğer taraftan οἰκτρά ile "azimle" mânâsında anlaşılması icap eden τλημόνωσ arasında dikkati çeken bir tezat beliriyor: ölümü azimle karşılayan genç bir kızın akibeti insanda *acima* hissinden evvel *hayranlık* hissini uyandırır: netekim *Hekabe'de* Yunanlılar kızın sözlerini alkışlarlar (mıs. 553); Talhybios ta hikâyesinin sonunda söylediği sözlerle her şeyden evvel hayranlığını ifade eder (miss. 580 - 582). Murray ve Taccone bu lectionu tercih etmekte haklıdır. Ancak Taccone'nin tercih sebebi olarak ileri sürdüğü düşünce kanaatimce doğru değildir, *o.c.*, s. 24: 'non per effetto di compassione verso Ecuba han cosi agito i Greci, ma per evitarne le clamorose manifestazioni di dolore e le probabili imprecazioni'. Yunanlılar hareketlerinden Hekabe'yi haberdar etmek mecburiyetini herhalde hissetmiyorlardı. Netekim Astyanax'ın öldürüleceğini de kendisine haber vermezler, fakat çocuğun anasının kucağından alınacağı sırada onun tesadüfen Andromakhe'nin yanında olmasına da aldırış etmezler, λάθρα "haberi olmadan" sadece *Hekabe'ye* nazaran yapılan değişikliği bildirmek için konmuştur.

τλημόνωσ: οἰκτρά okuyanlar τλημόνωσ'a 'cesaretle' mânâsını veriyorlar. K. τλα, τλη 'katlanmak' mânâsına gelir; τλήμων 'katlanan'dır, katlanan da 'sabırlı' veya 'cesur'dur: her iki mânâ Homeros'ta ve tragedya şairlerinde mevcuttur. Çok şeye katlanan 'zavallı'dır, 'sefil'dir: bu mânâda bilhassa tragedya şairleri kullanırlar, Aiskh. *Prom.* 614 τλήμων Προμηθεῦ. Zarf şekli τλημόνωσ, Aiskh. *Khoe.* 748'de (τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τλ. ἤντλον κακά) 'sabırla', Eur. *Hik.* 947'de (μένειν χρῆ τλ.) 'tevekkülle', *Iph.A.* 1165'te (παρθένουσι... ὦν μιᾶς σὺ τλ. μ' ἀποστερεῖς) 'acıklı bir şekilde' mânâsına geliyor. Fakat zarfın τλήμων'un diğer mânâlarını da alabileceği tabiidir: burada τλημόνωσ sadece "acıklı bir şekilde" mânâsına gelebileceği gibi, Hekabe'deki cesaretle ölmesi kastedilerek "cesaretle" mânâsına da gelebilir. Netekim Euripides Hekabe'de, tam da bu hâdise dolayısı ile aynı kelimeyi kullanarak, Polyxene'nin sözlerini, *Hek.* 562 τλημονέστατος λόγος 'son derece cesaretli söz' olarak vasıflandırır. Ancak Euripides'in bu zarfı hangi mânâda kullandığını bilhassa düşünmeden kullanmış olması çok muhtemeldir, çünkü τλημόνωσ Polyxene'nin ölümünü her bakımdan en iyi vasıflandıran kelimedir !

41 φροῦδος... τέκν(α): kş. *Hek.* 160 - 161 φροῦδος πρέσβυς, φροῦδοι παῖδες. Aslında φροῦδος 'yolda, yola çıkmış': πρό ve ὁδός'tan, kş. A 382 οἱ δ' ἐπεὶ οὖν ὤχοντο ἰδὲ πρὸ ὁδοῦ ἐγένοντο. Ölü h., türkçede 'gitti' gibi, φροῦδος (z.i. ἐστίν) "gitti, yok oldu". Daha ziyade şiirde kullanılır; aynı teşekkül πρόχειρος'ta görülür.

41 - 42 ἦν δὲ... Κασάνδραν: esas cümleinin (γαμεῖ) başına getirilmiş relativ cümle: παρθένον, μεθῆκ(ε)'nin praedicatıdır, kş. Skhol. ἦν οὐ διεκόρευσεν, ἀλλ' εἴλασε παρθένον, "kız bıraktığı"; μεθῆκ(ε)'nin bu mânâsı için kş. *Hek.* 550 ἐλευθέραν μεθέντες; bk. miss. 252-253. Apollon Kassandra'ya aşkı mukabilinde kehanette bulunmak imtiyazını vermişti; fakat efsaneye göre Kassandra, tanrının aşkına mukabele etmediğinden, kehanetlerine kimsenin inanmaması sureti ile cezalandırılmıştır. Halbuki Euripides efsanenin bu kısmını bilmez görünerek, Kassandra'nın tanrının rızası ile kız kaldığını ileri sürüyor, kş. miss. 253 - 254 ἄ γέρας ὁ χρυσοκόμας ἔδωκ' ἄλεκτρον ζόαν.—δρομάδα Κασάνδραν aslında esas cümleinin (γαμεῖ) obiecti olması icap ederken, relativin cümleinin başa alınması nesicesinde, relativ cümleye aktarılmıştır; kurma normaldir, kş. Xen. *An.* 4,4,2 εἰς δὲ ἦν ἀφίκοντο κώμην, μεγάλη ἦν: burada esas cümleinin subiecti (ἡ κώμη) relativ cümleye aktarılmıştır.—Parmentier'nin tercümesi son derece serbest addedilmelidir ('et la vierge que l'auguste Apollon a livree aux elans du delire, Cassandre').

δρομάς: aslında 'koşan' (δραμεῖν), köpek, araba dingili h. Vecd ânında Kassandra'nın yaptığı şuursuzca bir takım heyecanlı, taşkın hareketleri ifade etse gerek. Netekim daha ötede Kassandra bir Mainada benzetilmektedir, mis. 307 μαινὰς θοάζει... δρόμω. Gene Euripides Iole h. şöyle diyor, *Hipp.* 549 - 550 δρομάδα Ναιδ' ὅπως τε Βάχχαν: Iole Pan'dan kaçmak için (kş. *Hel.* 187 vd.) delice koşan Naiada veya bir Bakkhaya benzetilmektedir.—Belki de bu sıfat seyircilere Aiskhylos'un *Āgamemnon*'undaki meşhur Kassandra sahnesini ürperti ile hatırlatmaya kâfi gelmiştir.

43 Agamemnon tanrıya saygı göstermeyi (τὸ τοῦ θεοῦ) ihmal etmiştir; mukaddesatı (τὸ τ' εὐσεβέες) çiğnemiştir. Bütün Yunanlıların suçu budur: Atinalılar büyük Aiskhylos'un kendi dünya görüşünü istinat ettirdiği τὸ εὐσεβέες (veya εὐσεβεία) mefhumunun Euripides tarafından ele alındığını ibretle görmüş olsalar gerek. Kötümser Euripides, şahsın heyecanları, hisleri, ihtirasları, kanaatleri dışında başka bir hakikat olamayacağını düşünen Euripides vatandaşlarını mukaddesata saygı göstermeye davet ediyor: Poseidon'un sahneyi terk etmeden yaptığı ihtar bilhassa mânâlıdır: ihtar Troia'yı zapteden zafer sarhoşu Yunanlılaradır, fakat Atinalılar kahramanı oldukları bir takım yakın hâdiseleri hatırlıyarak, muhakkak heyecanla ürpermiş, o ihtarın kendilerine de yapıldığını çok iyi anlamışlardır. Aiskylos'un Persier'inde Perslerin işlediği günahların aynını Euripides'in *Troialı kadınlarında* Akhaiolar işlemiştir - Atinalılar işlemektedir !

44 γαμεῖ: Skhol. ἀντὶ τοῦ γαμήσει, ama praesent, o anda cereyan eder gibi göstermekle, hâdisenin dehşetini çok daha iyi hissettiriyor.

σκότιον... λέχος: γαμεῖ'in iç obiecti; γάμον γαμεῖν gibi. γάμος'un yerine "yatak" mânâsında bir kelimenin kullanılması için kş. Eur. *Med.* 594 γῆμαί με λέχτρα βασιλέων. Aslında λέχος "yatak"tır; "münasebet, birleşme" (μίξις, συνουσία) mânâsına da gelir, Soph. *Tr.* 360 κρύφιον ἔχειν

λέχος (gizlice birleşmek), bk. ayrıca 27, 514, 1227; *Ai.* 491 vs.; Euripides'te "münasebet, birleşme" ve "evlenme" mânâsında kullanılır.— *σκότιος*: "karanlık"tır, yani "gizli"; ancak karanlık fikri Agamemnon'la Kassandra'yı bekliyen dehşetli akibeti akla getirmektedir.

βιαιώς: "cebirle". Aslında (meselâ Homeros'ta) *βία* 'beden kuvveti' dir; iptidaî insanın her şeyin üstünde bir ideal olarak gördüğü bu maddî kuvvet, Atinalı için "zorbalık" mânâsını kazanmıştır. *βία* mefhumu kültürlü, demokrat Atinalıda sadece istihfaf veya, burada olduğu gibi, nefret uyandırmıyordu, bk. Wilamowitz'in güzel tahliline (*o.c.*, s. 265).

45 - 47 Şehre ve hususiyle kendi eseri olan surlara (kş. mıs. 4 - 7) veda: Poseidon sahneden ayrılmak üzere. Şehrin mahvına sebep olan tanrıçayı son bir defa anması (kş. mıs. 10, 24) Athene'nin ansızın görünmesine hazırlıktır. Aynı zamanda Troia'nın amansız düşmanı olarak ilân edilen tanrıçanın birdenbire Yunanlılardan intikam almak kararı ile ortaya çıkması şüphesiz seyircilerde daha büyük bir heyecan uyandırmıştır.

46 *ξεστόν τε πύργωμα: ὀρθοῖσιν... κανόσιν* (mıs. 6) çalışılırsa "perdalanmış" yani "gayet muntazam" veya "pürüzsüz" surlar meydana gelir.— *πύργωμα, πύργος'tan* ayrı bir mânâ taşımaz, şiir diline hastır, *Orac. ap. Herod. 7,140, Aiskh. Hept. 30, 469, Eur. Phoin. 294 ἐπτάστομον πύργωμα Θηβαίας χθονός, Hel. 151 Ἰλίου πυργώματα.* Kelimenin teşekkülü bakımından kş. *πύλη* mânâsında *πύλωμα*: bu kelime de Aiskh.ta mevcuttur, *Hept. 460, 799,* ve şüphesiz Euripides tarafından ona uyularak kullanılmıştır, bk. meselâ *Hipp. 808.*

47 *ἐν βάθροις*: "temellerinin üzerinde", bk. mıs. 16.

48 - 97 Poseidon tarafından Troia'nın amansız düşmanı olarak anıldığı anda Athene çıkagelir. Tanrıça de Poseidon arasındaki görüşme ve anlaşma prologun ikinci kısmını teşkil eder. Athene'nin üç mısralık hitabından sonra stikhomythia başlar (51 - 76). Asıl mânâsı ile stikhomythia karşılıklı konuşmanın birer mısraa sıkıştırılması demektir, Polyd. IV 113 *στιχομυθεῖν δὲ ἔλεγον τὸ παρ' ἐν ἰαμβεῖον ἀντιλέγειν, καὶ τὸ πρᾶγμα στιχομυθίαν.* Daha geniş mânâsı üe ikişer mısralık (distikhomythia) veya yarımsar mısralık (*ἀντιλαβαί*) görüşmeleri de içine alır, Hesykh. s. *ἀντιλαβαί: διαλογικαὶ ῥήσεις ἐξ ἡμιστιχίων λεγόμεναι κατὰ μικρὸν παρὰ τραγικοῖς.* Stikhomythia'mn muhtelif şekilleri vardır: 1-1 veya 1/2-1/2'in yanında 2-1 veya 1-2 de görülür. Aiskhylos'tan beri tatbik edilen distikhomythia, sert kalıbını tadil etmekle, stikhomythia'ya çeşitlilik kazandırmıştır. Stikhomythia görüşmenin heyecanlı bir hava içinde geçtiğini belirtir. Bundan başka stikhomythia'nın yemin, yalvarış sahnelerinde, veya ikna, vazgeçirme teşebbüslerinde kullanıldığı görülür. Aiskhylos ve Euripides son zamanlarında stikhomythiayı bir hâdisenin hikâyesinde de tatbik etmişlerdir, ancak böyle bir kullanım insanda sunî ve zorlanmış olduğu intibasını uyandırmaktadır. Stikhomythianın kendine göre bir takım husu-

siyetleri vardır, tekniğinin başlıca unsurları particulaların bol kullanılışı, anaphora'lar (mısra başında aynı kelimenin tekrarı) ve anadiplosis'lerdir (cevaba kuvvet vermek için aynı kelimenin tekrarı): bk. burada 60 ἔλθεσ - 61 ἄνελθε (anadiplosis), 69 οὐκ οἴσθ(α) - 70 οἶδ(α) ve daha evvel 48 ἔξεστι - 51 ἔξεστι (anaphora).

Burada stikhomythia ikişer mısralık bir konuşma ile başlıyor (51-68): Athene'nin ihtiyatlılığını, Poseidon'un ise şaşkınlığını ve itimatsızlığını ifade eden bu kısımdan sonra, tek mısralık stikhomythia (69 - 76) Athene'nin henüz yatışmamış öfkesini, Poseidon'un tanrıçayı çileden çıkarmak istercesine yaptığı tarizleri, alınan kararı belirtiyor. Sonra had dereceye varan heyecan yatışıyor, iki tanrı Yunanlılardan alacakları intikamın hayali ile sükûn buluyorlar (77 - 97).

48 ἔξεστι: attribut dat. ile, Xen. An. 7,1,21 σοὶ ἔξεστι ἀνδρὶ γενέσθαι, nadiren acc. ile ifade edilir, Thuk. 4,20 Λακεδαιμονίους ἔξεστιν ὑμῖν φίλους γενέσθαι. Prop. inf., Plat. Pol. 290d ἔξεστι βασιλέα ἀρχεῖν.— ἔξεστι, scil. (λύσασαν'dan çıkarılan) ἐμὲ προσενέπειν.

τὸν γένει ἄγγιστον: γένει lüzumsuz bir tasrihtir, Sophokles sadece ἄγγιστος "en yakın (akraba)" der, El. 1105 ἦδ' (Elektra), εἰ τὸν ἄγγιστόν γε κηρύσσειν χρεῶν.

50 προσενέπειν: "hitap etmek". Tannan kelime: tragedya şairleri sık sık kullanırlar, Aiskh. Khoe. 108 τίνας δὲ τούτους τῶν φίλων προσενέπω; Ag. 1292 "Αἰδοῦ πύλας δὲ τάσδ' ἐγὼ προσενέπω; Soph. Ai. 857 "Ἡλιον προσενέπω; Eur. Hipp. 99 πῶς οὖν σὺ σεμνὴν δαίμον' οὐ προσενέπεις;

51 συγγενεῖς: "akrabalar arasında", συγγενῆς aslında 'aynı soydan', 'akrabaya ait'.

52 φίλτρον: fikir ve ifade için kş. Eur. Danae, frgm. 323 ταῦτα γὰρ βροτοῖς φίλτρον μέγιστον, αἱ ξυνουσίαι, πάτερ. φιλέω'nun kökündendir, aslında 'sevdirme çaresi', umumiyetle 'aşk iksiri', burada "teselli"; keli-
menin kuruluşu bakımından (φίλητρον, synkopla φίλτρον) kş. φόβητρον korkuluk, μίσσητρον kin uyandıran şey, θέλητρον teskin eden şey, bk. Hesykh.

53 ἐπήνεσ(α): Wilamo'wiz'in kaydettiği gibi (o.c., s. 276) ἐπαινῶ, ἐπήνεσα, καλῶς λέγεις veya καλῶς ἔλεξας, κάλλιστα Atinalının bir iltifata verdiği cevaptır, teşekkür mânâsındadır: "beğendim" veya "teşekkür ederim", kş. soph. Ai. 536 ἐπήνεσα ἔργον καὶ πρόνοιαν, 94 καλῶς ἔλεξας. Aoristin kullanılmasında bir fevkalâdelik yoktur; dialogda biri öbürünün söylediği sözler hakkında herhangi bir şey söyler, bir fikir beyan ederse aorist tercih edilir: yunanca kadar olmasa dahi, türkçede de böyle bir temayül mevcuttur (ne dedin? - de istedin? - olmadı! - memnun oldum - anladım - anlamadım - üzüldüm - acıdım - vs.). Bk. miss. 242 εἴπας 262 ἔλεξας, 269 ἔλακες, 1046 ἐφρόντισα; ayrıca Med. 791 ὤμωξα, Iph.A. 469 κατ'ἀκτεῖρα, Hel. 673 κατεδάκρυσα; Aristoph. Hipp. 697 ἦσθην... ἐγέλασα

vs. ; Platon'da (Tyrrell'in işaret ettiği gibi, *o.c.*, s. 54) sık sık $\xi\mu\alpha\theta\omicron\nu$ veya $\omicron\upsilon\kappa \xi\mu\alpha\theta\omicron\nu$.

$\delta\rho\gamma\acute{\alpha}\varsigma$: Euripides'te fark gözetilmeksizin sing. veya pl. olarak kullanılır; «ruh haleti», "huy": ilk mânâsı da budur, Hesiod. *E.* 307, H. *hym.Dem.* 205, tragedya şairleri, Aiskh. *Prom.* 378, Soph. *Ai* 1153, sık sık Pindaros, meselâ *Pyth.* 1,173, Aristoph. vs. ; nesirde Thuk. 1,140.

53-54 $\phi\acute{\epsilon}\rho\omega\dots \acute{\epsilon}\varsigma \mu\acute{\epsilon}\sigma\sigma\omicron\nu$: "ortaya koymak", bu ifade için kş. Eur. *Hik.* 438-439 $\tau\acute{\iota}\varsigma \theta\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota \pi\acute{\omicron}\lambda\epsilon\iota \chi\rho\eta\sigma\tau\acute{\omicron}\nu \tau\iota \beta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\upsilon\mu\prime \acute{\epsilon}\varsigma \mu\acute{\epsilon}\sigma\sigma\omicron\nu \phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\iota\nu \acute{\epsilon}\chi\omega\nu$, Herod. 4,97 $\gamma\nu\acute{\omega}\mu\eta\nu \acute{\epsilon}\varsigma \tau\acute{\omicron} \mu\acute{\epsilon}\sigma\sigma\omicron\nu \phi\acute{\epsilon}\rho\omega$.

$\sigma\omicron\iota \kappa\omicron\iota\nu\omicron\upsilon\varsigma \acute{\epsilon}\mu\alpha\upsilon\tau\eta\eta \tau(\epsilon)\dots \lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ "seni de beni de ilgilendiren bir bahis".

Athene'nin ihtiyatlı hareket etmesindeki ve o kadar aşağıdan alınmadaki sebep yapacağı teklifin Poseidon tarafından reddedilmesi endişesidir. Poseidon'a eşitin eşite ettiği muameleyi etse, Poseidon ona 'Yunanlıları sen şımarttın, sana saygısızlık etmelerine müstehaksın. Ne halin varsa gör' gibi bir cevap verebilir. Diğer taraftan yeni kararını durup dururken bildirmeyip böyle bir giriş yapması Poseidon'un olduğu kadar seyircilerin de yeni vaziyete intibak etmeleri için zaman bırakmak bakımından lüzumludur. Hepsi 50 mısra tutan bu kısa konuşmada, önce iki mısralık, sonra tek mısralık stikhomythia'nın belirttiği bir crescendo var: seyirciler Athene'nin dahi Yunanlılara düşman kesildiğini dehşetle görüyorlar: iki tanrı müşterek bir karara varıyorlar. Athene'nin 10 mısralık sözleri (77 - 86) ile Poseidon'un 11 mısralık (87 - 97) cevabı müşterek plânın nasıl tatbik edileceğini korkunç bir *tableau* şeklinde canlandırıyor: fırtınalarla pençelesen Yunan donanması dağılıyor, denize gömülüyor. Poseidon'un mukaddesatı hiçe sayanlar hakkındaki hükmü henüz kulaklarda çınlarken, Yunan donanmasının feci manzarası henüz gözlerden silinmemişken, tanrıların gazabına uğrayıp denize gömülen Yunanlıların sayısız kurbanlarından birinin, Hekabe'nin sızlanışı duyulur: $\acute{\alpha}\nu\alpha, \delta\upsilon\sigma\delta\alpha\iota\mu\omicron\nu, \pi\epsilon\delta\acute{\omicron}\theta\epsilon\nu \kappa\epsilon\phi\alpha\lambda\eta\nu / \acute{\epsilon}\pi\acute{\alpha}\epsilon\iota\rho\epsilon, \delta\acute{\epsilon}\rho\eta\nu$ vs. Composition hissi Euripides'te fevkalâdedir.

55 $\kappa\alpha\iota\nu\omicron\nu \acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\epsilon\iota\varsigma \acute{\epsilon}\pi\omicron\varsigma$: P.un lectionu $\kappa\alpha\iota\nu\omicron\nu \acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota\varsigma \acute{\epsilon}\pi\omicron\varsigma$ 'tur. Fakat V.un $\kappa\alpha\iota\nu\omicron\nu \acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\epsilon\iota\varsigma \acute{\epsilon}\pi\omicron\varsigma$ 'u tercih edimelidir. Poseidon Athene'nin sözlerini anlamıyor, daha doğrusu kulaklarına inanamıyor: Athene'nin $\phi\acute{\epsilon}\rho\omega \delta\acute{\epsilon} \sigma\omicron\iota\dots \lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ sözlerinden yalnız $\phi\acute{\epsilon}\rho\omega \lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ 'u zaptetmiş g ö r ü n ü $\lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ 'a la 'haber' mânâsını veriyor, kş. Aiskh. *Khoe.* 659 $\phi\acute{\epsilon}\rho\omega \kappa\alpha\iota\nu\omicron\upsilon\varsigma \lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ (yeni haberler getiriyorum). Bu sebeple de kendi bildiği gibi tefsir ederek, $\lambda\acute{\omicron}\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ 'a verdiği 'haber' mânâsını belirterek $\mu\acute{\omega}\nu\dots \kappa\alpha\iota\nu\omicron\nu \acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\epsilon\iota\varsigma \acute{\epsilon}\pi\omicron\varsigma$ (tanrıların birinden yeni bir haber mi var?) diye soruyor. Kendisini ve Athene'yi bahis mevzuu etmemesi manâlıdır: Poseidon Athene ile kendi arasında müşterek herhangi bir şeyin olabileceğini tasavvur etmiyor, Athene'nin cevabı böyle bir tefsirin lehine şahitlik eder mahiyettedir: $\omicron\upsilon\kappa\dots$ hayır (yani sana yeni haberler getirmiyorum) öbür tanrılar bahis mevzuu değil, bahis mevzuu olan Troia'dır, seninle ittifak yapmak istiyorum.

56 Bu mısra mıs. 55'in lüzumsuz bir açıklamasından başka bir şey değildir. Distikbomythia şeklinde gelişen dialogda symmetria'nın muhafazası kaygusu bu mısraın ilâve edilmesine tesir etmiş olabilir.

57 οὐνεκα: οὐ ἔνεκα'nın krasis'li şekli; εἶνεκα veya ἔνεκα'nın yerine kullanılmıştır. Wilamowitz'e göre (*o.c.*, s. 251) Attike'de V. asra ait bir kitabede görülmesi (CIA I Suppl. 4918) οὐνεκα'nın edebiyat diline de geçtiğini ispat etmez. Fakat elyazmaları οὐνεκα şeklinde mutabıktırlar. Nesirde nâdirdir.

Τροίας... ἔνθα βαίνομεν: Sophokles daha basit bir ifade ile, *O.K.* 52 χῶρος... ἐν ᾧ βεβήκαμεν. Praesentini perfecte has olan 'geldim, vardım*' dolayısı ile 'bulunuyorum' mânâsı yoktur; onun için burada βαίνομεν "yürümek, hareket etmek" mânâsında anlaşılacak icap eder. Parmentier: 'dont nous foulons le sol' (toprağını çiğnediğimiz).

58 Athene alttan almıya devam ediyor: πρὸς σὴν ἀφίγμαι δύναμιν bunun ifadesidir. Fakat Euripides aynı zamanda müşahhasın (kudretli Poseidon) yerine mücerret δύναμις'i kullanmakla Atinalılara insanların δύναμις'i (δύναμις ἀνθρωπίνη, Plat. *Nom.* 3,697b) ile tanrıların δύναμις'i arasındaki farkı sezdirmek istemiştir: θεῶν γὰρ δύναμις μέγιστα, *Alk.* 219. Açıktır: Yunanlıların cezalandırılması ilâhî bir adaletin yerine gelmesinden ziyade, galiplerin yersiz bir takım hareketlerle kendilerinden üstün varlıkların öfkesini tahrik etmiş olmalarının bir neticesidir. Kötümser Euripides !

ὡς κοινὴν λάβω: sicil. αὐτὴν (= σὴν δύναμιν).

59 νιν: sanki müteakip mısradaki bir ὄκτειρας gelecekmış gibi, "ona acıdın"; halbuki araya giren kelimelerden -ἔχθραν τὴν πρὶν ἐκβαλοῦσα'dan sonra kurma değişiyor ve νιν... εἰς οἶκτον ἦλθες şeklinde bir anakoluth meydana geliyor. çünkü gayet tabii olarak εἰς οἶκτον ἦλθες'ten sonra bir gen. obiecti beklenmelidir, kş. Eur. *Hek.* 519 σῆς παιδὸς οἶκτω, Herod. 1,165 πόθος καὶ οἶκτος τῆς πόλιος. Anakoluth Poseidon'un şaşkınlığını güzel ifade ediyor. Bu izaha göre κατηθαλωμένης bir gen.abs. olarak değil, οἶκτον'a bağlı bir gen. obiecti olarak anlaşılmalıdır.

εἰς οἶκτον ἦλθες ifadesine gelince (kş. türkçede 'rikkate gelmek, merhamete gelmek') ἔρχομαι'in bazen metaphorik, bazen asıl mânâsı ile belirlediği bir takım deyimlere uygun olarak kurulmuştur: εἰς ἀγῶνα, εἰς χεῖρας, εἰς ἐλπίδα, εἰς ἐπιθυμίαν vs. ἔρχεσθαι, kş. bilhassa εἰς ὀργάς τινι ἐλθεῖν (Plat. *Pol.* 572a); fakat nâdirdir ve Soph. *Tr.* 298 ἐμοὶ... οἶκτος... εἰσέβη, *Phil.* 965 ἐμοὶ... οἶκτος... ἐμπέπτωκε, Eur. *Med.* 931 εἰσῆλθέ μ' οἶκτος εἰ..., gibi ifadeler daha çok kullanılır.

59 ἔχθραν τὴν πρὶν ἐκβαλοῦσα: kş. mıs. 50 λύσσασαν ἔχθραν τὴν πάρος.

60 κατηθαλωμένης: "καταφθαλόω küll etmek" (kş. mıs. 8 καπνοῦται) yüksek tragedya diline has bir kelime olarak görünmektedir, kş. Aiskhylos ap. Aristoph. *Om.* 1247 καὶ δόμου Ἀμφίονος καταφθαλώσω πυρ-

φόροιςιν αἰετοῖς (bk. Nauck, *Trag. Graec. fragm.* 160), Eur. *Hik.* 640 Kapaneus h., ὃν Ζεὺς κεραυνῷ πυρπόλῳ καταθαλοῖ, *Ion* 45 τὸν δάϊον Πίμαντα πυρὶ καταθαλοῖ ve gene her ihtimalle Euripides ap. Aristoph. *Orn.* 1241 - 1242 (bk. Nauck, *o.c.*, *Likymnios*, s. 507).

61 ἐκεῖσε πρῶτ' ἀνελε: Poseidori'un εἰς οἶκτον ἤλθεσ'ine yerinde yetiştirilen bir cevap. Athene böyle bir anadiplosis ile, Poseidon'u hayal sukutuna uğratacak ve dolayısı ile düşmanca bir tavır takınmasına sebep olacak bir cevap vermekten kurtulmuş oluyor; aynı zamanda konuşmayı istediği mecraya sokuyor. ἐκεῖσε πρῶτ' ἀνελε Şöyle tamamlanabilir: ὅποθεν ἐξέβημεν, kş. Plat. *Nom.* 864c ἴωμεν δὴ... ἐκεῖσε, ὅποθεν ἐξέβημεν δεῦρο.— ἀνέρχομαι "dönmek"tir ve bir konuşma, bir görüşme h. rnetaphorik olarak kullanılır, Plat. *Tim.* 69a πάλιν ἐπ' ἀρχὴν ἀνέλθωμεν.

κοινῶσι λόγους, Athene'nin meseleyi Poseidon'a açmaya giriştiği anda κοινούς... λόγους'u (mis. 54) hatırlatıyor. κοινῶμαι "müşterek kılmak", Aiskh. *Ag.* 1346 ἀλλὰ κοινώσωμεθ', ἄνδρες, ἀσφαλῆ βουλευματα (müştereken sağlam kararlar alalım) veya "iştirak etmek", Thuk. 8,8,1 Καλλιγεῖτος καὶ Τιμαγόρας ὑπὲρ τοῦ Φαρναβάζου οὐκ ἐκοινοῦντο (elyazmalarının ekserisinde görülen ἐκοινωνοῦντο tashih edilmelidir) τὸν στόλον ἐς τὴν Χίον, Plat. *Lakh.* 196c κοινούμεθα γὰρ ἐγὼ τε καὶ Λάχης τὸν λόγον, genitivden başka, yukarıda görülen misallerde olduğu gibi, accusativle de kurulur.

62 Poseidon'un yalnız tasvip. etmesi değil, Athene ile birlikte harekete geçmesi de istenmektedir.

συνθελήσεις: P.taki variant συμπονήσεις te müdafaa edelebilir (bk. Parmentier); ancak bu variant συνθελήσεις - θέλω tekerrürünü bertaraf etmek kaygusundan doğmuş hissini veriyor. Halbuki bu tarz tekerrürler Euripides'in zevkine uygun görünüyor, kş. *Herakl.* 831 - 832 "Ἡρα...θέλει... συνθέλω δ' ἐγὼ, *Herakleid.* 26-27 ἐγὼ δὲ σὺν φεύγουσι συμφεύγω τέκνοις / καὶ σὺν κακῶς πράσσουσι συμπράσσω κακῶς. Wilamowitz (*o.c.*, s. 391) συνθέλω ve συμβούλωμαι hakkında, bunların hakikî birer mürekkep kelime olmaktan ziyade, başa geçirdikleri σὺν unsurunda hâlâ müstakil zarf mânâsını hissettiren kelimeler olduğunu kaydetmektedir.

63 μάλιστα: ve μάλιστα γε, tirki μάλα ve μάλα γε gibi, (kş. lât. maxime) cevaplarda tasdik için sık sık kullanılır, kş. Soph. *Tr.* 669, *O. T.* 994, Aristoph. *Pl.* 826 ve Xenophon gibi dialog tarzında yazan diğer yazarlar.

τὸ σόν: "fikrini", kş. Soph. *AL* 99 τεθναῖσι ἄνδρες, ὡς τὸ σόν ξυνῆχ' ἐγὼ, ve 1401 εἶμ', ἐπαινέσας τὸ σόν (Skhol. ὁ σὺ λέγεις).

64 Ἀχαιῶν...οὔνεκα: mis. 27'deki Τροίας οὔνεκα gibi- Poseidon Athene'nin alttan almasından Troialara yeni fenalıklar etmek niyetinde olmadığını anladığı için iş birliğini kabul ediyor, fakat "Troialara acıdın mı?" (miss. 59 - 60) sualine cevap alamadığı için, son şüphelerinin de dağılması için Athene'yi arzu ettiği açıklamaya davet ediyor.

65 - 66 Athene niyetini açıkça söylemekle beraber (mis. 66), daha evvel, Poseidon'u büsbütün kazanmak için, onun hoşuna gidecek ve daha evvel sorduğu suale (miss. 59 - 60) az çok müspet gibi görünecek bir cevap vermek lüzumunu duyuyor (mis. 65).

στρατῶ...νόστον ἐμβαλεῖν πικρόν: teksif edilmiş ifade: fiil ve netice - yıldırımla çarpmak ve neticesi olan acı avdet - bir arada gösterilmiştir. Athene'nin Zeus'tan ödünç alacağı yıldırımları düşündüğü aşikâr, kş. miss. 80 - 81. Euripides'i bu kadar cüretli bir ifadeye ("Yunan ordusunu acı bir dönüşle çarpmak") sevk eden âmil ise, Homeros'u okumuş kimse için sözlerinin anlaşılmaz bir tarafı olmayacağı kanaatidir, kş. netekim **μ** 415 **ἐμβαλε νηϊ κεραυνόν, Ν 320 ὅτε μὴ αὐτός γε Κρονίων ἐμβάλοι αἰθόμενον δάλον νήεσσι θεῶσιν,** ayrıca **Ο 598 ἵνα νηυσί...ἐμβάλη πῦρ,** vs. Başka kelimelerle, Athene 'Yunan donanmasını yıldırımlarla çarpmak, dolayısı ile Yunanlıların avdetini acı bir avdet kılmak' niyetindedir. Malûm olduğu üzere, Yunan ordusunun vatana dönüşü posthomerik destanın başlıca mevzularından biridir.

67 **πηδᾶς:** "atlıyorsun" yani "ânî olarak geçiyorsun"; **πηδάω'nun** böyle bir metaphorik mânâda kullanılışı için kş. Eur. frgm. 294 **εἰς τὰπίσημα δ' ὁ φθόνος πηδᾶν φιλεῖ.**— Poseidon Athene'nin bu derece hisleri ile hareket etmesine hayret ediyor. İşbirliğini kabul etmekle beraber, kendi ağır başlılığı ile Athene'nin bu hafifliği arasındaki derin farkı unutmuyor.

68 **λίαν: μισεῖς'e** olduğu kadar **φιλεῖς'e** de bağlıdır,

ὄν ἄν τύχης: kk. "rasladığını", yani, bir zarfla, "rasgele", kş. Plat. *Krit.* 44d **ποιοῦσι τοῦτο ὃ τι ἄν τύχῳσι,** *Theag.* 130e **ὃ τι ἄν τύχη.**

69 Stikhomythia tek mısralı oluyor (miss. 69 - 76).

ὑβρισθεῖσαν: Homeros'un tesiri ile Yunan kültürünün tamamen beşerî değerler üzerine kurulması, Yunanlılara iki şeyi öğretmiştir: hayatın güzel olduğunu, ölüme çare bulamıyan insanların mahdud imkânlarla sahip olduklarını. Onun için Yunanlı muvazeneyi, itidali sever: en büyük günah **ὑβρις'tir.** Kötü muamele, hakaret gibi hareketler dahi muvazenenin, ahengin bozulmasından ileri gelir; **ὑβρις'tir.** Bu düşünce Aiskhylos'un eserlerine hâkimdir. Euripides bu tragedyada aynı fikri ileri sürmektedir: ancak, büyük Eleusis'liden farklı olarak, o bu beşerî kusuru tanrıya da, Athene'ye de teşmil ediyor: Athene'nin hislerinde de ölçü yok!

ναούς: şiirde sık sık singular yerine plural şekli kullanılır, kş. Eur. *Ion* 97 **στείχετε ναούς.**

70 **εἶλαε:** nereden veya nereye sürüklenildiği ifade edilmediği vâkidir: "sürükleyip götürmek", zorbalık fikri esasen mevcuttur, kş. Eur. *Hipp.* 1084 **οὐχ ἔλξετ' αὐτόν, δμῶες;** aynı mânâ **ἐλκηθμός'ta,** kş. Z 465 **πρὶν γέ τι σῆς τε βοῆς σοῦ θ' ἐλκηθμοῖο πυθέσθαι.** Burada, çok defa görüldüğü gibi, cebir ayrıca ifade edilmiştir, **βία,** kş. Eur. *Herakleid.* 225

ἰκέτας... ἔλκεσθαι βίᾳ.— Troia'nın zaptedildiği gece Cassandra Athene'nin tapınağına sığınmış, fakat Oileus'un oğlu Aias onu oradan zorla götürmüş, kş. Verg. *Aen.* II 403 - 406.

71 Euripides Yunanlıların suçunu bile bile büyültüyor. *Ilioupersis'e* göre Yunanlılar Aias'ı taşa tutmaya kalkışmışlardı. Atina'da ise Poikile'de komutanlar işlenen günah hakkında karar vermek üzere toplanmış vaziyette tasvir edilmişlerdi, Paus. 1,15,3.— Athene Yunanlıların Aias'ı cezalandırmalarını veya, hiç olmazsa, tekdir etmelerini beklerdi! Cümle aetiv olsaydı *πάσχειν* yerine *πράττειν*, *ἀκούειν* yerine de *λέγειν* gelirdi: 'Yunanlılardan hiç bir ceza görmedi ve hiç bir lâf işitmedi'. Ancak türkçede 'lâf işitmek' daima 'azar işitmek' mânâsına geldiği halde, yunancada *ἀκούειν*, ille kötü mânâyâ gelmez: burada gerek *πάσχειν'e*, gerek *ἀκούειν'e* bağlı *οὐδέν'ın* *οὐδέν κακοῦ* şeklinde anlaşılması konuşmanın tabii seyrinden icap etmektedir. *ἀκούειν'ın* *λέγειν* fiilinin passivi olarak kullanıldığına dair kş. Hesiod. *E.* 719 *εἰ δὲ κακὸν εἴποις, τάχα κ' αὐτὸς μεῖζον ἀκούσῃς* ve Soph. *Ai.* 1235 *ταῦτ' οὐκ ἀκούειν μεγάλα πρὸς δούλων κακά;* (haec nos audire a servis, i.e. haec nobis dici a servis). Şahıs gösteren complementin *ὑπό* ile kurulması nâdirdir, kş. Xen. *Oik.* 2,1. Burada ayrıca *πάσχειν τί ὑπό τινος* kurmasının tesiri de şüphesiz vardır.

72 *τῷ σῶ σθένει*: kş. miss. 24 ve 46 - 47. Poseidon yangına körukle gidiyor: Aias'ın hareketine kayıtsızca seyirci kalan Yunanlıların nankörlüğünü belirtmek sureti ile Athene'nin öfkelerini büsbütün kabartıyor.

73 *τοιγάρ*: umumiyetle cümle başında, "işte bunun için". Tragedya şairlerinde, verilen kararı, meydana vurulan niyeti dramatik bir şekilde belirtir, Aiskh. *Khoe.* 894 *φιλεῖς τὸν ἄνδρα; τοιγάρ (şu halde) ἐν ταῦτῳ τάφῳ κείσει*, *Hept.* 1033 *τοιγάρ θέλουσ' ἄκοντι κοινώνει κακῶν ψυχῆ*, Soph. *Ai.* 666 *τοιγάρ τὸ λοιπὸν εἰσόμεισθα μὲν θεοῖς εἴκειν*.

σφε... δρᾶσαι κακῶς: *δράω* fiili *ποιέω'nun* sinon.idir ve *κακῶς* (veya *εὖ*) *ποιέω τινά* gibi acc. ile kurulur.

74 *ἔτοιμα(α)... τάπ' ἔμοῦ*: 'benim üzerimde olan, bana düşen (*τὰ ἐπὶ ἔμοῦ*) hazırdir (*ἔτοιμα(α)*)', yani "bana düşeni yapmaya hazırım".

ἃ βούλη acc. relationis olarak anlaşılmalıdır.

75 Fikir ve ifade için kş. mis. 66 *νόστον ἐμβαλεῖν πικρόν*.

δύσνοστον... νόστον: "meşum bir dönüş". *δύσνοστον* cod. V.un lectio-nudur ve cod. P.taki *δύστηνον'a* haklı olarak tercih edilmektedir. Athene Yunanlılara bir dönüş nasip edecek ki dönüş olmayacak!— İsmi ifade ettiği mânâyı bir sıfatla takviye etmek, tadil etmek (kş. mis. 860 *καλλι-φεγγές σέλας*), hattâ inkâr etmek tragedya dilinde, bilhassa Euripides'te sık sık görülen bir şeydir, kş. mis. 471 *δυστυχῆ...τύχην*, *Hek.* 194, *δυσφήμους φήμας*, *Hik.* 33 *δεσμὸν δ' ἄδεσμον*, *Hipp.* 1144 *πότμον ἄποτμον*, *Phoin.* 1047 *γάμους δυσγάμους*. Tragedya dilinde yer eden bu ifade tarzının menşei her ihtimalle eski İon ve seçkin eski Attike nesrinde raslanan ve 'bir

şeyden mahrum' demek için privativ **ἀΐ** bir sıfat kullanmaktan hoşlanan ifade tarzında görülmelidir: *ἄπαις γόνου, πατρός ἀπάτωρ, ἀπαλλής νόσου* vs. Netekim bu şairane ifade Euripides'te çok ileri götürülerek aynı kökten sıfat kullanılmaktan kaçınılmamıştır, *Hel.* 524 *ἄφιλον φίλων, Andr.* 612 *παίδων ἄπαις*.

76 *μενόντων*: scil. *αὐτῶν*, gen. abs.; cod. V.un lectionudur. Parmentier cod. P.ua lectionu *μένουσι'γι* tercih ederken mutabakat kaidesine sığınabilir (*μένουσι*, bir yukarıki mısradaki mevcut *αὐτοῖς'ε* uymaktadır). Ancak ne Poseidon sorusunda, ne de Athene cevabında esas cümleyi tekrar etmediklerine göre, Poseidon'un soru sorarken cümlesini zımnen şöyle tamamladığı da düşünülebilir: *ἐν γῆ μενόντων (αὐτῶν) ἢ καθ' ἄλμυρᾶν ἄλλα δρασεῖς ταῦτα*; Netekim mıs. 74'te *δράσεις δὲ τί* diye sormuştu.

ἢ καθ' ἄλμυρᾶν ἄλλα: "yoksa tuzlu denizin üzerinde mi?"— İsimle sıfat aynı kökten gelme, kş. mıs. 1-2.

77 *ναυστολεῖν*, intransitiv mânâda, "gemi ile gitmek", kş. *Soph. Phil.* 245 *ἐς Ἰλίου ναυστολῶ*.

Stikhomythia burada sona eriyor. Athene kendi ve seyircilerin gözünün önüne bir çok Yunanlıların ve bu arada Oileus oğlu Aias'ın ölümü ile neticelenen korkunç deniz felâketini getirmekten zevk duyuyor. Kyklik şürin naklettiğine göre, Yunan donanmasının büyük bir kısmı Nauplios'un bir hilesi ile Kaphareus burnu yakınlarında batmıştır. Böylece Nauplios Troia'da haksız yere öldürülen oğlu Palamedes'in intikamını almış oluyordu. Athene mıs. 84 *κοῖλον Εὐβοίας μυχόν* ile işte bu Kaphareus burnunun yakınlarındaki son derece tehlikeli sahil parçasını kastetmektedir.

78-79 *Ζεὺς...πέμψει*: Zeus göğü temsil eder, yağmur onun eseridir, kş. *Herod.* 2,13; onun için *Ζεὺς ὕει* denir, kş. *M* 25, *ξ* 457, *Hesiod. E.* 486 vs.

ἄμβρος "sağanak"tır. Zeus'un adı ile birlikte, kş. *A* 493 *χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν ὀπαζόμενος Διὸς ἄμβρω*, *E* 91 ve *ι* III *Διὸς ἄμβρος*, *K* 5-6 *ὡς δ' ὅταν ἀστράπτῃ πόσις Ἥρης...τεύχων ἢ... ἄμβρον... ἢ ἐχάλαζα* -, *Aristoph. Batr.* 246 *ἢ Διὸς φεύγοντες ἄμβρον*, Homeros'ta Zeus'un epithetlerinden biri *νεφεληγερέτα* (bulut toplıyan)dır.

χάλαζα: "dolu".

ἄσπετος: (< **neg.** **ἀ+Κ.** *seq̄u, squ*, kş. *Hom.* *ἐννεπε* < *ένσεπε*, lât. *inquam* < *insquâm* veya *ind[u]squam*) aslında 'ifade edilemez': "muazzam, sonsuz" sık sık *Hom.ta*, gök h. 0 558, Okeanos h. **Σ** 403, orman h. **Ψ** 23 ve 127, sağanak h. *N* 139 *ἄσπέτω ἄμβρω*.

79 *φύσημα*: 'üfleme, esinti' ve (üflemenin neticesi olan) 'şişme, kabarma' mânâsına gelir. Burada *αἰθέρος* ("göğün") tasrihi ile "rüzgârlar, fırtına rüzgârları". 'Kabarma, kaynaşma' mânâsı için kş. *Eur. Hipp.* 1211 *ποντίῳ φυσήματι*. iş bölümüne dikkat edilmelidir: Zeus göğü alt üst edecek, Poseidon (sanki denizin dalgalı olması gökte kopan fırtınanın tabii neticesi değil imiş gibi) denizi karıştıracak.

γνωφώδης: V. ve P.a göre. Dindorf ve ona uyarak Murray, herhalde δνόφος şeklinin γνόφος şeklinden daha eski olmasına dayanarak, δνοφώδης olarak tashih ediyorlar; "karanlık", yani "etrafı (bulutlarla, sisle) karartan". Kş. Phit. Eth. 949a ἀέρα γνωφώδη καὶ ζοφερόν.

80 πῦρ κεραύνιον: şairane ifade, "yıldırımın ateşi", bk. Eur. Alk. 128 -129 διόβολον πλῆκτρον πυρὸς κεραυνίου. Aynı ifade Aiskhylos'ta var; fakat, burada olduğu gibi, sadece süslü bir şekil olmaktan uzaktır, Prom. 1016-1018 πρῶτα μὲν γὰρ ὀκρίδα / φάραγγα βροντῆ καὶ κερραυνία φλογί / πατὴρ σπαράξει τήνδε... 'Bu yalçın kayayı, önce, dağıtacak babam gök gümbürtüsü ve yıldırımının ateşi ile"; insan yıldırımın muazzam bir ateş saçarak gümbürtü ile kayaların üstüne düştüğünü görür gibi oluyor. Burada buna benzer bir şey yok: Zeus müthiş silâhını Athcne'nin eline verecek; bk. ayrıca mis. 92.— Zeus'un yıldırımını Athcne'nin kullanması motivi belki /Vostoi'de mevcuttu. Vergilius'ta bu motiv vardır, I 39-43 Pallasne exurere classem / Argivom atque ipsos potuit submergere ponto / unius ob noxam et furias Aiakis Oilei? / Ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus iğnem / disiecitque rates... .

81 βάλλειν ve πιμπράναι, sık sık Homeros'ta görüldüğü gibi, final infinitivlerdir: "çarpmak için", "tutuşturmak için".

82 τὸ σόν: "senin vazifen(dir bu)!" kş. mis. 74 τὰπ' ἐμοῦ.

Αἴγαιον πόρον: "Ege yollarını"; πόρος "yol, geçit "tir; "deniz geçidi, boğaz" mânâsında ilk defa Aiskhylos'ta görülüyor, Pers. 367 πόρους ἀλιρρόθους, 553 ἐναλίων πόρων, 875 Ἑλλάς τ' ἀμφὶ πόρον πλατύν; Hik. 545 • 546 πόρον κυματίαν. Daha umumî olarak, "deniz yolları" mânâsında, Hik. 844 ἀλμῆεντα πόρον; aynı mânâda Soph. ti. 412 πόροι ἀλίρροθοι; ifade, haklı olarak, homerik ὕγρα κέλευθα'ya yaklaştırılmıştır (bk. Skhol. γ 71). Doğrudan doğruya 'deniz' mânâsında Euripides'te, Andr. 1263 ἐντὸς Εὐξείνου πόρου, Iph.T. 253 ἀξένου πόρου, 116 οὔτοι μακρὸν ἤλομεν κώπη πόρον.

83 τρικυμία: "üçlü dalga", Karadenizlilerin tâbiri ile "üçerleme"; bk. Eur. Hipp. 1213. Lâtincece buna mukabil decumanus fluctus tâbiri vardır, fakat lâtincedeki decumanus'un - Ovidius'un izahına rağmen, Trist. 1,2, 49 - 50: qui venit hic fluctus, fluctus supereminet omes/posterior nono est undecimoque prior - sadece 'muazzam' mânâsına geldiği muhakkaktır. Halbuki üçlü dalgalar bir vakıadır: bugün hâlâ İstanbul'da gemiciler üçüncü dalgadan bahsederler, Karadenizlilerin ise tam τρικυμία'ya karşılayan 'üçerleme' diye bir tâbirleri vardır. Denizde büyük dalgalar üçer üçer gelirler; üst üste gelmeleri gemi için çok defa büyük bir tehlike teşkil eder. Üçüncü dalgadan kurtulmak, büyük bir tehlikeyi sağ salim atlatmak, üstelik müteakip üçerleme gelinceye kadar nefes almak demektir. Aiskhylos kelimeyi metaphorik mânâda kullanır, Prom. 1015 - 1016 οἶός σε χειμῶν καὶ κακῶν τρικυμία ἔπεισ' ἄφυκτος, aynı şekilde, şakalı bir edâ

ile, Plat. *Euthyd.* 293a *σῶσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς τρικυμίας τοῦ λόγου*. Şu muhak-
kaktır ki üçüncü dalga diğer ikisinden daha büyük olduğu için değil,
yukarıda izah edilen sebepten dolayı tehlikelidir; esasen *τρικυμία* üç dal-
ganın mecmuunu, üçerlemeyi kasteder. Aiskhylos'un metaphorik kullanı-
şında da bu mânâ sezilmektedir: şair felâketlerin üst üste yığıldığını
ifade etmek istiyor. Böyle olunca Plat.daki izahın doğruluğu şüphe ile
karşılanmalıdır. *Pol.* 5,472a *μόγισ μοι τῶ ὄδο κύματε ἐκφυγόντι νῦν τὸ
μ ἐ γ ι σ τ ο ν καὶ χαλεπώτατον τῆς τρικυμίας ἐπάγεις*.

βρέμοντα: *βρέμειν* "gürlemek"tir; kırılan, sahile yüklenen dalga h. ,
Δ 422-425 *κύμα θαλάσσης...χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει*.

δίνη "girdap"tır. Fakat Euripides kelimeyi umumî bir mânâda,
"akıntı, hareket, kaynaşma" mânâsında kullanır görünüyor, kş. mıs. 210
δίναν Εὐρώτα, *Or.* 1310 *Σκαμάνδρου δίνας*. Burada *δίναις ἄλός* "suların
kaynaşması ile".

84 *κοῖλον Εὐβοίας μυχόν*: şairane bir ifade ile Euboa sahilinin belli
bir kısmı, *τὰ Κοῖλα* denen kısım kastediliyor. Strab. 10,445'e göre *τὰ
Κοῖλα* Euboa'nın batı sahillerine, Aulis ile Geraistos arasına düşüyor,
netekim burada bir koy var. Valerius Max. 1,8,10 ve Lucanus *Pharsal.*
V 194 vd. Strabon'a uyuyorlar. Herod. 8,7; 13-14 ve Liv. 31,47'de katî
malûmat yoktur. Daha başkalarına göre *τὰ Κοῖλα* Euboa'nın güney
sahillerinin doğusuna, Kaphereus burnunun yakınlarına düşüyordu veya
Kaphereus'un diğer bir adı idi. Bu sahil kısmının son derece akıntılı
olmakla tanınmış olması da yerini tayine elvermemektedir, çünkü teknil
bu sahil bugün hâlâ akıntıları ile meşhur ve tehlikelidir.

85 *ὡς ἄν*: *ὡς ve ὅπως* final cümleye eventual bir mânâ katan *ἄν*
alabilirler; böyle bir kurma klâsik devir nesrinde nâdirdir, kş. Xen. *An.*
2,5,16 *ὡς δ' ἄν μάθης...ἀντάκουσον*.

ἀνάκτορ(α): bk. mıs. 15. Oileus'un oğlu Aias Kassandra'yı Athene'nin
tapınağından götürmüştü, kş. mıs. 70.

85-86 *εὐσεβεῖν...σέβειν*: *εὐσεβεῖν* doğrudan doğruya *εὐσέβεια* mefhu-
muna bağlanır, *εὐσέβεια* ise "mukaddesata saygı"dır, bk. mıs. 43. Aiskhylos'a
göre saadetin yegâne temeli olan *εὐσέβεια* bakımından Yunanlılar kusur
etmişlerdir: saygısızlık Athene'nin tapınağına gösterildiği için, Athene
hususî bir hassasiyet gösteriyor. Athene için mühim olan bu günahdır;
θεοὺς τε τοὺς ἄλλους σέβειν sonradan iğreti bir ilâvedir: Athene bu umumî
ifade ile Yunanlıların diğer tanrılara karşı işledikleri muayyen suçları
kastetmekten ziyade, Poseidon'un gururunu okşamak, müşterek menfaat-
lerinin ihlâl edildiği hissini uyandırmak gayesini güdüyor. *σέβειν* "tazim
etmek"tir. iki fiilin mânâları o kadar belli ve ayırdır ki şüphesiz seyir-
ciler *εὐσεβεῖν* ile *σέβειν*'in arka arkaya kullanılmalarından rahatsız
olmamışlardır.

87-88 ἡ χάρις...δεῖται: mânâ açıktır: Poseidon Athene'nin niyetini öğrendikten sonra hislerini gizlemek lüzumunu görmüyor, 'benden bu lütfu elde etmen için uzun sözlere hacet yok' diyor.

88 πέλαγος Αἰγαίας ἁλός: Αἰγαίος sıfatı ve πέλαγος ἁλός ifadesi için bk. miss. 1-2 not.

πέλαγος: "ayık deniz, engin", kk. 'denizin yaygın sathı'. K. **pelā-**'nın genişlemesi, kş. lât. plânus vs.— ε 335 ἁλός ἐν πελάγεσσι, Aiskh. *Ag.* 659 ve Soph. *Ai.* 461 πέλαγος Αἰγαίου, Pind. *Pyth.* 4,447 ἐν Ὀκεανοῦ πελάγεσσι. İfade gene edebî bir tad taşıyor: yukarıki misallerden mülhem olduğu hissini uyandırıyor.

89 - 90 Mykonos adası Pire ile Samos arasında işliyen gemilerin yolu üzerinde, Kyklad adalarından biridir. 490'da Datis'in Asya'ya dönerken bu adaya çıktığını Herodotos (6,118) anlatır. Pers hâkimiyeti altında kaldığı malûmdur, Aiskh. *Pers.* 885. Perslerden kurtulur kurtulmaz ada Delos-Attike deniz ittifakına girmiş, diğer Kykladlar gibi Atina'nın müttefiki iken sonradan tebası haline düşmüş, fakat Peloponnesos harbinin sonuna kadar Atina'ya sadık kalmıştır. Büyük bir kült merkezi olan Delos'un yakınında olması dolayısı ile herhalde stratejik ehemmiyeti büyüktü: iki adanın yan yana anılması bunu teyit eder.

490 yılında adaya çıkan Datis'in dahi kutlağına el sürmediği küçük Delos adası 478 - 477 Deniz ittifakının kurulması ile müttefiklerin hazine-sinin muhafaza edildiği merkez olmak gibi yüksek bir şerefe nail olmuş, hazine Atina'ya taşındıktan sonra da vergi ödememek imtiyazından istifade etmiştir. 426 yılında Atina'nın general Nikias'ı göndererek büyük bir merasimle beş senede bir oyunlarla ve şiir müsabakaları ile kutlanacak büyük bir bayram tesis etmesi, bu küçük adaya verdiği ehemmiyeti belirtmeye kâfidir.

Sudan yana fakir ve verimsiz Skyros adası Euboia adasının doğusundadır; iki iyi limanı vardır.

Ilias'ta Yunanlılar için bir iaşe merkezi olarak gösterilen Lemnos adası Ege'nin kuzeyinde, Çanakkale boğazının karşısındadır. İlk halkının Pelasglardan müteşekkil olduğunu Herodotos söyler. Atina yerleşmecileri tarafından işgal edilmiş, M. ö. 450 yılında bir klerukhia olarak tanzim edilmiştir. Kısa bir müddet için (404 - 393) İspartalılar tarafından işgal edilmiştir.

Kaphereus burnu Euboia'nın güneyinde, Athene'nin bahis mevzuu ettiği τὰ Κοῖλα denen mevkiin yakınlarındadır, bk. mıs. 84.

Kaphereus burnu hariç, bu adı geçen adaların civarında Yunan donanmasının vatana dönerken herhangi bir felâkete uğradığına dair hiç bir bilgimiz yoktur. Kaphereus burnu ise, Yunan donanmasının başlıca felâketlerden birine uğradığı yerdir, Skhol. Καφηρεὺς [δὲ] ἀκρωτήριον Εὐβοίας καταντικρὺ Σκύρου... περὶ τοῦτο δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν ἀπόπλου διεφθάρησαν. Kş. Verg. *Aen.* 11,260 Euboicae cautes ultorque

Caphereus. Nauplios Troia'da haksız yere öldürülen oğlu Palamedes'in intikamını almak için bu tehlikeli sahilde ateşler yakarak bir çok Yunan gemilerinin kayalara çarpmak sureti ile parçalanmasına sebep olmuştu, kş. *Bel.* 767 τὰ Ναυπλίου τ' Εὐβοικὰ πυρπολήματα ve 1126-1131 πολλοὺς δὲ πυρσεύσας / φλογερὸν σέλας ἀμφιρύταν / Εὐβοίαν εἰλ' Ἀχαιῶν / μονόκωπος ἀνὴρ, πέτραις / Καφηρίσιν ἐμβαλὼν / Αἰγαίαις τ' ἐνάλοις δόλιον / ἀκταῖς ἀστέρα λάμψας.— Diğer ada isimlerinin sadece bir uçtan öbür uca kadar bütün yaygınlığı ile Ege denizini ifade etmek istemeleri kuvvetle muhtemeldir. Ancak sayısız adalar arasında tam da bunların anılması şüphesiz bir tesadüf eseri değildir. Bu adaların hepsi homerik devirde meşhur adalardır, dolayısı ile sadece anılmaları ile seyirciyi o geçmiş âleme sokmaktadırlar. Netekim Lemnos, Aiskhylos'un ve bizzat Euripides'in tragedyaları ile bir defa daha meşhur olan Philoktetes'in acıklı macerasını yaşadığı adadır. Skyros Akhilleus'un Troia'ya gitmemek için gizlendiği "adadır. Delos'un adı *Odyssia'da* geçer, ayrıca Δῆλιοι χοιράδες ifadesi bu civarın son derece tehlikeli olduğuna da işarettir. Mykonos adı sadece Delos'la birlikte anılmış olabilir, fakat şu da unutulmamalıdır ki bir rivayete göre Lokris'li Aias bu adada gömülmüştü (bk. Pauly-Wissowa, *RE* XVI 1, süt. 1031).

89 Euripides Aiskhylos'un bir mısraını hatırlamış olacak, *Pers.* 421 ἀκταὶ δὲ νεκρῶν χοιράδες τ' ἐπλήθουν.

ἀκταὶ... Μυκόνου: "Mykonos'un kıyıları"; ἀκτή Attik nesir dilinde nâdir kullanılan bir kelimedir, Xen. *An.* 6,2,1. Daha ziyade kumsal olmayan dik kıydarı kastettiği anlaşılıyor, B 395 ἀκτῆ ἔφ' ὕψηλῃ, ε 425 τρηχεῖαν ἐπ' ἀκτῆν, Aiskh. *Pers.* 303 στυφλοὺς παρ' ἀκτάς, Soph. *Trakh.* 752 ἀκτῆ τις ἀμφίκλυστος, *Ant.* 592 ἀντιπλήγες ἀκταί.

Δῆλιοί... χοιράδες: "kayalık Delos"; aslında χοιράς 'domuz sırtı' demektir; χοιράδες ile πέτραι λεῖται ἐν θαλάσση ἢ ἐξοχαὶ ἢ ὄχθη πετρῶν (Suid.) anlaşılır. Euripides'ten evvel Aiskh. *Eum.* 9'da Δηλίαν... χοιράδα.

90 θανόντων... νεκρῶν: pleonastik ifade, Homeros'tan itibaren Yunan şiirinde sık sık görülür, Z 71 νεκροὺς ἀμ πεδίον συλήσετε τεθνηῶτας, Σ 173 οἱ μὲν ἀμυνόμενοι νέκυος πέρι τεθνηῶτος, μ 10 vs. Attike dilinde οἱ τεθνηκότες νεγα τεθνεῶτες ve οἱ θανόντες "ölüler" demektir,

σώματ(α): pleonastik ifade yetmiyormuş gibi bir de σῶμα kelimesinin ilâvesi mâna bakımından tamamen lüzumsuzdur: netekim σῶμα Homeros'ta δέμας (= canlı vücut)'a tezat olarak "ölü vücut" demektir, H 79, X 342, λ 53, μ 67, ω 187. Aynı mânâ Hesiod. *Asp.* 426, Sim. 120, Herod. 7,167'de, Pindaros ve Attike yazarlarında görülür. πολλῶν θανόντων σώματα νεκρῶν şişkin bir ifade olmakla beraber, boş ve zevksiz değildir: σώματα kelimesi tasviri sanki daha plâstik bir şekilde belirtiyor, kş. *Hik.* 61 - 62 ἐμάν τ' ἐς χέρα θεῖναι νεκρῶν... σώματ(α).— Aiskhylos'un *Agamemreore*'unda bu fırtınayı haberci şöyle anlatır: miss. 658 - 660 ἐπεὶ δ' ἀνῆλθε

λαμπρὸν ἡλίου φάος, / ὄρωμεν ἀνθοῦν πέλαγος Αἴγαιον νεκροῖς / ἀνδρῶν Ἀχαιῶν
ναυτικοῖς τ' ἔρειπτοῖς.

92 ἄλλ' ἔρπε: ἔρπειν'in ilk mânâsı 'sürünmek'tir; fakat daha Home-
ros'ta, Eustathios'un izahına göre, ἔρπειν sadece (ἀπλῶς) yürümek (βαδί-
ζειν)dir, P 447 ve σ 130 πάντων ὅσα τε γαῖαν ἐπιπνεῖει τε καὶ ἔρπει.

"Yürümek, gitmek, gelmek" mânâsında tragedya şairleri, Aiskh. *Prom.*
812, 1026, bilhassa Soph. *Al.* 287, *El.* 1502, *O.T.* 83, *Phll.* 207 ve bizzat
Eur, *Herak.* 1154 Θησεὺς ὄδ' ἔρπει, vs. kullanırlar.— Yalın acc. ile
(Ὀλυμπόν) asla uygun ve şiir diline hastır.

Poseidon, ilk hayreti geçtikten ve Athene'nin niyetinden emin olduktan
sonra, harekete geçmek arzusu ile yarıyor ve tanrıçayı bizzat teşvik
ediyor.

κεραυνίους βολάς: βολή 'fırlatma', 'ok'tur; şair burada şüphesiz sadece
"yıldırımları" demek istiyor; aynı ifade, ama tam yerinde kullanılmış,
Aiskh. *Hepi.* 430-431'de τὰς δ' ἀστραπάς τε καὶ κεραυνίους βολάς / μεσημ-
βρινοῖσι θάλλεσι προσήκασεν (şimşekler, yıldırım darbeleri ona (Kapaneus'a)
öğle sicağı gibi geliyor). Aiskhylos'ta κεραυνίους βολάς şairane ve kuv-
vetli bir ifadedir, çünkü şimşeklerin çaktığı, yıldırımların düştüğü duyur-
ulmak isteniyor, Euripides'te ise sadece yavan κεραυνούς'un yerine geç-
cek edipçe bir sözdür!

93 παραδίδκει: "kolla"; İon-Attik παραδοκεῖν aslında 'başını uzatıp
gözetlemek'tir, sonradan sadece 'beklemek' veya "kollamak". Umumiyetle
acc. ile kurulur, kş. mış. 456 αὔραν ἰστίοις παραδοκῶν. Burada ὅταν + con.
ile "-ceği ânı".

94 κάλως ἐξίεναι gemicilik tâbiridir: "palamarları koyuvermek", yani
"yelken açmak". Bu ve buna benzer gemicilik tâbirlerinin kullanılışı o
kadar yaygındır ki günlük dile girmişlerdir; aynı tâbir, metaphorik mânada,
Med. 278 ἐχθροὶ γὰρ ἐξίᾱσι πάντα δὴ κάλων, Aristoph. *Hipp.* 756, Eur.
Herak. 837 φόνιον ἐξίει κάλων. Gemicilik hayatından alma iroage'lar için
kş. ayrıca *Herak.* 478 ve *Med.* 770. Aynı şekilde türkçede gemicilik dilin-
den günlük dile geçme bir çok tâbirler mevcuttur, 'yelkenleri indirmek'
vs.— κάλως ἐξίεναι sonradan yanlış yere de kullanılmıştır, Krinagoras
A.P. 9,544 τοὺς Μουσέων πάντας ἔσεισε κάλως (bk. Wilam., *o.c.*, s. 392).
Burada geçen gemicilik tâbirleri için bk. miss. 102-104, 108, 118.

95-97 Poseidon'un, Athene'nin sahneden uzaklaşmasından sonra,
söylediği bu üç mısra tragedyanın asıl tezini gayet açık bir şekilde belirt-
mektedir. Bu ise bize üç mühim hususu açığa vurmaktadır:

1) Muhtelif epizodlara bölünen ve sahnede zahiren Hekabe'nin etra-
fında toplanmak sureti ile vahdet teşkil eder görünen bu eser, hakikatte
bu üç mısra ile ifade edilen tezin bir nevi hissî, temsilî, polemik bir
müdafaası olmak itibarı ile bir bütündür.

2) Ortaya attığı tez Euripides'in zihniyetinin bir ifadesidir. Netekim tez yeni değildir, şüphesiz seyirciler Aiskhylos'un *Persler*'indeki kuvvetli mısraları hatırlamışlardır, mis. 807 - 812 οὗ σφιν κακῶν ὕψιστ' ἐπαμμένει παθεῖν, / ὕβρεως ἄποινα κἀθέων φρονημάτων / οἱ γῆν μολόντες Ἑλλάδ' οὐ θεῶν βρέτη / ἠδοῦντο συλᾶν οὐδὲ πιμπράναι νεώς· / βωμοὶ δ' αἴστοι, δαυμόνων θ' ἰδρύματα / πρόρριζα φύρδην ἐξανέστραπται βάρων. Gerçi Eleusis'li şair Perslerin hezimetini ahlâkî bir görüşle izah ediyor, fakat nihayet ölçüsüz-lüğü, aşırı gururu da barbarlığın bir icabı olarak tefsir etmekle Yunanlıları zımnen fazilet örneği olarak övmüş, dolayısı ile Yunanlılığın şerefini bir kat daha yükseltmiş oluyor; mensup olduğu millet şaire o şanlı devirde efsanevî bir millet olarak görünüyordu." Pelopunnesos harbinin manevî sefilliği içinde yetişen Euripides ise böyle bir düşünceden tamamen uzaktır, onun için insanlık bir bütündür, beşerî zaaf herkesin, her milletin malıdır: Perslerde ayıpladıkları o ölçüsüzlüğü, o aşırılığı bizzat Yunanlılar da göstermemişlerdir midir, hattâ göstermekte değil midirler?

3) Bu kadar pozitif ve soğuk kanlı bir görüşün insanı her türlü hayal ve heyecandan uzaklaştıracağı haklı olarak düşünülebilir. Ama şair (belirtmek fırsatını bulduğumuz gibi, bk. mıs. 35 not) umumî bir görüşü belli ve bütün halkın alâkasını çeken bir hâdiseye tatbik etmek sureti ile, mythos dekoru içinde ileri sürdüğü ahlâkî teze yeni bir hayat ve heyecan bahşetmesini bilir.

95 ἐκπορθεῖν yalın πορθεῖν'den bir az daha kuvvetlidir, kş. mıs. 9. Lüzumlu lüzumsuz ἐξ ile takviye edilmiş fiil misalleri drama pek çoktur. Bunların bilhassa Sophokles'te görüldüğünü, örnekler vermek sureti ile, Wilamowitz kaydeder (o.c., s. 250). πορθεῖν gibi (Aiskb. *Hept.* 194) şahıs hakkında da kullanılır, Soph. *Trakh.* 1104 τυφλῆς ὑπ' ἄτης ἐκπεπόρθημαι τάλας, ve *Tro.* mıs. 142 κρᾶτ' ἐκπορθηθεῖς οἰκτρῶς.— Daha epik bir şekilde, aynı fikir ve aynı kelimeler Aiskh.ta, *Ag.* 472 μήτ' εἶην πτολιπόρθης (Ilias'ta görülen homerik πτολιπόρθος'un yerine).

96 - 97 Şehirleri tahrip edenlerin niçin akılsız oldukları izah edilmektedir: mantikî olarak cümle yukarıki cümleye bir 'çünkü' (γάρ) ile bağlanmalıdır. Fakat hiç bir bağ olmaksızın iki cümlenin yan yana getirilmesi, fikrin daha çok belirmesini temin ediyor. Bu tarz kurma türkçeye de hastır.

τύμβος 'mezarın üzerine yığılan toprak'tır, sonradan "mezar". Şiir dilinde, Ilias'ta (B 604, 793 vs.) ve *Odyseia*'da (α 239 vs.), Pindaros'ta (*Ol.* 1,93 vs.), Theognis'te (1204). ve bilhassa tragedya şairlerinde sık sık görülür.

ἰερὰ τῶν κεκμηκότων: τύμβους'un appositionu, "ölülerin mukaddes barınağı". Hom.ta οἱ καμώντες (Γ 3, 278, λ 476 vs.) ve οἱ κεκμηότες (Α 802, II 44, κ 31 vs.), Aiskhylos'ta (*Hik.* 231); Attike dilinde οἱ κεκμηότες (şiirde, Soph. frgm. 262, Eur. *Hik.* 756; nesirde, Thuk. 3,59, Plat. *Nom.* 718a vs.) "ölüler"dir, yani 'yorgun düşenler, mücadele edecek mecal bula-

mayıp kendilerini ölüme terk edenler' ; ölümler için kullanılan bu kelime Yunanlıların mücadele ruhunu ve hayata bağlılığını tek başına belirtmeye kâfidir.

97 ἐρημία δοῦς: ἐρημία'nın activ mânâsı için kş. mıs. 26. ἐρημία δοῦναι ifadesinin daha iyi anlaşılması için, mis. 26'da ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακῆ dendiği hatırlanmalıdır: müşahhaslandırılan ἐρημία 'ele geçiriyor', 'teslim alıyor'. Buna benzer bir ifade için kş. türkçede 'ateşe vermek'.

ὤλετ(ο): aor. gnomicum. Temsilin mevzuunun seyircilere bildirilmesi mânâsı ile prolog burada sona ermektedir. Poseidon'un son sözleri, seyircilerin üzerinde derin bir tesir bırakacak bir hükümdür, hükmün her zaman için muteber olduğunu ise aoristum gnomicum belirtmektedir. Sanki şair Atinalılara 'kıssadan hisseyi kendiniz çıkarın' demek istiyor.

98 - 152 Prologun üçüncü kısmı: protagonist Hekabe'nin yattığı yerden ağır ağır kalkarak söylediği acıklı sözlerle asıl oyun başlamış oluyor. Mısralar anapaistlerden ibarettir; ancak anapaistik dipodaların yerine daktylik dipodaların (bazen adonios şeklinde, yani — — — — —, bk. meselâ mis. 99 οὐκέτι Τροία, mıs. 102 πλεῖ κατὰ πορθμόν vs.) geçtiği görülmektedir. Kısım sonlarında paroimiaklar (yani anapaistik dipodaların katalektik şekli, — — — — — / — — — — —) görülmektedir (miss. 104, 109, 121). Bu anapaistik mısralar drama iamblarla lirik kısımlar arasında sık sık görülür. Yalın sözle şarkı arasında bir nevi geçiş teşkil eder. Bir recitativdir; fakat Hekabe'nin heyecanı, teessürü gittikçe arttığından, mıs. 122'den itibaren recitativ doğrudan doğruya bir şarkı oluyor; mısraların spondaik bir ritm alması bunu gösterir.

98 ἄνα: ἀνά'nın accenti geri alınmış şeklidir, şiirde imperativ ἀνάσθητι "kalk" mânâsında kullanılır, Σ 178, a 13; Aiskh. *Khoe.* 963, Soph. *Ai* 194.

δυσδαίμων: "kara bahtlı" tragedya şairlerinde ve bilhassa Euripides'te görülür.

98 - 99 κεφαλῆν...δέρην: Parmentier'nin de kaydettiği gibi, asyndet Hekabe'nin hareketlerindeki ağırlığı belirtmektedir. Bu bakımdan δέρην τ' (Musgrave) şeklindeki tashih lüzumsuzdur. κεφαλῆν P.un lectionudur. Murray κεφαλῆ şeklinde düzelttiği V.un κεφαλᾶ'sını tercih ediyor, fakat asyndeti kabul etmemek için bir sebep yoktur. Belki de Skhol.m tefsirine (ὦ ἐκ θεῶν δυσδαίμων κεφαλῆ γεγονυῖα) dayanarak Schwartz'ın tahmin ettiği gibi θεῶθεν κεφαλῆ şeklinde değişik bir lection mevcuttu,

ἐπαίρας: "kaldır", kş. K 80 ὀρθωθείς δ' ἄρ' ἐπ' ἀγκῶνος, κεφαλῆν ἐπαίρας.

99 τᾶδε: umumî olarak göz altında olan bir şeyi göstermek için kullanılır, kk. "bunlar", "bu gördükleriniz"; kş. α 226, Soph. *O.K.* 883; şahıs hakkında da, Soph. *O.T.* 1329, Eur. *Andr.* 168, *Kykl.* 63.

99-100 οὐκέτι...Τροίας: "artık burada ne Troia kaldı, ne Troia kraliçesi" ; yunancada cümle şöyle anlaşılmalıdır: οὐκέτι ἐστὶ Τροία τάδε, οὐκέτι βασιλῆς Τροίας (kş. Eur. *Andr.* 168-169 οὐ γὰρ ἐστὶ "Ἐκτωρ τάδε, οὐ Πρίαμος, οὐδὲ χρυσός). Fakat bahis mevzuu şeylerin arasında (τάδε) bizzat kendisinin de bulunması fiilin 1. şahsa alınmasını ve dolayısı ile - ilk olarak Troia'nın, ikinci olarak kendisinin zikredildiğine göre - fiilin ilk subiecte değil, ikinci subiecte bağlanmasını gerektirmiştir. Böylece Hekabe dramdaki rolünü daha ilk sözlerinden itibaren belirtmiş oluyor: Troia'nın mukadderatı kendi mukadderatıdır.

101 δαίμων aslında 'tanrı, tanrı kudreti'dir, sonradan "talih" : iyi talih.

ἀνέχου: complementsiz olarak anlaşılması tercih edilmelidir, çünkü ἀνέχομαι acc. ile kurulur; "mütevakkil ol", kş. a 586 τέτλαθι, μῆτερ ἐμή, καὶ ἀνάσχεο. Bu takdirde μεταβαλλομένου δαίμονος gen. abs.tur. Bununla beraber ἀνέχομαι'in nesirde gen. ile kurulduğuna dair misaller de mevcuttur, Plat. *Prot.* 323a εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται ve, bir part. ile, *Pol.* 564d καὶ οὐκ ἀνέχεται τοῦ ἄλλα λέγοντος.

102 πορθμός "deniz yolculuğu", "yol, rota"dır, kş. Eur. *Kykl.* 108 πορθμὸν οὐκ ἤδησθα πατρώας χθονός; (sen yurduğun yolunu bilmiyor muydun?).

πλεῖ κατὰ πορθμὸν: "rotana devam et", kk. 'yolundan git', netekim Skhol.ın izahı πλέε κατὰ τὸ εὐθύ'dür, kş. A 483 ἢ δ' ἔθезε κατὰ κύμα διαπρήσσουσα κέλευθον (<gemi> de dalgaların <gittiği> istikamette yolunu katederek süratle ilerliyordu). Fakat burada Hekabe'nin takip edeceği rota, müteakip πλεῖ κατὰ δαίμονα'dan anlaşılacağı gibi mukadderatı tarafından kendisine gösterilen rotadır: Hekabe'nin ömür gemisi mukadderatın hayat denizinde kabarttığı dalgaların ve estirdiği rüzgârın istikametini takip etmeli ve varacağı sona varmalıdır. Geçmiş saadet kıyılarına dönmek arzusu ile, çizilen rotadan ayrılırsa dalgalarla boğuşmayı göze almalıdır.— Parmentier'nin tercümesi fazla serbesttir: 'vogue au gre du courant'.

103 προσίστη: P.un bu lectionu V. προσίστω'suna - Skhol.ın şahadetine rağmen - tercih edilmelidir, (Gerçi "-e karşı çevirmek" mânâsında προσίστημι için başka misaller yoktur, fakat transitiv mânânın activle, intransitiv mânânın medium'la belirlediği umumî kaidedir. Kş. trans. ἀνθίστημι 'contra statuo, oppono'. Thuk. 4,115 πύργον ξύλινον ἐπ' οἴκημα ἀντίστησαν; ve intr. ἀνθίσταμαι 'resisto, obsisto', II 305 οὐ γὰρ πῶ τι Τρῶες...φοβέοντο, ἀλλ' ἔτ' ἄρ' ἀνθίσταντο ve bizzat bu noktayı açıklıyan Skhol. *Tro.* 103 μὴ ἀνθίστασο τῷ δαίμονι τοῦ βίου...μὴ ἀνθίστασο τῇ τύχῃ.

προσίστημι πρόρραν "burun vermek"tir.

βίοςτος şiiir dilinde kullanılan seçme kelimedir, Homeros'ta H 104, α 288 vs., tragedya şairlerinden bilhassa Aiskhylos'ta, *Pers.* 360 vs.,

Eur.te *OT.* 206, bir kaç defa Aristophanes'in anapaistlerinde geçer. Attike nesrinde hiç raslanmaz.

104 *πλέουσα τύχαισιν: πλεῖ κατὰ δαίμονα* ile ifade edilen fikir tekerrür ediyor; kurma gemicilik tâbirlerine uydurulmuştur: *τύχαισιν*, sanki *βορέη ἀνέμῳ* (ξ 253) veya *ζεφύρου...αὐρα* (Aiskh. *Ag.* 691).

106-107 Retorik sual hakikatte mis. 105'teki sızlanışın (*αἰαῖ αἰαῖ*) sebebini izah ediyor: bunun için de cümle *γάρ* ile başlıyor.

τί...στενάχειν: yani "sızlanmam için, göz yaşı dökmem için her türlü sebep var".— *πάρα, πάρεστι* mânâsında Homeros'tan itibaren mevcuttur, I 227, *Υ* 98 vs.

μέλεος: Hesykhios'a göre "*μάταιος*" ve "*ἀτυχής*"tir; Homeros'ta ilk mânâda görülmektedir, 'faydasız, boş', K 480, II 336, s 416 vs.: tragedya şairlerindeki mânâsı "bahtsız, sefil'dir, Aiskh. *Hept.* 779, Soph. *Trakh.* 972. Hayatı bir mücadele olarak gören Yunanlılar için 'faydasız olmak, işe yaramamak, iş görmemek, âciz olmak' bedbahtlığın ta kendisidir. Akhilleus 'yeryüzünde faydasız bir yük' olduğundan şikâyet eder, Σ 104 *ἀλλ' ἤμαι παρὰ νηυσὶν ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης*. Bu vaziyette kalmaktansa, her Yunanlıyı ürperten ölümü dahi göze almıştır. Homerik ideallerle beslenen Pindaros şöyle der, *Ol.* I 131-136: Ölmek madem ki mukadderdir, neden insan şansız şerefsiz bir ihtiyarlığın uzun yıllarını gölgede oturarak boş yere geçirsin, hayatın güzelliklerinden nasibini almadan? Hayır, atılacağım bu mücadeleye ...— *μέλεος'un* semantik gelişimi bu ışık altında tetkik edilmelidir.

107 *ἔρρω* aslında 'ağır ağır yürümek' (Σ 21), 'serserice dolaşmak' (δ 367)dir; fakat 'def olmak, mahva doğru gitmek' ve buradaki gibi "yok olmak" mânâsı bilhassa lanet formüllerinde belirmektedir, Θ 163, X 498, κ 75 *ἔρρε*; Arkh. ap. Plut. *Eth.* 239b *ἀσπίς ἐκείνη ἐρρέτω* (yok olsun). Aristoph. *Pl.* 604 *ἔρρ' ἐς κόρακας*. Soph. *Phil.* 1200 *ἐρρέτω* "Ἴλιον οἷ θ' ὑπ' ἐκείνῳ πάντες.

πόσις: Ilias'ta ve tragedya şairlerinde sık kullanılır; nesirde nâdirdir.

108 *ῥυγος*: "debdebe, ihtişam", Skhol. *ῥυγον λέγει τὴν πολλὴν εὐτυχίαν μεταφορικῶς*. Aynı metaphorik mânâda Soph. *Trakh.* 819 *ῥυγον γὰρ ἄλλως ὀνόματος τί δεῖ τρέφειν / μητροῦον*; bir kaç defa Euripides'te, *Rhes.* 760, *Phoin.* 717 ve *Tro.* 1158 *ὦ μεῖζον' ῥυγον (gurur) δορὸς ἔχοντες ἢ φρενῶν*.

συστελλόμενος: Tyrrell ve ona uyanlar filin gemicilik dilinden alma olup metaphorik mânâda kullanıldığını ileri sürüyorlar; *συστέλλω'nun* yelkenler hakkında "indirmek" mânâsına geldiği doğrudur, Aristoph. *Batr.* 999 - 1000 *ἀλλὰ συστέλλας ἄκροισι / χρώμενος τοῖς ἰστίοις*: rüzgârı tam almak için, yelkenin alt kısmı katlanırdı, "la partie superieure, toute celle qui etait occupe par les bandes de ris, etait enroulee autour de la vergue au moyen des garcettes" (Cartault, *La triere athânienne*, s. 195). Aynı

manevra, gene metaphorik mânâda, Eur. *Med.* 523 - 526'da. Bununla beraber unutulmamalıdır ki συστέλλω'nun bir mânâsı da "indirmek, kısmak, küçültmek"tir, kş. Eur. *Teleph.* frgm. 716 τά τοι μέγιστα πολλάκις θεός / ταπειν' ἔθηκε καὶ συνέστειλεν πάλιν, *Herakl.* 1417 πῶς οὖν ἔτ' εἴπης ὅτι συνέσταλμαι κακοῖς; *Plat. Lys.* 210e οὕτω χρὴ τοῖς παιδικοῖς διαλέγεσθαι ταπεινοῦντα καὶ συστέλλοντα, ἀλλὰ μὴ χαυνοῦντα καὶ διαθρύπτοντα, *Nom.* 3,691e εἰς τὸ μετρίον μᾶλλον συνέστειλε, *Isokr. Symm.* 176a τοὺς μὲν ἄλλους αἰ συμφοραὶ συστέλλουσι καὶ ποιοῦσι σωφρονεστέρους. Hele 'debdebe, ihtişam' için kullanılan kelime hatırlanırsa -δγκος (şişkinlik) - συστελλόμενος'un gemicilikten alma metaphorik manâlı bir kelime olduğu akla pek gelmez.

110-111 Heyecan ve keder insanı içini boşaltmaya sevk eder; akla Odysseus'un daha dalgın ve daha mütevekkil sözleri geliyor: ι 14 -15 τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὕστατά τοι καταλέξω / κήδε' ἐπεὶ μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες. Odysseus başından geçenlerin hepsini, bütün acıklı maceralarını anlatacak. Hekabe ise binbir felâketten hangisini anlatacağını şaşırması; hikâyesi ise -yaralar henüz çok taze!- bir ağıttan, bir sızlanıştan (θρηνησαι) başka bir şey olmayacak. Böyle anlaşılınca, Tyrrell ve Murray gibi, miss. 111'i bir fazlalık olarak telâkki etmiye imkan yoktur.

112 - 113 δύστηνος...κλίσεως: nida genitivinin sebep genitivinden başka bir şey olmadığına dair güzel bir örnek: 'benim halini acıklıdır, çünkü...', ancak δύστηνος ἐγώ, fiili (εἰμί) tamamlanması icap eden bir cümle değil, bir az aşağıda görülen (mis. 115) οἴμοι gibi bir nidadır: "vah, acıklı halim!... — δύστηνος < δυσ-στάνος, K. στᾶ (kş. ἴ-στη-μι): "hali yaman olan".

τῆς βαρυδαίμονος...κλίσεως: βαρυδαίμων nadirdir ve şahıs hakkında kullanılır, kş. Eur. *Alk.* 865 ἡ βαρυδαίμονα μήτηρ μ' ἔτεκεν ve *Aristoph. Ekk.* 1102 - 1103 βαρυδαίμων...ἀνήρ καὶ δυστυχής. Burada ise κλίσις'e atfedilmiştir.— κλίσις, 'piegamento' (Taccone, Cammelli) veya 'piegatura, postuia' (Martellotti) değil, "yatış"tır. İfade oldukça ağırdır ve kelime kelime bir tahlile pek tahammülü yoktur, kk. 'adalelerimin ağır mukadderath yatışı'. Bir bütün olarak ne demek istediği gayet iyi sezilmektedir: "ağır bir mukadderatın yükü altında yere serilen uzuvlarım.!".

113 ὡς διάκειμαι: "nedir bu halim"; διάκειμαι'in bir mânâsı "haldeyim, vaziyetteyim"dir, kş. *Thuk.* 7,77 ἀλλ' ὄρατε δὴ ὡς διάκειμαι ὑπὸ τῆς νόσου (hastalıktan ne hale geldiğimi görüyorsunuz).

114 νῶτ(α)...ταθεῖσ(α): "sırtım dayanmış", aslında ταθεῖσα "uzanmış", νῶτα da Yunan accusatividir.

ἐν στερροῖς λέκτροισι: yani "toprak, kuru toprak".

116 εἰλίξαι: " d ö n διαδοῦναι...εἰς ἄμφοτέρους τοίχους e daha iyi izah edilmiştir; "her iki yanıma, yani bir bu yanıma, bir o yanıma çevirmek".

διαδίδωμι trado per manus, "elden ele geçirmek"tir, kş. Plat. *Pol.* 1,328 λαμπάδα ἔχοντες διαδώσουσιν ἀλλήλοις. εἰς + acc. kurması ile, Aristot. *Z.M.* 4,4,5 τὸ διαδιδόμενον εἰς τὰς φλέβας (damarlara yaydan gıda).

ἄκανθαν: Skhol. τὴν ῥάχιν οὖν ἄκανθάν φησιν. Aslında ἄκανθα 'diken'dir, fakat "bel kemiği" mânâsında kullanılışı Skhol.in τὴν τῶν μελῶν ἄκανθάν şeklinde bir izahına ihtiyaç gösterecek kadar nâdir değildir, bk. Herod. 2,75; 4,72, Hpk. *Arthr.* 791, Theokr. 24,32, bizzat Eur. *El.* 492.

118 τοῖχος: Skhol. τοῖχος δὲ τὰς πλευρὰς μεταφορικῶς εἶρηκεν. Aslında τοῖχος 'duvar', bazan 'sur'dur; sık sık "gemilerin sancak tarafı, yanı" mânâsına gelir, 0 382, Theogn. 674, Eur. *Hel.* 1573, Thuk. 7,36 ve başkaları. Görülüyor ki burada da şair gemicilik dilinden alma bir ifade kullanıyor: sırt üstü yatan Hekabe'nin hareketleri yalpa vuran bir gemiye benzetilmektedir. Metaphorik olarak kabul edilen bu ifadeyi beğenmeyenler var; Parmentier mazur görmeye çalışıyor: "Pour les Grecs, dont la langue est remplie d'expressions nautiques, elle ne devait pas offrir autant d'etrangete que pour nous". Mazur görmeye çalışıyor dendi, çünkü bizzat Parmentier τοῖχος μελέων ("uzuvlarımın, yani vücudumun yanları"; μέλος "uzuv", kş. Aiskh. *Pers.* 991 - 992 μελέων | ἐντοσθεν ἤτορ) şeklinde okuyor (Murray ise μελέων'u δακρύων'un bir sıfatı olarak anlamayı tercih ediyor: μέλεος 'acıklı'), yani Parmentier τοῖχοι'un metaphorik olarak dahi bir insanın 'iki yanı' mânâsına gelemeyeceğini kabul etmiş . oluyor. Parmentier τοῖχος μελέων okumakta tamamen haklıdır, çünkü kanaatimce kelimelerin yeri μελέων'un δακρύων'a bağlanmasını imkânsız kılıyor, τοῖχος kelimesinin kullanılmasına gelince, bence, Yunan tragedya şairlerinde, bilhassa Aiskhylos'ta sık sık görüldüğü gibi, açıkça ifade edilmemiş bir teşbih vardır, daha doğrusu bundan evvelce yapılan bir teşbih devam ettirilmektedir: Hekabe fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi idi. Şair ihtiyar kraliçe ile fırtınaya tutulan gemiyi ayrı ayrı değil, bir tek *image* olarak görüyor (kş. Soph. *Ai.* 196 - 200 ve Su. Sinanoğlu, *Aias* tercümesi, 2. basım, Ankara 1946 Millî Eğitim Basımevi önsöz, s. XII): sırt üstü yatan kraliçe ıstırapın şiddetinden, rüzgârın ve dalgaların darbeleri altında yalpa vurarak ilerliyen bir gemi gibi kıvrınmaktadır. Bu vaziyette kraliçenin bel kemiği (ἄκανθα) geminin omurgasını temsil eder. Bu benzetmenin hemen sezilememesi Euripides'in şiirinin - şimdiye kadar bir kaç defa belirtmek fırsatını bulduğumuz gibi - hissi olduğu kadar aklî olmasından ileri gelmektedir. Vücudunu hareket ettirmek arzusu da (ὡς μοι πόθος...) yerindedir: beden hareketleri fizikî acıları da, manevî acıları da kısmen olsun teskin eder; 'acıdan kıvrınmak', bir felâket haberine 'dövünmek' gibi türkçede mevcut tâbirler de bu hakikati ifade etmektedir. Şüphesiz *kommos*, yani ıstırap şarkısı söylenirken, buna uygun bir takım hareketler yapıyordu.— Diğer taraftan Hekabe'nin daha ilk sözlerinden itibaren kendisini bir gemiye benzetmesi, sadece Yunanlıların denizcilikle olan yakınlıkları ile izah edilmemelidir. Daha ilk andan itibaren Hekabe'nin

şuuru altında gemiler, bir çok gemiler var: bu onu rahatsız etmektedir. Kendisi de denizlerde sefer eden bir gemiye benzemektedir, fakat şuuru altındaki gemiler, bu gemi değildir: zihninin karanlıklarında duran gemiler şarkıya başladığı anda birdenbire ışığa çıkıveriyor: mis. 122 *πρῶραι ναῶν ὠκεῖαι*.. 0 gemiler ailesini, vatanını mahvetmek için, kendisini ve sevdiklerini köle olarak uzaklara götürmek için gelip Troia koylarında demir atan Yunan gemileridir. Kabul etmek lâzımdır ki Hekabe'nin ilk sözlerinden bu lirik kısma geçiş fevkalâde tabii ve güzeldir.

119 *ἐπί*: acc. ile "refakat etmek için"; Δ 384 *ἀγγελίην ἐπι Τυδείῃ στείλαν* (Tydeus'u haber < götürmek > için gönderdiler), Xen. *An.* 4,3,11 *φρύγανα συλλέγειν ἐπὶ πῦρ* (ateş < yakmak > için çalı çırpı toplamak) vs. *ἐπὶ*... *ἐλέγους*: "göz yaşlarımın, yani ağlayışımın sonu gelmiyen (*αἰεὶ*) hüznünlü nağmelerine (*ἐλέγους*) refakat etmek için". *τοὺς αἰεὶ δακρύων ἐλέγους* için kş. *I.T.* 146 *μολπᾶς [βοᾶν] ἀλύροις ἐλέγους* (şarkının lyradan mahrum nağmelerine).

120 -121 Bu iki mısra filologları epey yormuştur. Parmentier'nin tercümesi oldukça serbesttir: "c'est la musique qui reste aux malheureux dans des desastres où doit se taire le chant des chœurs". Hakikatte mânâ gayet açıktır: "kara hahtlılar için bu da, oyunsuz (yani kederli) felâketleri terennüm etmek te Musa'dır (şarkıdır)", netekim Skhol. *καὶ αὐτῇ δὲ, φησί, παραμυθία* (teselli, şarkının verdiği teselli) *ἔστι τοῖς δυστυχούσι τὰς ἑαυτῶν ἀποδύρεσθαι συμφορὰς ἔστι γὰρ καὶ Μοῦσα θρηνηδίας*. Gerçi acıklı nağmeler Musa'nın hoşuna gitmez, fakat nihayet bu nağmeler de bir şarkı, hüznünlü bir şarkıdır. Fikir için kş. Eur. *I.T.* 144-146 *δυσθρηνητοῖς ὡς θρήνοις / ἔγκειμαι, τὰς οὐκ εὐμούσου / μολπᾶς [βοᾶν] ἀλύροις ἐλέγους* (bakın ne acıklı sızlanışlara daldım, Musa'nın hoşuna gitmiyen bir şarkının lyradan mahrum, nağmelerine..!); Musa'nın hoşuna gitmiyen.. fakat ne çare? Kara bahtlılara kalan budur, felâketlerine ağlamak: bu da, her şeye rağmen, bir şarkı, bir Musa'dır. *ἀχόρευτος* "oyunsuz, oyunlarla kutlanmıyacak" yani "hazin, kederli"dir, kş. Soph. *El.* 1069 *ἀχόρευτα... ὀνειδίη*. Fakat burada *ἄτας*'a bağlı olarak ve hemen *κελαδεῖν*'in yanında kuvvetli bir tezat yaratıyor: Hekabe'nin söyleyeceği gerçi gene bir şarkıdır, ama koro halinde oynamiya asla müsait bir şarkı değildir.

κελαδέω: 'ses çıkarmak; gürültü etmek'tir, fakat Pindaros'ta "cantu celebrare: terennüm etmek"tir, *Ol.* 2,3, *Nem.* 9,128, *Pyth.* 2,115 vs. ; kş. Eur. *I.T.* 1093 *πόσιν κελαδεῖς αἰεὶ μολπαῖς*.

122 Hekabe'nin sözleri bu andan itibaren daha lirik bir edâ alıyor; anapaistler sık sık spondaios şeklini alıyor, zaman zaman prokeleusmatik (- - -) görünüyor. Dorik şekiller sıklaşıyor, meselâ 122 *ναῶν*, 127 *φωνᾶ*, 128 *πλεκτάν*, 132 *στυγνάν*, *λώβαν*, 134 *ᾶ*, 137 *Ἐκάβαν* vs. Bu kısım bir stroph (122 -137), bir de antistrophtan (138 -152) ibarettir. Ancak responsio strophica kusurludu: mis. 136 (dört anapaisti tamamlamak için bir - eksik, Schroeder *τάν* ilâve ediyor: *Πρίαμον, ἐμέ τε <τάν> μελέαν*

Ἐκάβαν); mis. 140 (124'e nazaran --- eksik); mis. 144 (127'ye nazaran iki ayak eksik); mis. 144b (128'e nazaran bir- eksik); mis. 148 (133'e nazaran bir - eksik). Ayrıca mis. 124 ve 125'in izahı müşküldür; beliren şema şudur: ~ ~ - ~ - - - (üç heceli kaidesi olan iki glykoneus ve spondaik clausola). Tashihi denemeleri yapılmıştır (Schroeder, *Euripides - Cantica*, Lipsiae 1928), ancak mis. 124'teki δὲ ἄλλα πορφυροειδέα lectionu elyazmalarından başka, Hesykhios'un (s.v.) bir zikri ile de teyit edilmektedir. Bu vaziyette metni, vezin mülâhazaları ile, tashihe kalkışmak caiz değildir.

122 πρῶραι ναῶν ὠκεῖαι: Hekabe sanki Yunan gemilerinin ilk defa ufukta göründükleri ânî gözünün önünde canlandırıyor: vatanının, ailesinin, bizzat kendisinin mahvına sebep olan o gemiler ne de ânî olarak çıkagelmışlerdi!

123 Ἴλιον ἱερὰν: mis. 128'deki βαίνουσαι'a bağlıdır (yalın acc.e dikkat edilsin); cümle şöyle olacak: αἱ κώπαις βαίνουσαι ἱερὰν Ἴλιον...

124 πορφυροειδέα: πορφυροειδής sıfatı buradan başka bir de Aiskh. *Hik.* 529'da görülmektedir: λίμνη... πορφυροειδέῃ. Mânâsı açıktır: "erguvana benzer, erguvan görünümlü" demektir. Esasen Homeros'un kullandığı πορφύρεος sıfatının sonradan bu mânâda anlaşıldığı malûmdur; halbuki πορφύρεος'un hiç olmazsa dalgaların (A 482) ve denizin (π 391) epitheti olarak 'kabaran, kaynaşan' mânâsına geldiği muhakkaktır: πορφύρω (< -φυρῶ) fiili φύρω ve lât. fretum (çalkantılı su) gibi kelimelerle ilgilidir. Homeros'un tanımadığı πορφύρα (erguvan; Homeros buna φοῖνιξ der) kelimesinin yayılmasından sonra πορφύρω yanlış olarak 'erguvan rengini almak; kıpkırmızı kesilmek' (Theokr. 5,124, A.P. 9,249) mânâsında kullanılmıştır.

125 λιμένας... εὐόρμους: "emin limanlar", kΦ 24, δ 5 8 vs., Hes. *Asp.* 207. ὄρμος 'geminin karaya bağlandığı yer, geminin demir attığı yer'dir; ὄρμον ποιεῖσθαι (Herod. 7,193) veya θέσθαι (Theokr. 13,30) 'demir atmak, demirlemek'.

126 ἀλλῶν παιᾶνι στυγῶ; "flütlerin menfur harp (veya zafer) nağmeleri arasında". παιᾶν aslında mühim hâdiselerin kutlanması sırasında, bilhassa Apollon şerefine koro halinde söylenen ağır başlı, muhteşem bir şarkıydı. "Zafer şarkısı" mânâsında sık sık kullanılır, X 391, Aiskh. *Pers.* 393, Xen. *Kyr.* 4,16 vs. "Harp şarkısı", Xen. *Kyr.* 3,3,58 ve 7,19 (ἐξάρχειν παιᾶνα). Harbin felâketli neticesini yaşıyan Hekabe'nin zihninde düşmanın harp şarkıları zafer şarkıları ile karışsa gerek.

στυγός: tragedia şairlerine has bir sıfattır; activ mânâda nadiren, burada olduğu gibi passiv mânâda ("nefret uyandırıcı") sık sık görülür, Aiskh. *Pers.* 886 vs., Soph. *Phil.* 1348 vs. Homeros *στυγερός* şeklini kullanır, Γ 404, Θ 368, γ 310, ε 396, λ 326 vs.

127 *συρίγγων...φωνῶν*: "ve tannan syrinks sesleri arasında"; *εὐφθογγος* Theogn. 534'te 'sesi tatlı, ahenkli', Aisktı. *Khoe.* 341'de hattâ 'neşeli'; fakat burada helki de sadece "iyi öten, iyi ses çıkaran, yani tannan"; Parmentier 'chalumeaux sonores" diye tercüme ediyor.

128 - 129 *πλεκτάν...παιδείαν*: "Mısırlıların örme marifetini, yani Mısırlıların marifeti olan halatları". Skhol. *Αἰγύπτου δὲ παιδείαν τὰ σχοινία, καθὸ ἢ Αἴγυπτος τὴν βύβλον τρέφει.* Herodotos (2,96), Theophrastos (*Ph.H.* 4,8,5) ve Plinius'un (*His. nat.* 13,13) anlattıklarından öğreniyoruz ki Mısır'da *βύβλος* veya *πάπυρος* denen nebatla gemiler için yelken ve halat yapılıyordu. Burada Skhol. *πλεκτάν...παιδείαν* ile "halatlar"m kastedildiğini doğru olarak izah etmektedir, çünkü *πλεκτός* "örülmüş, örme" sık sık halat, ip için kullanılan bir sıfattır, X 469, *χ* 175, *Soph, Ant.* 54 vs.; hattâ *ἡ πλεκτή* bu tragedyada (miss. 958 ve 1010'da) "ip, halat" mânâsında kullanılmıştır,

παιδεία'ya verilecek mânâda filologlar hemfikirdirler: "ustalık, marifet", Parmentier bir az farklı olarak "... dont l'Egypte enseigna le tressage" diyor. Tyrrell'in *πλεκτάν*'ı isim olarak anlaması ve *παιδείαν*'ı *παιδεύμα* şeklinde tashihi yanlıştır. Kopistin *πλεκτή*'nin isim olabileceğini bilmediğini ileri sürüyor; halbuki yalnız bu tragedyada *πλεκτή* iki defa isim olarak geçiyor !

129 *ἐξηρτήσασθ(ε)*: Skhol.ın izahı mânâyı aydınlatıyor: *ἐξήψασθε.* Nettekim 'halatları bağlamak' mânâsında *δέω* (o 497)'dan başka *ἐξάπτω* (X 465) ve *ἀνάπτω* (ι 137) sık sık kullanılan fiillerdir — Şairin kullandığı fiilin 'halat' mânâsına gelen kelimelerle kullanıldığına dair başka misaller olmamakla beraber, *ἐξηρτήσασθ(ε)*'nin mitîası açıktır: *ἀρτάω* ve *ἐξ-αρτάω* "asmak, geçirmek"tir, şu halde halatların sahildeki taşlara veya çakılan kazıklara "geçirilmesi" kastediliyor.

131 *μετανισόμεναι*: P.un leetionudur; Murray'in tercih ettiği V.ta fut. şekli *μετανισόμεναι* var; ancak Homeros'ta görülen bu mürekkep fiilin praes. ve imperf.inden başka zamanlarına raslanmamaktadır. Homeros'taki mânâsı (II 779 vs. *ἦμος δ' Ἡέλιος μετανίσσετο βουλυτὸν δέ*) 'gelmek, varmak'tır. Pindaros *Pyth.* 5,8 'yol almak, ilerlemek' mânâsında kullanıyor. Burada acc. ile herhalde "peşinden gelmek": bu karşılık esas mânâyâ, meselâ Parmentier'nin 'venir chercher'sinden daha yakındır. Euripides yalın fiili (*νίσσομαι*) de acc. ile kuruyor, *Phoin.* 1233 -1234 *χθόνα νίσεσθε.*

131-132 *τὴν Μενελάου...στυγνὴν ἄλοχον*: "Menelaos'un menfur karısı" Helene, Hekabe'nin gözünde Troia harbinin ve bütün felâketlerin yegâne müsebbibidir. Poseidon'un sözlerinden sonra (34-35), Hekabe'nin bu sözleri üçüncü epeisoda hazırlık teşkil etmektedir.

132 *Κάστορι λώβαν*: "Kastor'un yüz karası"; *λώβη*'nin bir şahıs hakkında kullanılmasına dair bir misal Homeros'ta da var, T 42 (Hek-

tor'un Paris'e sözleri) ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων.— İki kardeşten yalnız birinin anılmasında şaşılacak bir şey olmasa gerek: Kastor'la bütün aile kastedilmiştir, tıpkı Eurotas'la Helene'nin tek mil yurdunun kastedildiği gibi. Kastor'la Polydeukes'in kızkardeşlerini harekette;! duydukları utanca *Ilias'ta* bizzat Helene temas eder, T 242 αἰσχεα δειδιότες καὶ ἑνείδεα πόλλ' ἃ μοί ἐστιν. *Helene'de* (miss. 135 -142) Euripides bir rivayete temas ediyor; bu rivayete göre iki kardeş ve anaları Leda Helene'nin yüzünden ihtihar etmişler. Aynı yerde (mis. 140) ve bu tragedyada (mis. 1001) Euripides iki kardeşin birer yıldız oldukları rivayetine de temas etmektedir.

133 *δυσκλείαν*: mânâ bakımından bir misra evvelki λώβη'den farklı değildir, kş. Soph. *Ai.* 143, Eur. *Med.* 218. Eur. *Hel.* 135'de başka bir ifade ile Ἑλένης αἰσχροὺν...κλέος. Homeros'ta sıfat şekli *δυσκλεής* mevcuttur, B 115 ve I 22.

134 *σφάζει*: Homeros'ta *σφάζειν* daima kurban hakkında kullanılan bir fiildir, "boğazlamak", bk. meselâ I 466-467 πολλαὶ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας θλικας βοῦς / ἔσφαζον. Sonradan insanlar hakkında da, Pind. *Pyth.* 11,36 (Iphigeneia h.) *σφαχθεῖσα* ve bilhassa tragedya şairleri, Aiskh. *Ag.* 1433, Eur. *Phoin.* 913 vs.— Praesens „historicum Hekabe'nin sözlerine daha büyük bir dehşet hissi katıyor.

135 *ἄροτῆρα*: *ἄροτῆρ* 'toprağı süren'dir, burada ve yalnız burada metaphorik mânâda "baba". Akla Kreon'un Ismene'ye verdiği sert, fakat, burada kullanılan *ἄροτῆρ* kelimesinin de ispat ettiği gibi, asla müstehcen bir edâ taşımayan cevap geliyor, *Ant.* 569 ἄρώσιμοι γὰρ χατέρων εἰσὶν γύναι.— En eski ve yaygın bir rivayete göre Priamos'un elli çocuğu varmış, ondokuzunun anası Hekabe imiş.

136 *μελέαν*: bk. mis. 106.

137 *ἔξ-ώκειλ(ε)*: gemicilik tâbiri; *ἔξ* burada lüzumlu lüzumsuz bir takviye unsuru değil (bk. *ἐκπορθεῖν*, mis. 95), mânâsını tam olarak muhafaza eden bir önektir: *ώκέλλω* trans. olarak, gemi hakkında, 'yanaştırmak', intr. olarak 'yanaşmak'tır. *ἔξ-οκέλλω* trans. mânâda 'atmak, sürmek, karaya oturtmak'tır, kş. Menandr. ap. Stob. *Fl.* 3,234 ὁ πλοῦτος ἔξώκειλε τὸν κεκτημένον εἰς ἕτερον ἦθος. intr. mânâsı "bindirmek, çarpmak"tır, Herod. 7,182 (gemi) ἔξοκέλλει ἐς τὰς ἐσβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, Aiskh. *Ag.* 666 μήτ' (gemi) ἔξοκέλλαι πρὸς κραταίλειον χθόνα.— Şair gene bir teşbih yapmadan ihtiyar kraliçenin hali ile karaya oturan bir gemiyi bir arada görüyor, "beni ise bu felâket kayalarına attı".

138 *ώμοι θάκουσ, οὓς θάσσω*: Parmentier P.taki οὓς'u, Murray ise V.taki οἴους'u tercih ediyorlar. Bence οἴους dahi okunsa, bazı commentarçılarm arılar göründükleri gibi, *θάκουσ οἴους θάσσω'nun* baştaki *ώμοι'dan* ayrı bir nida olarak anlaşılmasına imkân yoktur; çünkü bu takdirde οἴους'un *θάκουσ'tan* evvel gelmesi şarttır, kş. s 183 οἶον δὴ τὸν μῦθον ἔπε-

φράσδης ἀγορευῆσαι, Aiskh. *Ag.* 1256 οἶον τὸ πῦρ, Soph. *Ai.* 944-945 οἶμοι, τέκνον, πρὸς οἴας δουλείας ζυγὰ / χωροῦμεν, οἶοι νῶν ἐφεστᾶσιν σκοποὶ ve Plat. *Theait.* 142b οἶον ἄνδρα λέγεις ἐν κινδύνῳ εἶναι. Yani 'nasıl bir yerde oturuyorum' şeklinde anlayabilmek için οἶους θάκους θάσσω denmeliydi. Bir attractio inversa'nın mevcudiyeti kabul edilerek θάκους'ü ὤμοι'a bağlamak daha doğru olur; attractionsuz cümle şöyle olmalı: ὤμοι θάκων οὖς (veya οἶους) θάσσω, kş. Soph. *Ai.* 908, 980, Apoll. Rh. 1,290 ve bilhassa Aristoph. *Neph.* 925 ὤμοι μανίας - ἥς ἐμνήσθης ve Eur. *Hek.* 475-477 ὤμοι τεκέων ἐμῶν, ὤμοι πατέρων χθονὸς θ' ἄ...κατερείπεται: burada da nida relativ cümle ile devam ettiriliyor. Parmentier de (οὖς'u kabul ettiğine göre) aşağı yukarı, böyle anlamış olsa gerek, ancak tercümede bu belirmemektedir, 'hélas! à quelle place il faut ici m'asseoir. . .'

οὖς (veya οἶους) θάσσω: iç object, kş. Soph. *O.T.* 161 θρόνον... θάσσει ve Eur. *Herakl.* 1214 θάσσοντα... ἔδρας:

139 ἐφέδρους: P. ve V.un ἐφεδρος'u mânâca uygun olmakla beraber vezne uymuyor. ἐφέδρους Bothe'nin tashihidir. İlk mânâsına uygun olarak "yanında oturan", ancak θάκους ve θάσσω'dan sonra cümleye şişkin bir edâ veriyor. Bu ilk mânâda, fakat gen. ile Plat. *Polit.* 273d'de πάλιν ἐφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γιγνόμενος.

141 -142 πενθήρη'den evvel V. ve P.ta κουρᾷ ξυρήκει ("ustura ile kazınmış çıplak başla") kelimeleri var. Ancak bu kelimeler vezin bakımından olduğu kadar, mânâ bakımından da bir fazlalık teşkil ediyorlar. Murray bu iki kelimeyi kaldırmakta haklıdır: belki de πενθήρη κρατ' ἐκπορθηθεῖσ' οἰκτρῶς'a sadece bir yaklaştırma iken (kş. *Alk.* 425 -427 Θεσσαλοῖσιν... | πένθος γυναικὸς τῆσδε κοινοῦσθαι λέγω / κουρᾷ ξυρήκει καὶ μελαμπέπλω στολη) sonradan metne girivermiştir.—κουρᾷ ξυρήκει izah değil, yaklaştırmadır, çünkü ἐκπορθηθεῖσ(α) ("perişan olmuş") daha ziyade dövünmenin, yolunmanın sebep olduğu perişanlığı ifade etmektedir. πενθήρη κρατ(α) da ("matemli baş"), *Alk.* 512'deki κουρᾷ πενήμιω (matem işareti olan kazınmış baş)'in aksine, saçların mutlaka kazınmış olduğuna delâlet etmez.

143 χαλκεγχής yalnız burada raslanan bir sıfattır; kelimenin teşekkülü ve accenti için kş. Φ 155 δολιγεγχής.

144 bis V. ve P.ta κόραι δύσσυμφαι okunmaktadır. Parmentier'nin yaptığı gibi vezin icabı κόραι'i κοῦραι ve δύσσυμφαι'i δύσσυμφοι (kş. Eur. *I.T.* 216 νύμφαν...δύσσυμφον) şeklinde tashih etmekle yetinmek herhalde iyi olur. Vezin tutsun diye Wilamowitz 144'ü tek mısra olarak ve κοῦραι'i atarak okuyor: ἄλοχοι μέλαι καὶ δύσσυμφαι (sic). Murray ise aksine ikinci bir κοῦραι ilâve ediyor: καὶ κοῦραι <κοῦραι> δύσσυμφοι.

κοῦραι δύσσυμφοι: "acıklı düğünlere namzet kızlar", veya "gelin olmayacak kızlar".

145 τύφεται: kş. mis. 8 καπνοῦται. Aynı fül Eur. *Hek.* 477 - 478'de ἄ καπνῷ κατερείφεται / τυφομένα.

αἰάζωμεν: Hekabe arkadaşlarını ağlaşmaya davet ediyor; kş. Seneca, *Troad.* 63-65 *lamenta cessant? Turba, captivae, mea, / ferite palmis pectora et planctus date / et iusta Troiae facite.*— *αἰάζειν* az kullandır; yalın olarak, Soph. *Ai.* 432 ve 904; iç obietli, Eur. *Herakl.* 1054 *θρήνος*; açc. ile (bir şeye), Aiskh. *Pers.* 922 *γὰρ δ' αἰάζει τὰν ἐγγαίαν ἦβαν.*

146 -148 *κλαγγάν'ın* elyazmalarına uygun olarak mıs. 146'da muhafaza edilmesi şarttır. *κλαγγή* muhtelif hayvanların sesi için kullanılıyorsa da (ξ 412 domuz h. ; Hh. 13,4 kurt h. ; Xen. *Kyr.* 4,5 ve 6,17 köpek h., Aiskh. *Hept.* 381 yılan h.) daha ziyade kuşların keskin çığlıklarını kasteder; netekim insanlar h. kullanıldığı zaman dahi, bu bağrışmalar kuşların ve hususiyile turnaların keskin sesine benzetilmektedir, r 2-3 *Τρωῆς μὲν κλαγγῆ τ' ἐνοπῶ τ' ἴσαν, ὄρνιθες ὥς, / ἥντε περ κλαγγῆ γεράνων πέλει . οὐρανόθι πρό, ve λ 605 ἀμφὶ δὲ μιν κλαγγῆ νεκύων ἦν οἰωνῶν ὥς.*— *κλαγγάν'ı* Murray gibi mis. 148'in başına atanlar Skhol.ın tefsirinden cesaret alıyorlar: *καθάπερ δὲ ὄρνισιν ἐξάρχει ἡ μήτηρ τὴν πτῆσιν, οὕτως κἀγὼ τὴν κλαγγάν καὶ τὸν θρήνον ἐξάρξω.*

ὤσει'den sonra P.ta görülen *τις* V.ta yoktur.

Bu mısraların mânâsı sarih olmakla beraber, cümlelerin yapısı bugüne kadar iyi anlaşılmamıştır, sebebi de *ὤσει..ὅπως'tur*. Umumiyetle *ὅπως* bir fazlalık olarak kabul edilmektedir. Taccone bambaşka bir izah yoluna saparak, ind.fut. ile kurulan *ὅπως'un* (*ὅπως ἐξάρξω*) burada her zamanki gibi 'davet, teşvik' mânâsını taşıdığına hükmediyor, kş. Xen. *An.* 1,7,3 *ὅπως οὖν ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας, ἣς κέκτησθε.* Olabilir. Ancak bence *Hek.* 398 ile (*ὅποια κισσὸς δρυὸς ὅπως τῆσδ' ἐξομαι*) yapılması âdet olan yaklaştırma çok yerindedir ve bahis mevzuu bu mısraları aydınlatmaya son derece elverişlidir. *Hekabe'*deki mısraın şöyle anlaşılması icap ettiği bence aşikârdır: 'sanki bir sarmaşık, ben kızıma bir meşeye sarılır gibi sarılacağım' (Meridier'nin tercümesi yanlıştır: 'je m'y attacherai, comme le lierre au chene', Paris, Les Belles Lettres). Şairin ifadesi şöyledir: Hekabe ilk anda kendisini bir sarmaşığa benzetiyor, müteakiben ise sarmaşık olup çıkan ana kızına "bir meşeye sardır gibi" sarılıyor! Basit bir teşbih şöyle olurdu: *ἐγὼ, ὅπως κισσὸς δρυὸς, τῆσδ' ἐξομαι.* Netekim kş. Soph. *El.* 97-99 *μήτηρ δ' ἡμὴ χά... / Αἰγισθος, ὅπως δρῶν ὑλοτόμοι, ἀσπίζουσι κᾶρα...* insanda uyandırdığı heyecanla mukayese unsurunu başa alın, *Hek.* 398'deki gibi bir ifade çıkacaktır: *ὅποια ὑλοτόμοι, μήτηρ δ' ἡμὴ χά... Αἰγισθος, ὅπως δρῶν σπίζουσι κᾶρα.*— Tragedya şairleri, epik şiirden ayrılarak, teşbihleri ayrı ayrı sahneler halinde canlandırmanın pathos'u zedeliyeceği kanaatindedirler, kş. mıs. 118 not.

ὅπως'un bağlı olduğu kelimeden sonra gelebileceğine dair misal *Hek.* 398'den başka Soph. *Trakh.* 32'de vardır, *γῆτης ὅπως.* Miss. 146-148 de aynı şekilde anlaşılabilir: *μάτηρ δ' ὤσει πτανοῖς κλαγγάν / ὄρνισιν ὅπως ἐξάρξω 'γὼ / μολπᾶν...* "sanki kanatlı kuşların anası, ben keskin çığlıklara <başlar> gibi, türküye başlayacağım". Tyrrell *Hek.* 398'i iyi anla-

dığı halde ("I, like the ivy, will cling to her as an oak"), hu mısraları anlamamıştır: "I, as the mother bird, fot you as the fledgelins, will raise the ştrain". Parmentier de Tyrrell'den başka mânâ verememiştir: "moi, comme la mere, (â nous) comme aux poussins..." (o.C, s. 34 not). Tyrrell'in, Parmentier'nin ve bütün öbür filologların yanılmaları κλαγγή'yi iyi anlıyâmamalarından ve ὄπως'ü κλαγγάν'a değil de, ὄρνισιν'e bağlamalarından ileri geliyor. Halbuki *Hekabe'de* ἔξομαι fiilinin ὄρνις ve τῆσδε'ye bağlandığı gibi, burada da ἔξαρξω'nun κλαγγάν'a ve μολπᾶν'a bağlandığı meydandadır. Diğer taraftan πτανοῖς ὄρνισιν'in μάτηρ'e bağlanmasında hiç bir müşkülât yoktur, çünkü 'birine ana olmak', 'birine yurt olmak' gibi ifadelerde dativin kullanılması normaldir, kş. Z 429-430 σὺ μοί ἐσσι πατήρ καὶ πότνια μήτηρ / ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δὲ μοι θαλερὸς παρακοίτης, ve Soph. *Ai.* 518-519 τίς δῆτ' ἐμοὶ γένοιτ' ἂν ἀντί σοῦ πατρίς; / τίς πλοῦτος; Aynı şekilde μάτηρ (scil. γενομένη) πτανοῖς ὄρνισιν anlaşılmalıdır.

149 οἶαν: mıs. 152'deki ἔξῆρχον'a bağlanacak. Geçmiş saadet günlerinde söylenen o neşeli şarkılarla bu şimdiki şarkı arasındaki fark o kadar büyük ki!

150 σκῆπτρῳ Πριάμου διεριδομένα: "Priamos'un esasına dayanmış". Gene heyecan dolu bir özleyiş. Skhol. haklı olarak şöyle izah ediyor: ἡ λέξις ἐκότερον ἔχει, καὶ τὴν αὐτῆς ἀσθένειαν καὶ τὴν Πριάμου δυναστείαν. Priamos'un asası, Hekabe'nin henüz kocası sağken, ailesi ve vatanı baki iken, duyduğu maddî ve manevî emniyet ve huzurun sağlam teminatıydı. Şimdi ise...

151-152 ποδὸς... εὐκόμποις: kk. "oyunu idare eden ayağımın kuvvetli Phryg darbeleri ile" Φρυγίαις şairane bir şekilde πληγαῖς'e bağlanmıştır; mantıkî olarak Phryg sıfatı ἀρχεχόρου'dan çıkarılacak bir χορός'a bağlanmalıdır: "Phryg (yani Troialı, bk. mıs. 7) oyununu idare eden ayağımın kuvvetli darbeleri ile", kş. mıs. 545 Φρύγια μέλεα. Diğer taraftan unutulmamalıdır ki Yunan musikisinde bir modus Phrygius mevcuttur.— Murray, Wilamowitz'in tashihine uyarak, Φρυγίους okuyup θεούς'a bağlamayı tercih ediyor.

εὐκόμπος yalnız burada görülmektedir.

152 ἔξῆρχον'un çift acc. ile kurulduğuna dikkat edilmelidir: μολπᾶν ἔξῆρχον θεούς "tanrıların şerefine bir şarkı tutturuyordum", buna benzer çift acc.li bir kurma Soph. *El.* 556 - 557'de, εἰ δὲ μ' ᾧδ' ἀεὶ λόγους ἔξῆρχεσ.